

Библиотека Времени

Николај Васиљевич Гогољ

ТАРАС БУЉБА

ГРИФОН

**NIKOLAJ VASILJEVIČ
GOGOLJ**

TARAS BULJBA

Preveo MILOVAN Đ. GLIŠIĆ

By

&

www.Balkandownload.org

Sadržaj:

[I](#)

[II](#)

[III](#)

[IV](#)

[V](#)

[VI](#)

[VII](#)

[VIII](#)

[IX](#)

[X](#)

[XI](#)

[XII](#)

[Beleška o piscu](#)

[REČNIK MANJE POZNATIH REČI](#)

I

- **A**ma okrenide se, sine! Ih, kako si smešan! Kakve su to popovske mantije na vama? Zar se tako svi nose u akademiji?

Takvim je rečima dočekao stari Buljba svoja dva sina, koji su se učili u kijevskoj bursi pa došli kući ocu.

Sinovi njegovi tek što behu sjahali s konja. To su bila dva kršna momka, koji su još gledali namrgođeno, kao seminaristi što su skoro pušteni iz škole. Po njihovom jedrom, zdravom licu behu tek izbile malje koje još nije dotakla brijačica.

Njih je veoma zbunio takav doček očev i stajali su kao ukopani oborivši oči preda se.

- Stojte, stojte! Dajte da vas dobro razgledam - nastavi on okrećući ih. - Kako su vam duge svitke! Gle, kakve su to svitke! Takvih svitaka nije još bilo. Pa de potrčite koji od vas, da gledam kako će ljusnuti o zemlju kad se zaplete u skutove!

- Ne smeј se, ne smeј, baćko! - reći će mu stariji sin.

- Gle ti kako je naduven! A što da se ne smeјem?

- Pa tako; ako si mi i otac, kad se podsmevaš, ja ću, bogami, da bijem!

- Ao, ti, nikaki sine! Šta! Zar oca? - reče Taras Buljba i odmače se začuđeno za nekoliko koraka nazad.

- Jest, makar i oca. Kad je uvreda, ne gledam ko je niti ga poštujem.

- Pa kako ćeš se biti sa mnom? Valjda pesnicama?

- Pa već čim bude.

- E, hajde pesnicama! - reče Buljba zasukujući rukave. - Da vidim kakav si junak na pesničenju!

I, mesto zdravljenja posle davnašnjeg rastanka, otac i sin počеше prišivati jedan drugome bubotke i po rebrima, i po slabinama, i po prsima; čas uzmaknu i obazru se, čas iznova nastupe.

- Gledajte, dobri ljudi, poludeo starac! Sasvim sišao s uma! - govorila je bleđa, suvonjava i dobra mati njihova, koja je stajala na pragu, a još nije imala kad ni zagrliti milu decu svoju. - Deca došla

kući, ima više od godinu dana kako ih nismo videli, a njemu palo na um bog te pita šta: da se pesniča!

- Pa on se divno bije! - reče Buljba kad presta. - Tako mi boga, dobro! - nastavi dogoneći na sebi malo haljine. - Tako dobro da čak nije trebalo ni probati. Biće valjan kozak! E, da si mi zdravo, sinko! De da se poljubimo!

I otac i sin stadoše se ljubiti.

- Dobro je, sinko! Tako ti udri svakoga, nikome ne opraštaj! Nego baš ti je smešno to ruvo: kakva ti to uzica visi? A što ti, šmokljane, stojiš i što si spustio ruke! - reče Taras mlađemu sinu - Što me ne biješ, pasji sine?

- Eto šta mu opet pada na um! - reče mati koja je utom grlila mlađega. - I kako mu dođe na pamet takvo što, da rođeno dete bije oca! Kao da mu je sad do tog: dete mlado, prešlo toliki put, umorilo se... (tom je detetu bilo više od dvadeset godina i bilo je za čitav hvat visoko). Trebalo bi da se sad odmori i da se prihvati čim, a on ga goni da se bije!

- E, maza si ti, kako vidim! - reče Buljba. - Ne slušaj, sinko, majku: ona je žena, ona ništa ne zna. Zar vi da se mazite? Vaše je maženje - ravno polje i dobar konj: eto to je vaše maženje! A vidite li, evo, ovu sablju? To je vaša mati! Sve je ono đubre čim vam pune glavu, i akademije, i sve one knjižice, bukvari i filozofije, i sve ono: ko će ga znati šta - pljunem ja na sve to! (Ovde Buljba dodade takvu reč kakva se ne upotrebljava u štampi.) Nego najbolje će biti da vas još ove nedelje pošljem na Zaporožje. Tamo je nauka, prava nauka! Tamo je za vas škola; samo tamo steći ćete pameti.

- Zar samo nedelju dana da budu kod kuće? - reče žalostivo suvonjava starica majka. - Neće se, jadnici, ni provesti malo, neće ni svoju rođenu kuću dobro videti, a ni ja ih se neću nagledati!

- Dosta, ne kukaj, baba! Nije kozak za to da se zanosi sa ženama. Ti bi ih obojicu sakrila pod skut, pa kvocala na njima kao kvočka na jajima. Idi, idi pa nam što brže postavi na sto sve što ima. Ne trebaju nam uštipci, medenjaci, makovače i ostali slatkiši; dovuci ti nama čitava ovna, kozu donesi, daj medovine od četrdeset godina. I podosta rakije, nemoj rakije sa začinima, nemoj one sa suvim groždem i kojekakvim travama, nego čiste prepečenice, da nam igra i vri, kao besna.

I Buljba povede svoje sinove u sobu, odakle naglo istrčaše dve lepe devojke, sluškinje, s nizovima dukata oko vrata, koje su uspremale sobe. Kao što se videlo, one su se poplašile od dolaska mladih panova koji nikom nisu opraštali, ili su samo htele održati svoj ženski običaj: vrisnuti i naglo pobeći kad ugledaju muškarca, pa se dugo zaklanjati rukavom od golema stida.

Soba beše nameštena po ukusu onoga vremena što se živo spominje samo u popevkama i u narodnim pesmama, koje već više ne pevaju po Ukrajini bradati starci slepci, uz tiho udaranje u banduru, pred nagnulim oko njih narodom - po ukusu onog ratnog, mučnog vremena kad su se počele zametati kavge i bitke po Ukrajini zbog unije. Sve je bilo čisto, obojeno ozemljanom bojom. O zidovima - sablje, nagajke, mreže za hvatanje ptica, alovi i puške, majstorski izrađen rog za barut, zlatna konjska uzda i puta sa srebrnim pločicama. Prozori sobni behu majušni, s okruglim mutnim oknima, onakvi kakvi se sad viđaju samo po starinskim crkvama, kroz koje se nije moglo videti dok se malko ne podigne pokretno okno. Oko prozora i vrata behu crveni dovraci. Na policama u uglovima stajali su bokali, gostare i bočice od zelena i plava stakleta, srebrne gravirane kupe, pozlaćene rakijske čašice svakojake izrade: mletačke, turske, čerkeske, koje su zapale u Buljbinu sobu na razne načine preko treće i četvrte ruke, što je bilo veoma obično u ona ratnička vremena. Svud unaokolo po sobi brestove klupe; pod ikonama u gornjem uglu veliki sto; široka peć sa zapećcima, usecima i bancima, pokrivena bojenim, šaranim pločicama - sve je to bilo vrlo dobro poznato našoj dvojici mladića koji su svake godine dolazili peške kući o raspustu, a dolazili su peške zato što još nisu imali konja, i zato što nije bio običaj dopuštati đacima da jašu. Oni su imali samo duge čuperke, za koje ih je mogao prodrmati svaki kozak koji nosi oružje. Tek kad su pušteni iz škole, Buljba im je poslao dva mlada ždrepcu iz svoga tabuna.

Buljba je, kad su mu došli sinovi, zapovedio da se sazovu svi satnici i svi činovi iz puka, ko se god bude zatekao tu; pa kad dođoše njih dvojica i esaul DMITAR TOVKAČ, njegov stari drug, on im odmah prikaza sinove govoreći:

- Pogledajte kakvi su to momci! Brzo ću ih poslati na Seču.

Gosti se zdraviše i s Buljbom i s oba mladića i rekoše im kako dobro čine i kako za mladića nema bolje nauke od Zaporoške Seče.

- Dete, panovi braćo, sedajte za sto gde je kome najzgodnije. E, sinci! Prvo ćemo pijnuti rakije! - reče Buljba. - Bože, pomози! Da ste mi zdravo, sinovi moji: i ti, Ostape, i ti, Andrija! Daj, bože, da ste svakad srećni na megdanu! Da bijete nevernike, i Turke da bijete, i Tatariju da bijete; pa kad i Lesi počnu što raditi protiv vere naše, da i Lehe bijete. De, pruži svoju čašicu; je li dobra rakija, a? A kako se kaže latinski rakija? To je baš ono, sinko, što su Latini bili ludaci: oni nisu ni znali da ima na svetu rakije. Kako se zvaše onaj što je pisao latinske stihove? Ja se slabo razbiram u knjizi, pa i ne znam! Horacije, kako li?

„Gle ti baćka!" pomisli u sebi stariji sin. Ostap: „sve zna matori ugursuz, a ovamo se pretvara da ne zna."

- Ja mislim, arhimandrit vam nije dao ni da pomirišete rakiju - nastavi Taras. - Nego recite pravo, deco, je li da su vas dobro mazali brezovim prutom i sirovim trešnjevakom i po leđima i po svem što je god u kozaka? A, može biti, kad ste postali već suviše pametni, onda su vas kamdžijama derali? Jamačno, nije samo subotom, nego vam se to dešavalo i u sredu, i četvrtkom?

- Ne vredi, baćko, spominjati što je bilo - odgovori hladno Ostap - bilo pa prošlo!

- Nekade sad pokuša! - reče Andrija. - Nek se sad kogod samo zakači. Eto nek mi samo dođe sad pod ruku kakva neverija, znala bi ona šta je kozačka sablja!

- Tako valja, sinko! Tako, bogami! Pa kad je već tako, onda idem s vama i ja! Idem, bogami! Kog đavola da čekam ovde? Valjda da sejem heljdu, da budem kućanik, da napasam ovce, da čuvam svinje, da se zanosim tu sa ženom? Nek propadne ona; ja sam kozak, ja neću! Pa šta ako nema rata! Idem s vama na Zaporozje onako - da se malo provedem. Tako mi boga, idem!

I stari Buljba poče se malo-pomalo raspaljivati, dolaziti u vatru, pa tek sasvim planu, ustade iza stola, isprsi se i lupi nogom.

- Sutra ćemo ići! Zašto odgađati? Kog ćemo vraga ovde i sedeti? Što će nam ova kuća? Našto će nam sve ovo? Našto ovi krčazi?

I, rekavši to, poče bacati i razbijati krčage i bočice.

Jadna starica, koja je već navikla na takve postupke svojega muža, gledala je tužno sedeći na klupi. Ona nije smela ništa reći; ali kad ču takvu njoj strašnu odluku, nije se mogla uzdržati da ne zaplače; pogledala je svoju decu s kojom joj preti tako brz rastanak - i niko ne bi mogao opisati onu nemu težinu njene tuge što je čisto treperila u njenim očima, na njenim grčevito stegnutim usnama.

Buljba je bio strašno tvrdoglav. To je bio jedan od onih karaktera koji su mogli iznići samo u mučnom XV veku u poludivljem kutu Evrope, kad su svu južnu prvobitnu Rusiju, koju behu ostavili njeni kneževi, opustošile i do zemlje spalile neodoljive najezde mongolskih grabljivaca; kad je čovek, pošto je izgubio kuću i krov, postao tu odvažan; kad se naseljavao na garištu, na pogledu strašnim susedima i većitoj opasnosti, i navikao gledati im pravo u oči, a odučio se razbirati ima li kakva straha na svetu; kad je odvajkada miran slovenski duh bio obuzet ratničkim plamenom, te je postalo kozaštvo - širok slobodan mah ruske prirode, i kad su se sva porečja, brodovi, strmenita i zgodna mesta pored obala napunila kozaka kojima niko ni broja nije znao, te su hrabri njihovi drugovi pravo odgovorili sultanu kad je hteo da sazna koliko ih ima: „Ko bi ih znao! Ima ih u nas rastureno po svoj stepi: gde je god breščić, tu je i kozak.”

To je bila doista neobična pojava ruske snage; njega je iskresalo iz narodnih grudi ognjilo nevolja. Mesto pređašnjih oblasti, sitnih varošica, punih psara i hajkača, mesto sitnih vladalaca koji su se gložili i trgovali varošima, nikoše strašne naseobine, kurenje i okoline, koje združi zajednička opasnost i mržnja protiv nekrštenih grabljivaca. Već je svakome poznato iz istorije kako su njihova večita borba i nemiran život spasli Evropu od neobuzdanih napada koji su pretili da je pregaze. Poljski kraljevi, koji su najedanput postali, mesto oblasnih vladalaca, gospodari tih zemalja, iako behu daleko i nejaki, shvatili su šta vrede kozaci i kolika je korist od takvog ratničkog, stražarskog života. Oni su ih podsticali i povlađivali tom uređenju. Pod njihovom udaljenom vlašću hetmani, izabrani između istih kozaka, pretvorili su okolice i kurenja u pukove i pravilne okruge. To nije bila redovna pokupljena vojska; nju niko ne bi ni video; ali kad bude rat i opšti pokret, za osam dana, više ne, dolazio bi svaki na konju, sa svom svojom opremom, dobivši samo jedan

dukat plate od kralja, i za dve nedelje skupila bi se tolika vojska koliku ne bi moglo iskupiti nikakvo regrutsko kupljenje. Kad se svrši rat - vojnik je odlazio u livade i njive, na dnjeparske broдове, lovio ribu, trgovao, pravio pivo, i bio slobodan kozak. Savremenici tuđinci imali su pravo što su se divili neobičnim njegovim podobnostima. Nije bilo tog zanata koji kozak ne bi znao: napeći rakije, sklopiti kola, natući baruta, svršiti kovački, bravarski rad i, još kao dodatak tome, ludo bančiti, piti i opijati se, kako se samo Rus može opiti - to je on sve bio kadar.

Osim redovnih kozaka koji su bili dužni javiti se u vreme rata, mogle su se u svako doba, kad je god velika potreba, nakupiti čitave gomile dobrovoljaca: valjalo je samo da esauli prođu po trgovima i zborištima sviju sela i varošica i da, popevši se na kola, zaviču iza svega glasa: „Aj, vi, pivničari, pivari! Dosta ste pivo varili i valjali se po zapećcima, i svojim gojaznim telom muve hranili! Hajdete da tečete slave i časti viteške! Aj, vi, orači, sejači, ovčari, ženskari! Dosta ste išli za plugom, i kaljali zemljom svoje žute obuće, i prikradali se ženama, i trošili snagu vitešku! Vreme je da tečete kozačke slave!" I te su reči bile - kao varnice kad padnu na suvo drvo. Orač je lomio svoj plug, pivari su bacali svoje kade i razbijali burad, zanatlija i trgovac opremao je đavolu i zanat, i dućan, razbijao krčage po kući - i sve što se god zateklo sedalo je na konja. Ukratko, tu je ruski karakter dobijao silan, širok mah, snažno se ispoljavao.

Taras je bio jedan od starih ratnika: bio je sav stvoren za ratnički nemir i odlikovao se grubom čvrstinom svoje naravi. Tad se već počeo zapažati uticaj Poljske na ruskom plemstvu. Mnogi behu već poprimali poljske običaje, počeli živeti raskošno, držati gospodsku poslugu, sokolove, lovce, davati gozbe, držati momke. To se Tarasu nije dopadalo. On je voleo živeti prosto kozački i posvađao se s onim od svojih drugova koji su naginjali na varšavsku stranu, nazivajući ih slugama poljskih panova. Večito nemiran, smatrao je da je on zakoniti branilac pravoslavlja. Samovlasno je odlazio u sela, gde se god potuže na nasilja arendatorska i na nove namete na kuću. Sam im je, sa svojim kozacima, presuđivao i postavio je sebi kao pravilo da se u tri slučaja treba uvek mašiti sablje, a to je: kad komesari u čem ne poštuju starešine i stoje pred njima pod kapom; kad ismevaju pravoslavlje i ne poštuju običaj predački, i, najzad, kad su

neprijatelji nevernici ili Turci, jer je smatrao da je u svakoj prilici dopušteno dići na njih oružje u slavu hrišćansku.

Sad je on uživao pri pomisli kako će se sa svoja dva sina pojaviti na Seči i reći: „Pogledajte kakve sam vam momke doveo!"; kako će ih prikazati svima starim drugovima, prekaljenim u bojevima; kako će gledati prve njihove uspehe u ratnoj nauci i u bančenju koje je poštovao takođe kao jednu od glavnih vrlina viteških. U prvi mah hteo je poslati ih same; ali kad je video kako su mladi, odrasli, lični, buknuo je njegov vojnički duh i on je odlučio da sutra ide s njima iako to nije bila nikakva potreba već samo njegova tvrdoglava volja.

On je već poslovaio i naređivao šta treba, odbirao konje i opremu za svoje mlade sinove, zavirivao u konjušnice i u staje, izabrao sluge koji će s njima sutra ići. Svoju vlast predao je esaulu Tovkaču zajedno s oštrom naredbom da odmah dođe sa čitavim pukom, čim on poruči sa Seče. Iako se bio razveselio, iako mu je glava još bučala od pića, opet nije ništa zaboravio; čak je zapovedio da se napoje konji i da im se naspe u jaslje krupne i najbolje pšenice, i došao je umoran od svojih poslova.

- E, deco, sad valja spavati, a sutra ćemo već gledati što bog da. Nego, ne steri nam postelju! Ne treba nam postelja; spavaćemo u dvorištu.

Noć se tek počela spuštati; ali je Buljba uvek legao rano. On se izvalio na sagu, pokrio se jagnječim kožuhom, zato što je noćni vazduh bio dosta hladan i zato što je voleo pokriti se potopljuje kad je bio kod kuće. On brzo zahrka, a za njim zahrka sve dvorište; sve što je god ležalo po raznim kutovima, sve je to zahrkalo i zašikalo. Pre sviju zaspao je stražar, jer se on više od sviju napio u čast dolaska mladih panova.

Samo jedna mati nije spavala. Spustila se kraj uzglavlja svojih milih sinova, koji su ležali jedan do drugoga; raščješljavala je njihovu mladu, nemarno zakušljanu kosu i kvasila je suzama. Gledala je u njih ona sva, gledala svim čulima, sva se pretvorila u samo gledanje i nije mogla da ih se nagleda. Othranila ih je svojim grudima; odgajila ih, odnegovala - i sad ih samo za trenut vidi pred sobom. „Sinovi moji, moji mili sinovi! Šta li će biti od vas? Šta li vas čeka?", govorila je i suze se zaustavljale u borama koje behu izmenile njeno nekad prelepo lice.

Doista, ona je bila za žaljenje, kao i svaka žena iz tog ratničkog veka. Ona je samo za trenutak uživala ljubav, samo u prvoj vatri strasti, u prvoj vatri mladosti, pa bi je već surovi prelasnik njen ostavljao zarad sablje, zarad drugova, zarad bančenja. Ona je viđala muža dva-tri dana u godini, pa posle po nekoliko godina nije bilo od njega ni glasa. Pa i kad se viđala s njim, kad su bili zajedno, kakav joj je život bio? Trpela je uvrede, pa čak i udarce; dočekivala je miloštu kakva se čini samo iz sažaljenja; bila je kao nekakvo tuđe biće u tom skupu neženjenih vitezova, na koje je divlje Zaporožje nabacivalo surovi kolorit svoj. Njena mladost bez uživanja prohujala je, i njeni prelepi mladi obrazi i grudi precvali su bez milovanja i pokrile su ih bore pre vremena. Sva ljubav, sva osećanja, sve što je god u žene nežno i strasno - sve se to u nje pretvorilo u jedno jedino materinsko osećanje. Ona se sa žarom, sa strašću, sa suzama, kao stepska čajka, vila nad decom svojom. Njene sinove, mile sinove njene, odvođe joj - odvođe da ih nikad ne vidi! Ko zna! Može biti, u prvom boju odrubiće im Tatarin glave, i ona neće znati gde leže njihovi ostavljeni leševi, koje će rasključati grabljive ptice: a ona bi se sva založila za svaku kap krvi njihove. Ona im je jecajući gledala u oči kad ih svemoćni san poče već da svodi i pomišljala: „E da li će Buljba, kad se probudi, bar odgoditi odlazak za dan-dva; može biti, naumio je da tako brzo ide što je mnogo pio“.

Mesec je odavno već obasjao s nebeske visine sve dvorište, puno pospala sveta, gust vrbak i visok korov iz kog se nije video plot kojim je dvorište ograđeno. Ona je jednako sedela kod glave svojih milih sinova i ni za časak nije odvajala očiju od njih niti pomišljala da spava. Već su i svi konji, opažajući da sviće, pogledali po travi i prestali jesti; na vrbama poče treperiti gornje lišće, i malo-pomalo treperenje se spusti niz njih čak do zemlje. Ona je presedela do svanuća, nimalo nije bila umorna, i želela je u duši da se noć produži što je moguće duže. Sa stepe se začu glasno rzanje ždrebeta; na nebu se jasno ukaza rumen.

Ėim se probudi, Buljba skoči. On se vrlo dobro sećao svega što je sinoć naređivao.

- Hej, momci, dosta ste spavali! Ustajte, ustajte! Napolje konje! A gde je stara? (Tako je obično zvao svoju ženu.) Brže, stara, spremaj nam da jedemo: daleko je putovati!

Jadna starica, lišena i poslednje nade, pođe u kuću neveselo i posrćući. Dok je ona plaćući spremala što treba za doručak, dotle je Buljba naređivao, tumarao po konjušnici i sam izabrao za svoju decu najbolju opremu.

Bursaci su se najedanput preobrazili: mesto pređašnjih čizama behu na nogama čizme od crvena safijana sa srebrnim potkovicama; široke, čakšire s hiljadu nabora i bora, utegnute zlatnim učkurom; o učkuru behu prišiveni dugi remenići, s kićankama i ostalim sitnicama za lulu. Kozakin crvene boje, od čohe što čisto gori kao plamen, opasan šarenim pojasom; za pojas zadeveni kovani turski pištolji; sablja im kucka po nogama. Njihovo lice, malko preplanulo, činjaše se još lepše i belje; mali, crni brkovi sad su im nekako jasnije osenčavali belinu i zdravu, snažnu boju mladićku, lepi su bili pod onim crvenim jagnječim šubarama sa zlatnim vrhom.

Jadna mati! Kad ih je ugledala, nije mogla ni reći izustiti, i suze su joj zastale u očima.

- Pa, sinovi, sve je gotovo! Ne treba oklevati! - reče najzad Taras. - Sad treba, po običaju hrišćanskom, da svi sednemo malo pred polazak.

Svi sedoš, pa čak i momci koji su stajali s poštovanjem kod vrata.

- Sad blagoslovi, majko, svoju decu! - reče Taras. - Moli Boga da vojuju hrabro, da svakad štite čast vitešku, da uvek brane veru Hristovu, a ako to ne čine - bolje nek propadnu, nek im ni traga ne bude na svetu! Pridite, deco, majci; molitva materina čuva i na vodi i na suvoti!

Mati, slaba kao mati, zagrlj ih, izvadi dve ikonice i obesi im o vrat jecajući.

- Neka vas čuva... Majka božja... Ne zaboravljajte, sinci, vašu majku... Pošljite bar glasak od svoje strane...

Više nije mogla govoriti.

- E, hajdemo, deco - reče Buljba.

Pred vratima su stajali osedlani konji. Buljba skoči na svoga Davola, koji pomamno ustuknu kad oseti na sebi teret od dvadeset pudova, jer je Taras bio veoma težak i gojazan.

Kad mati vide da su i njeni sinovi poseli konje, ona jurnu k mlađemu, kome se na licu videlo više neke nežnosti; uhvati za stremen, privi se uza sedlo njegovo i s očajničkim pogledom ne

puštaše ga iz svojih ruku. Dva snažna kozaka uzeše je pažljivo i uneše u kuću. Ali čim oni iziđoše na vratnice, ona s punom lakoćom divokozinom, koja nije odgovarala njenim godinama, istrča na vratnice, s nepojamnom snagom zaustavi konja i zagrlji jednoga od sinova s nekom sumanutom, bezosećajnom vatrom. Opet je odvedoše u kuću.

Mladi kozaci jahali su neveselo i uzdržavali se da ne zaplaču, jer su se bojali oca, koji je takođe bio malko smućen, iako se trudio da to sakrije. Dan je bio mutan; zelenilo je bilo otvorenije; ptice su cvrkutale nekako neskladno. Kad su malo odmakli, obazreli su se nazad: njihov majur čisto utonuo u zemlju, samo se vide nad zemljom dva dimnjaka njihove skromne kućice i vrhovi drveta, po kojima su se peli kao veverice; još se prostirala pred njima ona livada po kojoj su se mogli setiti cele istorije svoga života, od onih godina kad su se valjali po rosnoj njenoj travi pa do onih godina kad su na njoj čekali crnooku kozakinjicu, koja je bojažljivo preletala preko nje na svojim mladim, brzim nogama. Eno još se vidi samo đeram na kladencu, s privezanim u vrhu kolskim točkom, kako osamljen štrči u nebo; ravnina koju su prešli već im izgleda izdaleka kao brdo i sve sobom zakloni.

Zbogom i detinjstvo, i igre, i sve, i sve!

B a l k a n d o w n l o a d . o r g

II

Sva tri konjanika jahala su ćuteći. Stari je Taras mislio o davnini: pred njegovim očima prolazila je njegova mladost, njegove godine, njegove protekle godine, za kojima kozak uvek Źali, jer bi Źeleo da bude neprestano mlad dok je god Źiv. On je mislio: koga će naći na Seći od svojih pređašnjih drugova. Raćunao je koji su već pomrli, a koji su još Źivi. Na njegovoj se zenici lagano zavrte suza, i osedela glava njegova sagnu se neveselo.

Sinovi njegovi mislili su druge misli.

Nego valja kazati malo više o njegovim sinovima. Kad im je bilo po dvanaest godina, dati su u kijevsku akademiju, jer su svi vićeniji velikaši u to vreme smatrali kao neminovnu potrebu da školuju svoju decu, iako se to radilo da se posle sve sasvim zaboravi. Oni su tada bili, kao i svi što su odlazili u bursu, divljaćni, odgajeni u slobodi, i tamo bi se već obićno malko ugladili i dobili nešto zajednićko, po ćemu su nalićili jedan na drugoga.

Stariji, Ostap, poćeo je svoje poprište tim što je još prve godine pobegao. Njega su vratili, strašno istukli i posadili za knjigu. Ćetiri puta je zakopavao svoj bukvar u zemlju, i ćetiri puta kupovali su mu nov, pošto ga nećovećno izbiju. On bi, bez sumnje, to ponovio i peti put da mu otac nije dao tvrdu reć da će ga punih dvadeset godina drŹati meću manastirskim posluŹnicima i da se nije unapred zakleo da on neće nikad videti Zaporožja ako ne izući u akademiji sve nauke. Ćudno je bilo što je to rekao taj isti Taras Buljba koji je grdio svaku ućenost i koji je, kao što smo već videli, savetovao deci da se nikako njom ne zanimaju. Od tada je Ostap poćeo neobićno marljivo sedeti nad dosadnom knjigom i ubrzo je došao u red najboljih.

Tadašnja se nauka strašno mimoilazila s naćinom Źivota: one skolastićke, gramatićke, retorićke i logićke finoće nisu se doticale vremena, nikad se nisu primenjivale niti ponavljale u Źivotu. Oni su to ućili, nisu mogli ni na što primeniti svoja znanja, pa ma bila i manje skolastićna. Ćak i tadašnji naućnici bili su neznalice gore od drugih, jer su bili sasvim daleko od ogleđa. A uz to ono republićko uređenje

burse, ona velika množina mladih, snažnih, zdravih ljudi, sve ih je to moralo podstaći na rad koji je bio izvan njihovog naučnog zanimanja.

Nekad slaba ishrana, nekad česte kazne glađu, nekad mnoge potrebe koje se probude u jedrom, zdravom, snažnom mladiću, sve to kad se skupi, rađalo je u njima onu preduzimljivost koja se posle razvijala na Zaporožju. Gladna bursa jurila je po kijevskim ulicama i nagonila svakoga da bude na oprezu. Piljarice koje su sedele na trgu svakad su pokrivala svojim rukama piroge, perece, semenke od bundeva, kao orlice svoje ptice, čim ugledaju da prolazi bursak. Konsul, koji je, po svojoj dužnosti, morao paziti na poverene mu drugare, imao je u svojim čakširama tako strašne džepove da je mogao u njih strpati sav dućan neoprezne piljarice.

Ti su bursaci bili sasvim osobit svet: u viši krug, gde su bili poljski i ruski plemići, oni se nisu puštali. Čak i vojvoda Adam Kiselj, pri svem tom što je bio pokrovitelj akademije, nije ih puštao u otmen svet i naređivao je da ih drže pod većom stegom. Međutim, ta je naredba bila sasvim izlišna, jer rektor i profesori kaluđeri nisu štedeli prutova i kamdžija, i liktori su, po njihovoj zapovesti, često mazali svoje konsule tako žestoko da su se ovi po nekoliko nedelja češali po svojim čakširama. Mnogima od njih nije to bilo baš ništa, i činilo im se nešto malo jače od jake zabiberene rakije; drugima bi, najzad, veoma dodijale tako neprekidne batine, pa su bežali na Zaporožje, ako su umeli pogoditi put i ako ih nisu uhvatili u putu.

Iako je Ostap Buljba počeo s velikom marljivošću učiti logiku i čak bogosloviju, nikako se nije oprostio neminovnih batina. Naravno, to je sve moralo nekako otvrdnuti njegov karakter i dati mu onu čvrstinu kojom su se kozaci uvek odlikovali. On je retko predvodio druge u smelim preduzećima - da oberu tuđ voćnjak ili gradinu, ali je bio svakad jedan od prvih koji su se kupili pod zastavu preduzimljivoga bursaka, i nikad, ni u kom slučaju, nije izdavao svoje drugove; nikakve kamdžije ni batine nisu ga mogle nagnati da to učini. Bio je drvenast za ostale naklonosti osim rata i razmetnog pirovanja; bar nije gotovo nikad o drugom čemu mislio. Bio je iskren prema ravnima. Imao je dobrotu onakvu kakva je samo mogla biti kod takve naravi u tadašnje vreme. Njega su dirnule u srce suze jadne majke, i samo to jedino smutilo ga je i nagnalo da obori zamišljeno glavu.

Mlađi njegov brat, Andrija, imao je osećanja malko življa i kao više razvijena. On je učio radije i bez mnogo naprezanja s kojim se obično prihvata nauke težak i jak karakter. Bio je dosetljiviji od svoga brata, češće se javljao kao kolovođa dosta opasnog preduzeća i kadšto je, svojom dosetljivom pameću, umeo izbeći kaznu, dok je, međutim, njegov brat Ostap, bacivši svu brigu na stranu, skidao sa sebe svitku i legao na pod i ne pomišljajući da moli da mu oprostite. I on je goreo žudnjom za junaštvom, ali je uz to njegova duša bila pristupačna i drugim osećanjima. Kad je preturio osamnaest godina, potreba za ljubavlju planula je živo u njemu; češće se počela javljati žena u vatrenim maštama njegovim; slušajući filozofske dispute, on je svaki čas video pred očima mladu crnooku ženu. Pred njega su neprestance izlazile njene bele, gipke grudi, nežna, prelepa, sasvim naga ruka; pa haljina koja se obavijala oko njenih devičkih i snažnih udova disala je u njegovim maštama nekakvom neiskazanom milinom. On je brižljivo krio od svojih drugova te pokrete strasne mladičke duše, jer je u tadašnjem veku bilo i stidno i nepošteno da kozak pomišlja na žensko i na ljubav dok se nije ogledao u boju. Nakratko, on se u poslednje vreme ređe javljao kao vođ kakve rulje, nego je češće vrljao sam po kakvoj pustoj uličici kijevskoj koja je tonula u trešnjeve voćnjake, usred niskih kućica što primamljivo glede na ulicu. Kadšto je zalazio i u aristokratsku ulicu, u sadašnjem starom Kijevu, gde su živeli i maloruski i poljski plemići i gde su kuće bile sagrađene malko lepše.

Jedanput, kad se beše zablenuo, natrča gotovo na njega hintov nekakvog poljskog pana, i kočijaš s pregrdnim brkovima, koji seđaše na svom sedištu, ošinu ga dosta valjano bičem. Mladi bursak uskipe; s bezumnom smelošću dokopa svojom snažnom rukom za stražnji točak i zaustavi hintov. Ali kočijaš, bojeći se da ne dođe do obračuna, ošinu konje, oni se otrgoše - i Andrija, koji srećom pusti točak, ljosnu na zemlju, pravo licem u blato. Veoma jasan i harmoničan smeh začu se iznad njega. On pogleda gore i ugleda na prozoru lepoticu kakvu još nije video otkako se rodio: crnooku i belu kao sneg, obasjanu jutarnjim rumenilom sunčevim. Ona se smejala od srca, i smeh je davao blistavu jačinu njenoj zanosnoj lepoti. On stade kao ukopan. Gledao je u nju, sasvim izgubljen, brišući rasejano s lica svoga blato kojim se još više umazao. Ko je bila ta

lepotica? Htede da upita poslugu koja je u gomili, bogato odevena stojala pred kapijom, oko jednog mladog bandurista koji je svirao. Ali posluga udara u smeh kad ugleda njegovo ubrljano lice i ne udostoji ga odgovora. Jedva jednom doznao je da je to bila kći kovnanskog vojvode, koji je došao tu da provede neko vreme.

Kad bi noć, on se, sa smelošću kakvu samo bursaci imaju, provuče kroz plot u vrt, pope se na drvo koje beše pružilo grane čak na krov kućni; s drveta siđe na krov, pa se kroz dimnjak uvuče pravo u spavaću sobu lepotičinu, koja je u taj mah sedela pred svećom i vadila iz svojih ušiju skupocene oboce. Kad prelepa Poljakinja ugleda iznenadno pred sobom nepoznata čoveka, ona se tako uplaši da nije mogla ni jedne reči izgovoriti; ali kad je videla kako bursak stoji, oborivši oči, i kako od bojažljivosti ne sme ni rukom da makne, kad je poznala da je to onaj isti koji je pred njenim očima pao na ulici, nju nanovo obuze smeh. Uz to nije u Andrijinim crtama bilo ništa strašno: on je bio vrlo lep. Ona se od srca smejala i dugo zabavljala s njim. Lepotica je bila vetrogonja, kao Poljakinja; ali njene oči, oči divne, prostreljivo sjajne, bacale su pogled dug, kao stalnost. Bursak nije mogao maći rukom i bio je vezan, kao u vreći, kad mu kći vojvodina slobodno priđe, metnu mu na glavu svoju sjajnu dijademu, obesi mu o usne oboce i nabaci na njega muslinsku providnu košuljicu s ukrasima, vezenim zlatom. Kitila ga je i pravila s njim hiljadu svakojakih ludorija, s detinjskom raspuštenošću kojom se odlikuju vetrenjaste Poljakinje, a koja je jadnoga bursaka dovela u još veću zabunu. On je bio smešna figura, onako kako je zijao i gledao nepomično u njene zanosne oči.

Utom se začu na vratima kucanje i poplaši je. Ona mu zapovedi da se sakrije pod krevet, pa čim je prošlo to uznemirivanje, zovnula je svoju sobaricu, robinju Tatarku, i naredila joj da ga pažljivo izvede u vrt, pa odande da ga isprati preko plota. Ali naš bursak nije tako srećno umaknuo preko plota: probudio se stražar i dobro ga maznuo po nogama, a iskupljene sluge tukle su ga već dugo na ulici, dokle ga ne spasoše brze noge. Prolaziti pored kuće posle toga bilo je vrlo opasno, jer je u vojvode bilo vrlo mnogo slugu.

On ju je video još jedanput u crkvi: ona ga je spazila i osmehnula se vrlo ljubazno, kao davnašnjem poznaniku. Još jedanput video ju je mimogred: a posle toga je kovanski vojvoda ubrzo otišao, i, mesto

prelepe crnooke Poljakinje, izvirivala je na prozor nekakva debela osoba.

Eto o čem je mislio Andrija pognuvši glavu i oborivši oči u grivu svoga konja.

A, međutim ih je stepa već odavno primila u svoj zeleni zagrljaj, i visoka trava opkolila ih i sakrila, i samo su se jedino crne kozačke šubare videle kako promiču između njena vlača.

- E, e, e! A što ste se, deco, tako ućutali? - reče najzad Buljba kad se prenu iz svoje zamišljenosti - Kao kakvi kaluđeri! Ta nek idu do vruga sve brige! Uzmite lule u zube, i zapalimo, i ošinimo konje, i poletimo tako da nas ni ptica ne stigne!

I kozaci polegoše po konjima i izgubiše se u travi. Već se nisu videle ni crne šubare; jedino struja trave, koja se povijaše, pokazivala je trag njihovog brzog hoda.

Sunce se već odavno pomolilo na raščišćenom nebu i svojom životvornom, toplom svetlošću obasjalo stepu. Sve što je bilo neveselo i sanjivo na srcu kozacima, na jedan mah odlete; njihova srca zatreperiše kao ptice.

Sto su išli dalje, stepa je bivala sve lepša. Tad je sav jug, sav onaj prostor koji danas čini Novu Rusiju do samog Crnog mora, bio zelena, nedirnuta pustinja. Nikad nije plug zaorao po neizmernim valima divljega bilja; samo su ga utabavali konji koji su se krili u njemu kao u šumi. Ništa u prirodi nije moglo biti lepše; sva površina zemljina izgledala je kao zelenozlatan okean po kome je poprskano milionima raznih boja. Kroz tanke, visoke stabljice trave provirivao je plav, sivkast i ljubičast razlićak; žuti preštak izdvajao se naviše svojim piramidalnim vrškom; beli sporiš beleo se na površini svojim kopicama nalik na štitiće; vlat pšenice, donesen bogzna otkud, sazreo je u tom gustišu. Oko tankog njihovog korenja promicale su prepelice, istegnuvši svoje vratove. Vazduh je bio pun hiljadama svakojakih ptićjih cvrkuta. Pod nebom su nepomično stajali jastrebi, raširivši svoja krila i uprevši svoje oči u travu. Sa strane je dopiralo gakanje gomile divljih gusaka u bogzna kom dalekom jezeru. Iz trave se dizala odmerenim letom čajka i raskošno se kupala u plavim valima vazдушnim. Eno kako je nestade u visini i samo se ukaza kao jedna crna tačka; eno kako se prevrte krilima i belasnu prema suncu!... Đavo vas odneo, stepe, kako ste lepe!...

Naši su se putnici zaustavljali samo za nekoliko minuta da ručaju, i tad je gomilica kozaka koja je išla s njima i u kojoj je bilo njih desetak, slazila s konja, drešila drvene čuture s rakijom, i tikve kojima su se služili mesto sudova. Jeli su samo hleba sa slaninom ili priganice, pili su samo po jednu, samo da se potkrepe, jer Taras Buljba nije nikad dao da se uz put mnogo pije, i nastavljali su put do mraka.

Uveče se stepa sva sasvim menjala: sav šareni prostor odsjajivao je poslednjim jasnim odbleskom sunčanim i postupno tamneo, tako da se videlo kako senka preleće preko njega i postaje tamnozeleno; isparenja su se dizala sve gušća; svaki cvet, svaka travka puštala je miris, i sva je stepa od toga mirisala. Po plavkastotamnom nebu, kao nekom divovskom kičicom, povlačile se široke brazde rujeva zlata; uretko su se beleli kao pramenovi laki i providni oblaci, i veoma svež, bajan vetrić kao morsko talasanje neosetno je pirkao povrh trave i tek jedva dodirivao obraze. Sva muzika što je zvučala danju, utišala se i zamenila drugom. Šarene tekunice izmilele bi iz svojih rupa, uspravile se na zadnje šapice i njihova se piska razlegala stepom. Cvrčanje popaca čulo se jače. Pokoji put začula bi se iz kakvog usamljenog jezera cika labudova i odjekivala, kao srebro, kroz vazduh.

Putnici, pošto bi se zaustavili usred polja, izabrali bi noćište, naložili vatru i nastavili na nju kotao, u kom su kuvali sebi puru; para se odvijala i pušila koso u vazduh. Kozaci bi povećerali pa legli da spavaju pustivši po travi sputane konje svoje. Oni bi potali na svitke. U njih su pravo gledale noćne zvezde. Slušali su svojim uvom sav nebrojeni svet insekata, kojih je bilo puno po travi: sve njihovo cvrčanje, zviždanje, zvuktanje - sve se to zvučno razlegalo u noći, prečišćavalo u svežem vazduhu i uspavljivalo sanjiv sluh. A ako bi se ko od njih i digao i ustao malo, video je stepu zasejanu sjajnim varnicama bubica svetnjaka. Pokoji put obasja se noćno nebo ovde-onde dalekim plamenom od suvoga trščaka koji se spaljuje po livadama i po rekama i tamna povorka labudova, koji lete na sever, osvetli se najedanput srebrnoružičastom svetlošću, i tada se čoveku čini da lete preko tamnog neba crvene marame.

Putnici su putovali bez ikakvih događaja. Nigde nisu naišli na drveta; sve ona ista beskrajna, otvorena, prekrasna stepa. Kadšto se

samo zaplave sa strane vrhovi udaljene šume što se otegla pored obala dnjeparskih. Samo jedanput pokazao je Taras sinovima majušnu tačku daleko u travi i rekao im:

- Pogledajte, deco, eno juri Tatarin!

Mala glavica s brkovima beše uprla izdaleka pravo u njih svoje uzane oči, ponjuškala malo vazduh, kao lovačko pseto, pa se, kao srna, izgubi, jer vide da je kozaka trinaest.

- De, deco, pokušajte da stignete Tatarina! Nemojte ni pokušavati - nikad ga nećete stići: u njega je konj brži od samog đavola.

Ali je Buljba pri svem tom bio na oprezu, jer se bojao da nema gde skrivene zasede. Oni dokasaše do jedne rečice što se zvala Tatarica, zagaziše u vodu s konjima svojim i dugo su brodili niz nju da sakriju trag, pa su onda izišli na kamenite odseke i na uzbrdice.

Za tri dana posle toga bili su već blizu onog mesta kud su pošli. U vazduhu najedanput zahladi; osetiše blizinu Dnjepra. Eno ga, belasao se u daljini i odvajao se od horizonta kao tamno platno. Pirkao je hladnim talasima i širio se bliže i bliže, i najzad zahvatao polovinu cele površi zemaljske. To je bilo ono mesto Dnjepra gde je on, dotle stešnjen stenama, uzimao najzad svoj mah i bućao kao more razlivši se po volji, gde su ga ostrva bačena u njegovu sredinu istiskivala još dalje od obala, i gde su se talasi njegovi prostirali široko po zemlji, ne nailazeći ni na kamene odseke ni na uzbrdice.

Kozaci su sišli sa svojih konja, ušli na skelu i, posle tri sahata plovidbe, bili već kod obala ostrva Hortice, gde je tada bila Seča, koja je vrlo često menjala svoje stanište.

Gomila sveta svađala se na obali s vozarima. Kozaci namestiše opremu na konjima. Taras se isprsi, popriteže jače pojas svoj i ponosito pogladi rukom brkove. I njegovi mladi sinovi pregledaše se od pete do glave, s nekim strahom i nejasnim zadovoljstvom, i svi zajedno uđoše u podgrađe koje beše za po vrste od Seče. Kad su ušli, zagluši im uši pedeset kovačkih čekića koji kovahu u dvadeset i pet vignjeva, iskopanih u zemlji i pokrivenih busenjem. Snažni kočari sedeli su pod nadstrešnicama nad vratima na ulici i svojim jakim rukama gnječili goveđe kože; pod šatrama su sedeli sitničari s gomilama kremenja, ognjilima i barutom; Jermenin izvešao skupocene marame; Tatarin okreće na ražnjevima ovnujske butove u testu; Jevrejin pružio napred svoju glavu, pa cedi rakrju iz burenceta.

Ali prvi na kog naiđoše beše jedan Zaporožac koji je spavao nasred puta razbacivši i ruke i noge. Taras Buljba nije mogao da ne stane i da ga ne pogleda.

- Ih, kako se divno razbašio! Pih, kakva krasna figura! - govorio je zaustavivši konja.

I doista, to je bila dosta drska slika: Zaporožac, kao lav, raširio se na putu; njegov ponosito usturen čuperak zahvatio je aršina zemlje; čakšire od skupocene crvene čohe umrljane katranom, da pokaže kako ih sasvim prezire.

Pošto ga se nagledao, Buljba se provlačio dalje uzanom ulicom koju behu zakrčili majstori koji su radili svoj zanat, i ljudi svakojake nacije koji su napunili to predgrađe na Seči, što je bilo nalik na vašar i što je odevalo i hranilo Seču, koja je umela samo da se provodi i da bije iz pušaka.

Najzad prođoše podgrađe i ugledaše nekoliko razbacanih kurenja, pokrivenih busenom ili, tatarski, ćečetom. Kod nekih behu namešteni topovi. Nigde se nije video plot, niti one niske kućice s nadstrešnicama na niskim drvenim stubićima kakve behu u podgrađu. Mali bedem i zaseka koje nije ama niko čuvao pokazivahu strašnu nebrigu.

Nekoliko krupnih Zaporožaca koji su ležali s lulama u zubima na samom putu, pogledaše ih dosta nemarno i ne pomakoše se s mesta. Taras pažljivo projaha sa sinovima između njih, rekavši:

- Da ste zdravo, panovi!

- Da ste zdravo i vi! - odgovoriše Zaporošci. Svuda, po svem polju, šareneo se narod u slikovitim gomilama. Po pocrnelim licima videlo se da su svi bili očvrslili u bitkama, da su okušali svakojake nezgode. Dakle, eto nje, Seče! Eto onog gnezda odakle izleću ti kozaci, ponositi i snažni, kao lavovi! Eto odakle se razliva sloboda i kozaštvo po svoj Ukrajini!

Putnici izjahaše na prostranu poljanu gde se obično iskuplja zbor. Na velikom izvrnutom buretu seđaše jedan Zaporožac bez košulje; držao ju je u rukama i polagano zašivao na njoj rupe.

Opet im pregradi put čitava gomila svirača, među kojima je igrao mlad Zaporožac, zaturivši kapu i izmahujući rukama. On je samo vikao:

- Življe svirajte, svirači! Ne štedi, Tomo, rakije pravoslavnim hrišćanima!

I Toma, s modricom ispod oka, davao je bez računa svakome koji se pridruži po grdnu gostaru.

Pored mladog Zaporošca cupkahu četiri stara dosta sitno nogama, zavitlaju se kao vihor u stranu, gotovo na glavu sviračima, pa se na jedan mah puste, udare poklecivati i biti, kruto i snažno, svojim srebrnim potkovicama ravno utabanu zemlju. Zemlja je potmulo tutnjala svud unaokolo, kroz vazduh se daleko čulo hopkanje i trupkanje od zvučnih potkovicica na čizmama. Ali je jedan življe od sviju podvikivao i leteo za drugim u igri. Čuperci mu se vijorili na vetru, snažne grudi behu sve razdrljene; topao zimski kožuh imao je na sebi, a znoj je lio s njega kao iz vedra.

- Ta skinu bar kožuh! - reče mu najzad Taras - vidiš kakva je vrućina.

- Ne mogu! - viknu Zaporožac.

- Zašto?

- Ne mogu, jer sam takve naravi: popijem sve što skinem. A šubare već nije bilo na tom momku, ni pojasa preko

kaftana, ni vezene marame; sve otišlo kud treba.

Gomila je rasla; igračima su se pridruživali drugi, i čovek nije mogao da mu ne zaigra srce kad pogleda kako to sve igra igru najslobodniju, najbešnjju, kakvu je ikad svet video, koja se po svojim snažnim izumiteljima nazvala: kazačok.

- Ih, da mi nije konja! - uzviknu Taras - pustio bih se, zaista bih se pustio i ja u igru.

Ali se, međutim, počеше viđati u gomili stari čuperci koji su više puta bivali starešine i koje je zbog zasluga poštovala sva Seča. Taras ubrzo nađe mnoge poznanike. Ostap i Andrija slušali su samo kako se zdrave:

- A, to si ti, PečERICA! Zdravo, Kozolupe!

- Otkud tebe Bog nanese, Tarase?

- Kako ti ovamo dopade, Dleto? Zdravo, Kirđaga! Zdravo, Gusti! Ko se nadao da ću tebe videti, Remene?

I vitezovi koji se behu iskupili iz svega slobodnoga sveta istočne Rusije stadoše se ljubiti, i odmah se začuše pitanja:

- A šta radi Kasijan? Kako Borodavka? Kako Kaloper? Šta čini Pidsišok?

I Tarasu Buljbi samo odgovoriše: da je Borodavka obešen u Tolopanu, da su s Kalopera oderali kožu pod Kizikirmenom, da je Pidsišokova glava usoljena u buretu i poslana čak u Carigrad.

Obori glavu stari Buljba i zamišljeno reče: - Dobri to behu kozaci!

B a l k a n d o w n l o a d . o r g

III

Već je prošlo blizu nedelju dana otkako je Taras Buljba sa svojim sinovima na Seči. Ostap i Andrija slabo su se zanimali vojničkom školom. Seča nije volela da se trudi oko vojničkog vežbanja i da gubi vreme; mladež se vaspitavala i učila na njoj samo iskustvom, u samoj vatri u bitkama, koje su zbog toga i bile gotovo neprekidne. Kozaci su smatrali da je dosadno zanimati se u mirnim danima izučavanjem kakve discipline osim gađanjem u nišan i pokadšto trke i jurenja za zverkom po stepama i livadama; sve ostalo vreme trošilo se na provođenje - na to obeležje širokog razmetanja duševne slobode.

Sva je Seča bila neobična pojava: to je bilo nekako neprekidno pirovanje, veselje koje je počelo hučno pa izgubilo svoj svršetak. Neki su se zanimali zanatima, neki su držali dućane i trgovali; ali je većina bančila od jutra do mraka, ako je u džepovima zveckala mogućnost i ako zadobijeno dobro nije još prešlo u ruke telalima i krčmarima. To opšte pirovanje imalo je na sebi nešto što omađijava. To nije bio skup pijanica koji su se opijali od brige, nego je bio samo mahnit mah veselosti. Svaki koji tamo dođe zaboravljao je i ostavljao sve što ga je dotle zanimalo. On bi, može se reći, pljunuo na svoju prošlost i bezbrižno se predavao slobodi i društvu takvih veseljaka kao što je i on, koji nemaju ni rodbine, ni kuće, ni kućišta, osim slobodnoga neba i večitog pira duše svoje. To je izazvalo onu pomamnu veselost koja se ne bi mogla pojaviti ni iz kakvog drugog izvora. Pripovetke i naklapanja, usred iskupljene gomile koja se lenjo odmarala na zemlji, bile su često tako smešne i imale takvu jačinu živog pripovedanja da je valjalo imati sav hladnokrvan izgled jednog Zaporošca, pa da čovek sačuva nepomičan izraz na licu, da ne mrdne ni brkom - retka crta kojom se i danas odlikuje južnjak Rus od ostale svoje braće. Veselost je bila pijana, hučna ali pri svem tom to nije bila čađava krčma, gde se čovek zaboravlja u veselju koje ga načini mračnim i nagrđenim; to je bio uzan krug školskih drugova. Razlika je bila samo u tom što su, mesto sedenja na času i mesto otrcanog tumačenja učiteljeva, činili ispad na pet hiljada konja; što

su, mesto livade gde se igraju lopte, bile u njih nečuvane, bezbrižne granice, na čijem je vidiku pomaljao Tatarin svoju brzu glavu i nepomično, surovo gledao Turčin u zelenoj čalmi svojoj. Razlika je bila što su oni, mesto nametnute im volje koja ih je sastavila u školi, samo od svoje volje ostavili očeve i matere i bežali iz roditeljskih kuća; što su tu bili oni kojima se već vrzlo oko vrata uže i koji su, mesto blede smrti, ugledali život, i to život u punom mahu; što su tu bili oni koji, po plemenitom običaju, nisu mogli zadržati u svom džepu paru; što su tu bili oni koji su dotle dukat smatrali kao bogatstvo, kojima si, po dobroti arendatora Jevreja, mogao izvrnuti džepove bez ikakve bojazni da će što iz njih ispasti. Tu su bili svi bursaci koji nisu hteli trpeti akademijske prutove i koji nisu izneli iz škole ni jednog slova; ali su zajedno s njima bili i oni koji su znali šta je Horacije, Ciceron i rimska republika. Tu je bilo mnogo onih oficira koji su se posle odlikovali u kraljevskoj vojsci, tu je bilo mnogo oprobanih partizana koji su imali to plemenito mišljenje da je svejedno vojevati gde mu drago, samo nek se vojuje, jer ne priliči čoveku plemiću da bude bez boja. Mnogo je bilo i takvih koji su došli na Seču da mogu posle kazati kako su bili na Seči i kako su već prekaljeni vitezi. Pa koga tu nije bilo? Ta čudnovata republika bila je upravo potreba toga veka. Ljubitelji ratničkog života, zlatnih kupa, bogatih zlatotkanica, dukata i reala, mogli su u svako doba naći tu posla. Jedino obožavaoci ženskinja nisu tu mogli ništa naći, jer ni u samo podgrađe Seče nije smela zaviriti nijedna žena.

Ostapu i Andriji učinilo se veoma čudno što vide kako dolazi na Seču tako mnogo naroda i bar da kogod zapita: otkuda su ti ljudi, koji su i kako ih zovu? Oni su tu dolazili kao da se vraćaju u svoju rođenu kuću; odakle su tek pre jedan sat izišli. Ko dođe javi se samo koševomu, koji je obično govorio:

- Dobro došao! A veruješ li u Hrista?
- Verujem! - odgovori došljak.
- A veruješ li u Svetu trojicu?
- Verujem!
- A ideš li u crkvu?
- Idem!
- De, prekrsti se! Došljak bi se prekrstio.

- E, lepo! - rekao bi koševi - idi u koji hoćeš kurenj. Tim se svršavala sva ceremonija.

Sva se Seča molila Bogu u jednoj crkvi, i gotova je bila da je brani do poslednje kapi krvi, mada nije htela ni da čuje za post i uzdržavanje.

Samo Jevreji, Jermeni i Tatari koje mami golema dobit usuđivali su se da žive i da trguju u podgrađu, zato što Zaporošci nisu nikad voleli cenkati se, nego koliko ruka izvadi iz džepa novaca, toliko su plaćali. Uostalom, sudbina tih lakomih na dobit trgovaca bila je vrlo žalosna: oni su bili nalik na one koji se naseljavaju po podgorju Vezuva, jer čim u Zaporožaca nestane novaca, oni bi obijali njihove dućaniće i uzimali sve džabe.

Na Seči je bilo više od šezdeset kurenja, koji su veoma naličili na zasebite nezavisne republike, a još više na školu i bursu dece koja žive sve na gotovini. Niko nije ništa tekao niti što držao kod sebe: sve je bilo u rukama kurenjskog atamana, koji se zbog tog obično zvao „baćko“. U njegovim rukama bili su novci, haljine, sav žitak, salamata, kaše, pa čak i drva; njemu su davali novce na čuvanje.

Ėesto bi se kurenji između sebe posvađali; tad je odmah dolazilo do boja. Kurenji prekrile poljanu i pesnicama lome jedni drugima rebra, dokle god jedni ne nadjačaju i ne pobeđe, a tad je počinjalo veselje.

Takva je bila ta Seča koja je imala tolike primamljivosti za mlade ljude.

Ostap i Andrija bacili su se svim mladićkim žarom u to veselo more, i za trenut zaboravili roditeljsku kuću, i bursu, i sve što im je pređe uzbuđivalo dušu, i predali se novom životu. Sve je njih zanimalo: i veseli običaji na Seči, i prosta uprava, i zakoni koji bi im se kašto učinili čak isuviše oštri u takvoj samovoljnoj republici.

Ako se kozak prolopovi, ukrade kakvu god sitnicu, to se već smatralo kao poruga svemu kozaštvu: njega su kao nečasna privezivali za sramotni stub i metali pored njega batinu kojom ga je svaki mimohodac dužan bio udariti dokle ga na taj način ne ubiju namrtvo. Neplatišu dužnika privezivali su verigama za top, gde je morao čamiti dotle dok se kogod od drugova ne reši da ga otkupi, plativši za njega dug. Ali je najjači upečatak učinila na Andriju strašna kazna, određena za ubistvo. Baš se desio tu kad su iskopali jamu, spustili u nju ubicu živa i povrh njega metnuli sanduk u kom je

bio leš ubijenoga, pa onda obojicu zatrpali zemljom. Dugo posle toga jednako mu se priviđalo to strašno izvršenje kazne i jednako mu je izlazio pred oči onaj živ zakopan čovek zajedno sa strašnim mrtvačkim sandukom.

Oba mlada kozaka ubrzo iziđoše na lep glas kod kozaka. Često su, zajedno s ostalim drugovima svojega kurenja, a koji put sa čitavim kurenjem i sa susednim kurenjima, izlazili u stepe da natuku nebrojeno mnogo svakojakih stepskih ptica, jelena i koza, ili su izlazili na jezera, reke, otoke, određene kockom svakom kurenju, da zapinju alove, mreže, i da vuku bogat lov što će biti dosta za čitav njihov kurenj. Iako tu nije bilo nauke u kojoj se kozak ogleda, ipak su se oni već istakli među ostalim mladićima svojom odvažnošću i uspehom u svačemu. Gađali su vešto i pouzdano u nišan, preplivali Dnjeper uz vodu - delo za koje se novak primao svečano u kozačke krugove.

Ali im je stari Taras spremao drugi rad. Njemu se nije dopadao takav besposlen život - on je želeo pravog posla. On je jednako smišljao kako bi se pokrenula Seča na odvažno preduzeće, gde bi se mogao vitez provesti kako valja. Naposletku, jednoga dana priđe koševome i reče mu otvoreno:

- Šta misliš, koševi, ne bi li vreme bilo da se Zaporošci krenu kud?
- Nemaju se kud krenuti - odgovori koševi, pošto izvadi iz usta majušnu lulu i otpljucnu na stranu.
- Kako nemaju kud? Moglo bi se poći na Turciju ili na Tatariju.
- Ne može se ni u Turciju ni u Tatariju - odgovori koševi uzevši hladnokrvno opet svoju lulu.
- Kako ne može?
- Tako. Obrekli smo sultanu mir.
- Ama on je nevernik; a i Bog i Sveto pismo zapovedaju da bijemo nevernike.
- Nemamo prava. Da se nismo zakleli svojom verom, onda bi se, može biti, i moglo; ali sad ne, ne može se.
- Kako se ne može? Kako ti to veliš: nemamo prava? Ama je imam dva sina, oba su mladići. Još nijedanput ni jedan od njih nije bio u ratu, a ti kažeš: „nemamo prava“; a ti veliš: „ne treba da idu Zaporošci“.
- Ali to nije u redu.

- Onda je, valjda, u redu da se uzalud gubi kozačka snaga, da propadne čovek kao pseto, bez dobra dela, da ni otadžbini, ni svemu hrišćanstvu ne bude od njega nikakve koristi? Pa zašto mi onda živimo, za kog vruga živimo? Rastumači ti meni to. Ti si čovek pametan, nisu te uzalud izabrali za koševoga: rastumači mi zašto mi živimo?

Koševi ne odgovori na to pitanje. To je bio jogunast kozak. On malo počuta, pa onda reče:

- Rata svakako neće biti.
- Dakle neće biti rata? - upita Taras.
- Neće.
- Onda ne vredi o tome ni misliti?
- Ni misliti o tom ne vredi.

„A čekaj ti, đavolja trago!" reče Buljba u sebi, „zapamtićeš ti mene!" I odmah naumi da se osveti koševome.

Pošto se dogovorio s ovim, s onim, dao je svima napojnicu, i pijani kozaci, njih nekolicina, pojuriše pravce na poljanu gde su bili privezani za stub doboši u koje su obično udarali kad se saziva zbor. Kad ne nađoše maljice, koje su se uvek čuvale kod dobošara, oni zgrabiše u ruke po cepanicu i počеше udarati u njih. Na tu loptu dotrča prvi dobošar, visok čovek s jednim samo okom koje mu beše strašno dremljivo.

- Ko se usuđuje udarati u doboše? - zavika on.

- Ćuti! Uzmi maljice, pa udari kad ti se zapoveda! - odgovoriše manje starešine koje behu prišle.

Dobošar izvadi odmah iz džepa maljice, koje je poneo uza se, jer je vrlo dobro znao kako se svršuju takvi događaji.

Grunuše doboši - i ubrzo se počеше iskupljati, kao bumbari, crne gomile Zaporožaca. Svi se iskupiše na poljani, uokrug, i posle trećega dobovanja pojaviše se, najzad, starešine; koševi s palicom u ruci, znakom svoga dostojanstva, sudija s vojničkim pečatom, pisar s divitom i esaul sa štapom. Koševi i starešine skidoše šubare i pokloniše se na sve strane kozacima, koji su gordo stajali podbočivši se rukama.

- Šta znači taj skup? Šta hoćete, panovi? - upita koševi.

Grdnja i vika ne dadoše mu govoriti.

- Ostavi palicu! Odmah ostavi palicu, đavolji sine! Nećemo te više! - vikali su iz gomile kozaci.

Neki od treznih kurenja htedoše, kako je izgledalo, da se protive, ali i trezni i pijani kurenji udariše u pesničanje. Nasta opšta vika i dernjava.

Koševi beše zaustio da govori, ali, znajući da ga razjarena, samovoljna gomila može za to izmlatiti na mrtvo ime, što gotovo uvek biva u takvim prilikama - pokloni se vrlo duboko, ostavi palicu, i nestade ga u gomili.

- Zapovedate li, panovi, da i mi položimo znake dostojanstva? - upitaše sudija, pisar i esaul i spremiše se da odmah polože divit, vojnički pečat i štap.

- Ne, ne, vi ostanite! - zavikaše iz gomile. - Nama je trebalo da oteramo samo koševoga zato što je žena, a nama treba koševi čovek.

- Pa koga ćete sad izabrati za koševoga? - upitaše starešine.

- Da izberemo Kukubenka! - vikahu jedni.

- Nećemo Kukubenka! - vikahu drugi. - Rano je to za njega: još miriše na mleko.

- Neka Šilo bude ataman! - viknuše jedni. - Da metnemo Šila za koševoga!

- Šilo ti u leđa! - razdera se gomila s grdnjom. - Kakav je on kozak kad se prolopovio, pasji sin, kao Tatarin? Nek ide do đavola pijanica Šilo!

- Bradatoga, Bradatoga metnimo za koševoga!

- Nećemo Bradatoga! Nek ide Bradati đavoljoj materi!

- Vičite Kirđagu! - šapnu Taras Buljba nekima.

- Kirđagu! Kirđagu! - vikala je gomila. - Bradatoga, Bradatoga! Kirđagu! Kirđagu! Šila! Do đavola sa Šilom! Kirđagu!

Svi kandidati, kad čuše da se spomenuše njihova imena, iziđoše odmah iz gomile, da ne dadu nikakva povoda da ko pomisli da su oni ličnim svojim učešćem pomagali da se izberu.

- Kirđagu! Kirđagu! - orilo se jače od ostalih. - Bradatoga!

Počeše dokazivati stvar pesnicama, i Kirđaga održa pobeđu.

- Idite po Kirđagu! - zavikaše.

Odmah se odvoji od gomile desetak kozaka; neki od njih jedva su se držali na nogama - toliko se behu naljoskali, i odoše pravce

Kirđagi da mu jave da je izabran.

Kirđaga, koji je bio mudar kozak iako beše veoma star, sedeo je već odavno u svom kurenju i kao božem nije znao ništa šta se događa.

- Šta je, panovi? Šta ste radi? - upita on.

- Hajde, izbrali su te za koševoga!...

- Imajte milosrđa, panovi! - reče Kirđaga. - Otkud sam ja dostojan takve počasti! Kako ću ja biti koševi! Ta ja nemam pameti toliko da otaljavam takvu dužnost. Zar se baš niko ne nađe u svoj vojsci?

- Ta hajde kad ti se kaže! - zavikaše Zaporošci. Dvojica od njih dokopaše ga ispod pazuha i, pri svem tom što se odupirao nogama o zemlju, bio je ipak dovučen na poljanu, i pratila ga je psovka, muvanje ostrag pesnicama, nogama i svetovanje:

- Ne usteži se, đavolji sine! Primaj počast, pismo, kad ti je daju!

Tako je Kirđaga uveden u kozački krug.

- Je li, panovi? - povikaše svemu narodu oni što ga dovedoše. - Pristajete li vi da nam ovaj kozak bude koševi?

- Svi pristajemo! - zavika gomila, i od vike je nadugo grmelo sve polje.

Jedan od starešina uze palicu i podnese je novom koševome. Kirđaga, po običaju, odmah odbi. Starešina podnese po drugi put, Kirđaga odbi i po drugi put, pa posle već, kad bi treći put, uze palicu. Usklik odobravanja razleže se po svoj gomili, i nanovo zagudi nadaleko od kozačke vike sve polje. Tad istupiše iz sredine naroda četiri najstarija kozaka, sa sedim brkovima i sedim čupercima (na Seči nije bilo mnogo starih, jer niko od Zaporožaca nije umirao od svoje smrti), svaki je uzeo u ruku zemlje koja se tad beše razblatila od skorašnje kiše, i metnuše mu je na glavu. Mokra zemlja poče kliziti s njegove glave, poteče niz obraze i niz brkove, i sve mu se lice umrlja blatom. Ali je Kirđaga stojao, ne mičući se s mesta, i zahvaljivao kozacima na počasti koju mu čine.

Tako se svršio buran izbor, kome ne zna se jesu li bili tako radi ostali, kao što je bio rad Buljba: time se on osvetio pređašnjemu koševome; a uz to je Kirđaga bio njegov stari drug i išao s njim u jedne iste pohode i po suvu i po moru, i delio oštrine i trudbe ratničkoga života.

Gomila se odmah razide da proslavi izbor, i nastaje takvo veselje kakvo Ostap i Andrija nisu dotle još videli. Krčme behu isprovaljivane; medovina, rakija i pivo grabilo se onako, bez novaca; krčmarima je bilo milo i to što su oni ostali čitavi. Cela noć prošla je u usklicima i pesmama u kojima su se veličala junačka dela, i mesec, koji beše izišao, dugo je još gledao gomile svirača koji su prolazili ulicama s bandurama, teorbanima i okruglim balalajkama, i crkvenih pojaca koje su držali na Seči da pevaju u crkvi i da opevaju zaporoška dela. Naposletku, piće i umor počеше savlađivati snažne glave. I tada se vide kako čas ovde, čas onde pada na zemlju kozak; kako je drugar zagrlio drugara, ražalio se i čak zaplakao, pa se izvalio zajedno s njim. Tamo je lesom legala čitava gomila; onamo je neki birao kako će se bolje namestiti, pa legao upravo na kladu. Poslednji, koji je bio ponajjači, još je izgovarao nekakve reči bez veze; naposletku i njega obori jačina pića, i taj se prući - i zaspa sva Seča.

Balkandownload.org

IV

Sutradan se Taras Buljba već dogovarao s novim koševim kako da se krenu Zaporožci na kakav god posao. Koševi je bio mudar i lukav kozak, znao je Zaporošce skroz, pa iznajpre reče:

- Ne može se pogaziti zakletva, nikako ne može - a zatim počuta malo, pa dodade: - Nego opet, može se: zakletvu nećemo pogaziti, nego ćemo onako što smisliti. Neka se samo iskupi narod, ali da to ne bude kao po mojoj naredbi, nego onako od svoje volje - vi već znate kako ćete to udesiti - a ja ću sa starešinama odmah dotrčati na poljanu, kao bajagi da ništa ne znamo. Nije prošlo ni sat posle njihova razgovora, a već udariše u doboše. Odmah se nađoše i pijani, i nerazumni kozaci. Silestvo kozačkih šubara povrve najedanput na poljanu. Započe se govor.

- Ko? Zašto? Zbog čega dobuju na zbor? Niko ne odgovori.

Naposletku poče se na ovom i na onom kraju razlegati.

- Eto uzalud propada snaga kozačka: nema rata! Starešine se, eto, olenjile sve odreda, oči im se ne vide od debljine! Baš se vidi da nema pravde na svetu!

Drugi su kozaci iznajpre slušali, pa onda i oni počеше govoriti:

- I zaista nema nikakve pravde na svetu! Starešine se kao iznenadiše kad to čuše. Najzad, koševi iziđe napred i reče:

- Dopustite, panovi Zaporožci, da rekнем koju!

- Govori!

- Pa eto, dobri panovi, što se toga tiče, reč je sad o tom, a vi, može biti, znate to bolje kako su se mnogi Zaporožci pozaduživali u krčmama Jevrejima i svojoj braći toliko da sad ni sam đavo nema vere. Pa onda, opet što se toga tiče, reč je i o tom da ima mnogo i takvih momaka koji još nisu očima videli šta je rat, a mlad čovek - to i sami znate, panovi - ne može živeti bez rata. I kakav će on biti Zaporožac kad nije još nijedanput ubio nevernika? „Dobro veli“, pomisli Buljba.

- Ne mislite, panovi, da ja, uostalom, to velim zato da narušimo mir: sačuvaj bože! Ja to samo onako velim. A uz to naš hram božji - grehota je reći kakav je: eto ima već toliko godina kako, po milosti

božijoj, stoji Seča, a dosad ne samo što je crkva spolja, nego su čak i ikone bez ikaka nakita; da se bar ko setio da im skuje srebrnu riznu; dobile su samo ono što su im zaveštali drugi kozaci; pa i prilog im je bio siromaški, jer su gotovo sve popili još za života. Dakle, ja vam ovo govorim ne zato da počnemo rat s nevernicima: mi smo obećali mir sultanu, i bila bi nam velika grehota, jer smo se zakleli po našem zakonu.

„Ama šta on to zapliće?” reče Buljba u sebi.

- Da, dakle vidite, panovi, da se rat ne može početi: ne zapoveda viteška čast. Nego evo šta ja, po svojoj slabojoj pameti, mislim: da pustimo s činovima samo mladiće, nek malko prokrstare oko obala po Natoliji. Kako mislite, ponovi?

- Vodi, vodi sve - zavika gomila sa svih strana. - Gotovi smo glave dati za veru.

Koševi se prepade; on nikako nije hteo kretati sve Zaporozže: njemu se činilo da je u toj prilici nepravedno raskinuti mir.

- Dopuštate li, panovi, da vam još jednu rekнем?

- Dosta! - vikali su Zaporošci. - Bolju nećeš reći.

- Kad je tako, onda nek bude tako. Ja sam sluga volje. Već je poznato, a zna se i iz Svetog pisma da je glas naroda - glas božji! Što sav narod smisli, pametnije od tog ne može se smisliti. Samo evo šta: vi znate, panovi, da sultan neće ostaviti bez kazne ono zadovoljstvo kojim se budu zabavljali mladići. Nego kad bismo za to vreme bili spremni i kad bismo imali novu vojsku, onda se ne bismo nikog bojali. Pa onda za vreme odlaska može i Tatarija napasti: oni, turska paščad, ne nasrcu s lica niti smeju doći domaćinu u kuću, nego ujedaju ostrag za pete, i ljuto ujedu. Pa kad je već dotle došlo, pravo da kažem, nemamo dosta ni činova spremnih, pa ni baruta nije natučeno toliko da bismo se mogli svi krenuti. A ja sam, eto, rad: ja sam sluga vaše volje.

Lukavi ataman učuta. Gomile počeše da se dogovaraju, kurenjski atamani da se savetuju; srećom, pijanih je bilo malo, te pristadoše da poslušaju pametan savet.

I od tog istog časa diže se nekoliko ljudi na suprotnu obalu Dnjepra, u vojnu ostavu, gde se u nepristupnim tamnicama, ispod vode i u trsci, skrivala vojnička blagajna i jedan deo oružja dobijenog od neprijatelja. Svi ostali poleteše činovima da ih pregledaju i spremaju

za put. Za trenut se napuni obala gomilom naroda. Dođe nekoliko drvodjelja sa sekirama. Stari, preplanuli od sunca, plećati, čvrsti na nogama Zaporošci, prosedih i crnih brkova, behu zasukali čakšire, pa stoje do više kolena u vodi i svlače jakim užetima čamce s obale. Drugi vuku gotove suve grede i svakojaku drvenariju. Ovde krpe daskama čamac; onde mu izvrnuli dno gore, pa ga zatiskuju i mažu smolom; onako su, po kozačkom običaju, privezali uz bokove drugim čamcima svežnjeve dugačke trske, da ih morski talas ne potopi; tamo dalje, duž cele obale, naložili su vatre i topili u bakrenim kazanima smolu za zalivanje lađa. Vičniji i stariji poučavali su mlađe. Lupa i radnička vika digla se po svoj okolini; sva se obala talasala i kretala kao živa.

U taj mah poče pristajati uz obalu velika skela. Gomila ljudi što beše na njoj mahala je rukama još izdaleka. To behu kozaci u izdrpanim svitkama. Loše odelo (mnogi nisu imali na sebi ništa sem košulje i kratke lule u zubima) pokazivalo je da su ili maločas umakli od kakve nevolje, ili se toliko zapili da su popili sve što je bilo na njima. Između njih odvoji se i stade napred onizak, plećat kozak, čovek oko svojih pedeset godina. On je vikao i mahao rukom najviše; ali od lupe i vike radničke nije se čulo šta veli.

- Koje dobro? - upita koševi kad skela stade uz obalu. Svi radnici prekidoše svoje radove i podigavši sekire i dleta, gledahu šta će biti.

- Nesreća! - viknu onizak kozak sa skele.

- Kakva?

- Dopuštate li, panovi Zaporošci, da govorim?

- Govori!

- Ili hoćete, može biti, da sazovete zbor?

- Govori, svi smo ovde.

Sav se narod sabi u jednu gomilu.

- A zar vi niste ništa čuli šta se radi po hetmanštini?

- A šta se radi? - upita jedan od kurenjskih atamana.

- E! Šta? Vidi se da vam je Tatarin zatiskao lepkom uši pa niste ništa čuli.

- Pa govori šta se tamo radi?

- Pa radi se ono što još niste videli otkako ste se i rodili i krstili.

- Ta kazuj nam šta se radi, pseći sine - podviknu jedan iz gomile, jer kao što se viđaše, beše izgubio strpljenje.

- Sad je takvo vreme nastalo da već ni svete crkve nisu naše.
  - Kako nisu naše?
  - Sad su ih Jevreji zakupili. Ako ne platiš unapred Jevrejinu, ne može se ni služba služiti.
  - Šta govoriš to?
  - I ako pasji Jevrejin ne metne svojom nečistom rukom belegu na svetu poskuru, ne može se ni poskura osveštati.
  - Laže taj, panovi braćo, ne može biti da nečisti Čivutin meće belegu na svetu poskuru!
  - Slušajte! Da vam još i ovo ispričam: sad se i ksjonzi voze na dvokolicama po svoj Ukrajini. Ali nije zlo što se voze na dvokolicama, nego je zlo što više ne prežu u njih konje nego prosto pravoslavne hrišćane. Slušajte! Da vam još i ovo kažem: već, govori se, Jevrejke šiju sebi suknje od popovskih odežda. Eto šta se radi po Ukrajini, panovi! A vi sedite tu na Zaporožju i provodite se, i vidi se da vam je Tatarin toliko zadao straha da već nemate ni očiju ni ušiju - ništa nemate, pa i ne čujete šta se radi u svetu.
  - Stoj, stoj! - prekide ga koševi, koji je dotle stajao oborivši oči u zemlju, kao i svi Zaporošci, koji se u krupnim stvarima nisu nikad podavali prvoj vatri, nego ćutali i, međutim, u tišini prikupljali strašnu snagu negodovanja.
  - Stoj! Da i ja reknem reč. A vi (đavo vam tako i tako drao vašeg bačka!) - šta ste vi radili? Zar nije bilo u vas sabalja, a? Kako ste dopustili takvo bezakonje?
  - E! Kako smo dopustili takvo bezakonje!... A da li biste vi pokušali što kad je bilo samih Leha pedeset hiljada, pa je, što da krijem sramotu, bilo pasa i među našima - već su primili njihovu veru.
  - A vaš hetman, a pukovnici što su činili?
  - Pukovnici su počinili take stvari, da ne da bog nikome od nas.
  - Kako?
  - Tako, te sad hetman, oprljen u bakrenom biku leži u Varšavi, a pukovničke ruke i glave nosaju po vašarima te pokazuju svemu narodu. Eto šta su počinili pukovnici!
- Uskoleba se sva gomila. Isprva nastala po svoj obali tajac onako kao što biva pred strašnu oluju, pa se onda najedanput čuše reči i sva obala zagraja:

- Šta! Zar Jevreji da drže pod zakup hrišćanske crkve! Zar ksjonzi da prežu u kola pravoslavne hrišćane! Šta! Zar dopustiti takva mučenja na ruskoj zemlji od prokletih nevernika! Zar da postupaju tako s pukovnicima i hetmanom! Ama neće toga biti, neće biti!

Takve su reči preletale po svim krajevima. Zagrajaše Zaporošci i osetiše svoju snagu. Tu sad nije bilo uzbune lakoumnoga naroda: uzbunili su se karakteri čvrsti i jaki, koji se nisu brzo nakaljivali, ali kad su se nakalili, čuvali su uporno i dugo u sebi unutrašnji žar.

- Povešajmo svu čivutariju! - ču se iz gomile. - Nek ne šiju od popovskih odežda suknje svojim čivutkama! Nek ne meću belege na svete poskure! Podavimo ih, pogance, sve u Dnjepru!

Te reči što ih izgovori neko iz gomile proleteše kao munja po svima, i gomila jurnu u podgrađe s namerom da iseče sve Jevreje.

Jadni sinovi Izrailjevi, izgubivši sve prisustvo svoga ionako slabog duha, krili su se u praznu rakijsku burad, u peći, i čak su se zavlačili pod suknje svojim Jevrejka; ali su ih kozaci svud nalazili.

- Sjajni i velemoćni panovi! - vikao je jedan visok i dugačak kao batina Jevrejin, pomolivši iz gomile svojih drugova jedno svoje lice nagrđeno od straha. - Sjajni i velemoćni panovi! Dajte nam da reknemo samo reč, jednu reč! Kazaćemo vam takvo nešto što još nikad niste čuli - tako važno da se ni kazati ne može koliko je važno!

- Pa dobro, neka kažu - reče Buljba, koji je svakad voleo saslušati okrivljenoga.

- Svetli panovi! - reče Jevrejin - takvih panova nije još nikad viđano, nikad, bogami! Tako dobrih, krasnih i hrabrih nije još bilo na svetu. (Glas mu se gubio i drhtao od straha.) Kako je moguće da mi mislimo o Zaporošcima štogod ružno! Oni što arendare po Ukrajini nisu nikako naši! Tako mi Boga, nisu naši! Ono i nisu Jevreji; ono su đavo će ih znati šta; ono su takvo nešto da ga pljuneš pa da baciš! Eto i oni će kazati. Je li istina, Šljoma, ili ti, Šmule?

- Istina, bogami! - odgovoriše iz gomile Šljoma i Šmul u izdrpanim anterijama, oba bleđa kao krpa.

- Mi još nikad nismo krišom šuškali s neprijateljima, a za katolike nećemo ni da čujemo: đavo im se prisnio! Mi i Zaporošci, kao braća rođena...

- Šta? Zar Zaporošci i vi braća? - reče neko iz gomile. - Nećete to dočekati, prokleti Čivuti! U Dnjepru, panovi, pobacajte sve pogance.

Te reči behu kao signal. Zgrabiše Jevreje ispod pazuha i počеше ih gurati u talase. Na sve strane razlegaše se žalosna dreka, ali su se surovi Zaporošci samo smejali, gledajući kako jevrejske noge u papučama i čarapama mlataraju po vazduhu.

Jadni govornik, koji sam navuče sebi zlo na vrat, iskoči iz kaftana za koji ga behu uhvatili, u samom pegavom, uzanom prsniku, obisnu se Buljbi oko nogu i moljaše ga žalostivo:

- Veliki gospodine, svetli i velemoćni pane! Ja sam poznavao i vašega brata, pokojnoga Doroša! Bio je vojnik na diku svemu viteštvu. Ja sam mu dao osam stotina dukata kad mu je zatrebalo da se otkupi iz ropstva u Turčina...

- Ti si poznavao brata? - upita Taras.

- Boga mi, poznavao sam! Bio je milostiv pan.

- A kako ti je ime?

- Jankelj.

- Dobro - reče Taras, pa se onda, pošto malo razmisli, okrete kozacima i reče - biće uvek vremena da se Jevrejin obesiti kad to ustreba; a za danas ga dajte meni.

Kad to reče, Taras ga povede svome vozu pored koga su stajali njegovi kozaci.

- Hajde, zavuci se pod kola, lezi tu i ne miči se, a vi, braćo, nemojte pustiti Jevrejina da ode.

Kad to reče, on se krete na poljanu, jer se već odavno iskupljala tu sva gomila. Svi su očas ostavili i obalu i opremanje čamaca, jer je sad bio pred njima pohod na suvu, a ne morski, i sad nisu trebale lađe ni kozački čamci, nego teretna kola i konji. Sad su već svi hteli da pođu, i stari, i mladi; svi su po dogovoru svih starešina kurenjskih, koševoga, i po volji sve zaporoške vojske odlučili da idu pravo na Poljsku, da se osvete za sve zlo i porugu vere i kozačkog glasa, da nakupe čara od varoši, da užegu požar po selima i njivama, da puste daleko po stepi glas o sebi. Sve se odmah spremalo i oružalo. Koševi čisto izraste za čitav aršin. To već ne beše onaj bojažljivi izvršilac vetrenjastih želja slobodnoga naroda: to beše neograničen zapovednik, to beše despot koji ume samo zapovedati. Svi samovoljni i levente vitezovi stajali su uredno u redovima s poštovanjem oborivši glave, i nisu smeli podići očiju kad je koševi izdavao zapovesti: on ih je izdavao tiho, ne uzvikujući i ne žureći se,

nego polagano, kao stari, veoma vičan u poslu kozak, kome nije prvina što izvršuje pametno smišljena preduzeća.

- Pregledajte, sve pregledajte lepo! - tako on govoraše. - Popravite kola i katranice, oprobajte oružje. Ne nosite mnogo uza se odela: po košulju i po dvoje čakšira na kozaka, i po lončić salamate i tučena prosa - više da ne bude ni u koga? Za hranu će biti u kolima svega što treba. Svaki kozak nek povede po dva konja! I nek se potera dvesta pari volova, jer na brodovima i podvodnim mestima trebaće volovi. Ali najviše se držite reda, panovi. Ja znam, ima među vama takvih koji, čim bog dadne kakvu dobit - odmah onaj čas stanu cepati ćitajku i skupocenu kadifu sebi na obojke. Okanite se te đavolje navade, oturajte svake dronjke, uzimajte samo oružje, ako se desi dobro, i dukate, ili srebro, jer su to zgodne stvari i valjaju u svakoj prilici. I evo vam, panovi, unapred kažem: ako se ko u pohodu napije, nema mu nikakva suda, narediću da se kao pas privuče do kola pa ma ko on bio, makar to bio najjunačniji kozak u svoj vojsci; kao pas biće na mestu ubijen i bačen bez ikakvog pogreba da ga ptice kljuju, jer pijanica u pohodu nije dostojan hrišćanskog pogreba. Vi, mladići, slušajte u svemu starce! Ako zvrčne kuršum, ili mazne sablja po glavi ili po drugom čemu, ne obzirite se mnogo na to: razmutite metak baruta u čašici rakije, popijte u jedan gutljaj i sve će proći - neće biti ni groznice; a na ranu, ako nije velika, privijte samo zemlje, pošto je najpre zamesite pljuvačkom na dlanu, pa će rana zarasti. A sad de na posao, na posao, momci, ali ne hitajte, nego se lepo laćajte posla!

Tako izgovori koševi, i čim on svrši besedu svoju, svi se kozaci onaj čas latiše posla. Sva se Seča otrezni, i nigde se nije mogao naći ni jedan pijan, kao god da ih nije nikad bilo među kozacima. Jedni su popravljali naplatke na točkovima i menjali osovine u kolima; jedni su snosili na jedna kola vreće s provijantom, a na druga tovarili oružje; jedni su dogonili konje i volove. Na sve strane čuo se konjski topot, ogledno pucanje iz pušaka, zveckanje sabalja, rika volova, škripa kola što se zaokreću, govor i jasna vika i gonjenje. I ubrzo se oteže daleko, daleko niza sve polje kozački tabor. I mnogo bi valjalo trčati onome ko bi hteo da protrči s jednog kraja njegova do drugog. U maloj drvenoj crkvi odsluži sveštenik molepstvo, pokropi sve svetom vodicom; svi celivaše krst.

Kad se krete tabor i pođe sa Seče, svi se Zaporošci obazreše nazad i rekoše gotovo uglas:

- Zbogom, naša majko! Nek te čuva Bog od svake nesreće! Prolazeći kroz podgrađe, Taras Buljba ugleda kako je njegov Jevrejin Jankelj već razapeo nekakvu šatru, pa prodaje kremenje, zavrtače, barut i svakojake vojničke potrebe što trebaju uz put, pa čak i kolače i hlebove. „E, gle ti vraškog Jevrejina!“, pomisli Taras u sebi pa pritera k njemu konja i reče:

- Šta ćeš ti ovde, budalo? Zar hoćeš, da te ubiju kao vrapca?

Mesto odgovora na to, Jevrejin mu priđe malo bliže i, pošto mahnu obema rukama, kao da hoće da kaže nešto tajanstveno, reče:

- Nek pan samo ćuti i nek nikom ne govori: među kozačkim vozovima ima jedan moj voz; nosim svakojake potrebe za kozake i uzgred ću nabavljati svaki provijant tako jeftino kako još nijedan Jevrejin nije prodavao; hoću, Boga mi; tako mi Boga, hoću.

Taras Buljba sleže ramenima, začudi se drskoj jevrej skoj naravi i odjaha k taboru.

Balkandownload.org

V

Ubrzo obuze strah svu jugozapadnu stranu Poljske. Svud se raznošahu glasovi: „Zaporošci! Pojavili su se Zaporošci!... ” Sve što se moglo spasavati, spasavalo se. Sve se dizalo i bežalo, po običaju onog neuređenog, bezbrižnog doba kad se nisu gradile ni tvrđave, ni zamkovi, nego je čovek, kako bilo, podizao privremeno svoju krovinjaru. Mislio je: „Pa da ne trošim na kuću rad i novce kad će je ionako slistiti tatarska najezda!” Sve se uzrujalo: neko menja volove i plug za konja i pušku i odlazi u pukove; neko se sklanja, odgoni marvu i odnosi što se god može odneti. Nalazili su se gdešto uz put i takvi koji su s oružjem u ruci dočekivali goste, ali je više bilo onih što beže zaranije. Svi su znali da je teško boriti se s bujnom i ratničkom gomilom, čuvenom pod imenom zaporoške vojske, koja u svom spoljašnjem samovoljnom neredu nosi poredak, smišljen za ono vreme kad bude bitka.

Konjanici su jahali ne opterećavajući i ne ljuteći konje, pešaci su išli trezveno za vozovima, i sav se tabor kretao samo noću, a danju se odmarao i birao za to pustare, nenaseljena mesta i šume kojih je tad bilo još dosta. Napred su slate uhode i ulaci da čuju i saznaju gde je što i kako je. I često bi se kozaci najedanput pojavljivali onde gde su im se najmanje nadali, i tad se sve opraštalo sa životom: požari su obuzimali sela; stoka i konji, koji se nisu odgonili za vojskom, bili su poubijani onde na mestu. Rekao bi čovek, više su pirovali nego ratovali. Danas bi se kosa naježila čoveku od onih strašnih tragova svirepstva poludivljega veka koje su Zaporošci svud ostavljali. Ubijana su nejaka deca, odrezivane dojke ženama, guljena koža s nogu do kolena onima koji se puste u slobodu - jednom reči, kozaci su krupnom monetom vraćali pređašnje zajmove. Prelat jednoga manastira, čuvši da se oni približuju, pošlje dva kaluđera da im kažu da se oni ne vladaju kako treba, da među Zaporošcima i vladom ima pogodba, da oni gaze svoju obavezu prema kralju, a uz to gaze i svako narodno pravo. „Kaži episkopu od strane moje i od svih Zaporožaca”, odgovorio je koševi, „da se on ničeg ne boji; to kozaci zasad samo pripravljuju i raspaljuju svoje lule.” I ubrzo je razorivi

plamen obuzeo veličanstvenu opatiju i njeni kolosalni gotski prozori gledali su surovo kroz izrazdvajane mlazeve plamena.

Gomile begunaca: kaluđera, Jevreja, ženskinja, najedanput napuniše one varoši gde je bilo kakvo god uzdanje u garnizon. Kasna pomoć, koju je vlada pokadšto slala u omanjim pukovima, ili ih nije mogla naći, ili bi se poplašila pa okrenula leđa čim ih ugleda i utekla na brzim konjima svojim. Dešavalo se i to da su se mnoge kraljevske vojskovođe, koji su dotle odnosili pobede u pređašnjim bitkama, odlučivali da združe svoju vojsku pa da se odupru Zaporoščima. I tad su se najviše okušali mladi kozaci koji su se klonili pljačkanja, ćara i nemoćnog neprijatelja, plamteći od želja da se pokažu pred starima, da se ogledaju na megdanu s drskim i hvalisavim Lehom, koji jordami na ponositu konju, a na vetru mu se lepršaju istureni rukavi od plašta. Vesela je bila to nauka; već su mnogo zadobili konjske opreme, skupocenih sabalja i pušaka. Za jedan mesec dana ojačaše i sasvim se promeniše tek jučerašnja deca i postaše muževi; crte njihova lica, u kojima se dosad videla nekakva mladićka blagost, postale su sad strašne i oštre.

A starome Tarasu beše milo videti kako su oba njegova sina među prvima. Izgledalo je da je Ostapu, čim se rodio, određen ratnički put i mučno vršenje ratnih poslova. Nijedanput ga nije zbunio niti zabrinuo nikakav događaj; on je s mirnoćom, gotovo neprirodnom za mladića od dvadeset i dve godine, mogao za trenut oka izmeriti sav položaj i svu opasnost, i odmah naći načina kako će se od nje ukloniti, ali ukloniti tako da je posle pouzdanije savlada. Već su njegovi pokreti počeli nositi obeležje okušane pouzdanosti i u njima se počeo opažati dar potonjega vođa. Čvrstinom je odisalo njegovo telo, a njegove viteške osobine već su dobile golemu moć lavovih osobina. „O, taj će s vremenom biti dobar pukovnik!“ govorio je stari Taras, „jest, jest, dobar će biti pukovnik, pa još takav da će i baćka za pojas zadenuti!“

Andrija se beše sav zaneo u čarobnu muziku kuršuma i mačeva. On nije znao šta je to razmisliti, ili proračunati, ili zaranije izmeriti svoju i tuđu snagu. On je u bitki gledao mahnitu milinu i zanos: nešto gozbeno nazirao je u onim trenucima kad se u čoveka upali glava, kad pred očima sve promiče i meša se, lete glave, s treskom padaju na zemlju konji, a on juri, kao pijan, kroz fijuk kuršuma, kroz sevanje

sabalja, i zadaje svakome udarce, a ne opaža one što ih njemu zadaju. Više puta divio se otac i Andriji kad ga vidi kako, pokrenut samo vatrenim zanosom, nagne na ono na šta se ne bi nikad odvažio hladnokrvan i pametan kozak, i kako samim mahnitim napadom svojim počini takva čuda da se zadive i oni što su ostareli u bojovima. Divio se stari Taras i govorio: „I on je, vrag ga ne odneo! - dobar vojnik! Nije kao Ostap, ali je i on dobar, dobar vojnik!”

Vojska je naumila da ide pravo na grad Dubno, gde je, kako se pronošahu glasovi, bilo mnogo državnoga novca i bogatih stanovnika. Išlo se dan i po, i Zaporošci se pojaviše pred gradom. Stanovnici naumiše da se brane do poslednjeg čoveka i do krajnosti, i voleli su izginuti po tržištima i na ulici pred svojim pragom nego pustiti neprijatelja u kuću. Oko grada beše visok zemljani bedem; gde je bedem bio niži, tu se isticao visok zid ili dom, ili, najzad, hrastovo prošće, te služilo kao zaklon. Posada je bila jaka i opažala je kakav je ozbiljan posao čeka.

Zaporošci vatreno pojuriše na bedem, ali biše dočekani silnim kartečom. Meštani i gradski stanovnici nisu, kao što se videlo, hteli biti zaludni, nego su u gomilama stajali na gradskom bedemu. Po njihovu pogledu moglo se poznati da su spremni na očaj nički otpor: i ženskinje se takođe odvažile da se bore, i osu se na glave Zaporošcima kamenje, burad, lonci, vrela voda i, najzad, vreće peska koji im zaslepi oči. Zaporošci nisu voleli imati posla s tvrđavama; opsedati gradove, to nije bio njihov posao. Koševi zapovedi da se odstupi i reče:

- Ne mari, panovi braćo, odstupićemo; ali nek nisam hrišćanin nego pogani Tatarin ako pustimo ma jednoga iz grada! Neka ih, nek poskapaju, psi, svi od gladi!

Vojska odstupi i opsede sav grad, pa, onako zaludna, poče pustošiti okolinu, paleći okolna sela, stogove neovršena žita i puštajući tabune konja na njive, još netaknute srpom, gde se, kao navlaš, povijalo teško klasje, plod neobične letine koja beše tad obilato nagradila sve ratare. Iz grada su s užasom gledali kako se uništava ono što im je za život potrebno. A, međutim, Zaporošci su se, pošto su rastegli oko celog grada u dve povorke svoja kola, razmestili na kurenja onako kao na Seči, pušili svoje lulice, menjali se zadobijenim oružjem, igrali se orlova, kolikali se i s ubistvenom hladnoćom

pogledali na grad. Noću su se ložile vatre: kuvari su u svakom kurenju kuvali kašu u ogromnim bakrenim kazanima; kod vatara koje su svu noć gorele stajala je budna straža. Ali Zaporoščima brzo počeo pomalo dosađivati taj nerad i duga treznoća koja nije u vezi ni s kakvim poslom. Koševi zapovedi da se udvoji porcija vina, što se pokoji put činilo u vojsci kad nema teških ratničkih poslova i kretanja.

Mladićima, a osobito sinovima Tarasa Buljbe, nije se dopao takav život. Opažalo se kako je Andriji dosadno. „Nerazumna glavo“, govorio mu je Taras, „trpi, kozače - bićeš ataman! Još nije dobar vojnik onaj koji ne izgubi kuraž u ozbiljnom boju, nego je dobar onaj kome, i kad je besposlen, nije dosadno, koji sve izdrži, i ma šta ti njemu govorio, on ipak održi svoje.“ Ali kud će se složiti sa starcem vatren mladić: drukčija je narav u obojice i drugim očima gledaju jednu istu stvar.

Međutim, stiže i Tarasov puk, dovede ga Tovkač; s njim dođoše još, dva esaula, pisar i drugi činovi, a kozaka se beše nakupilo više od četiri hiljade. Bilo je među njima dosta i dobrovoljaca, koji su se sami od svoje volje digli, bez ikakva poziva, čim su čuli šta se radi. Esauli su doneli sinovima Tarasovim pozdravlje od stare majke i svakome po ikonicu od kiparisa iz mežigorskog kijevskog manastira. Oba brata obesiše na se svete ikone i nehotice se zamisliše kad se setiše stare majke. Šta li im proriče, i šta li kazuje taj blagoslov? Proriče li im pobjedu nad neprijateljem i zatim veseo povratak u zavičaj sa ćarom i slavom da ih doveka pevaju u pesmama banduristi, ili?... Ali je budućnost nepoznata i stoji pred čovekom kao jesenja magla kad se dignu iz močvari; ludo leću po njoj naviše i naniže ptice lepećući krilima, a ne raspoznaju jedna drugu: golub ne vidi jastreba, jastreb ne vidi goluba, i ni jedan ne zna koliko udaljeno leti od svoje pogibije...

Ostap je već svršio svoj posao i davno otišao kurenjima; a Andrija je, ni sam ne znajući zašto, opažao neki teret na srcu. Već su kozaci svršili svoju večeru. Odavno se smrklo, divna julska noć obavila vazduh; ali on nije odlazio kurenjima, nije legao da spava i gledao je preko volje svu sliku što beše pred njim. Na nebu su treperile nebrojene zvezde svojim sitnim i ostrim bleskom. Polje beše nadaleko zauzeto rasturenim po njemu kolima, o kojima vise katranice oblivene katranom, a na kojima je svakojakog dobra i

provijant nauziman od neprijatelja. Pored kola, ispod kola i nadalje od njih - svud su se videli poizvaljivani po travi Zaporošci. Svi su spavali u slikovitim položajima: neko poturio pod glavu torbu rogožnjaču, neko šubaru, neko se naslonio, prosto, na bok svoga druga. U svakog je kozaka bila neodvojno sablja, samokres, kratak čibučić i lula s bakrenim pulicama, gvozden probojac i ognjilo. Krupni volovi ležali su, podavivši noge poda se, kao velike belušaste mase i izgledali su kao suro kamenje, rastureno po nizbrdici u polju. Već se poče dizati sa svih strana iz trave gusto hrkanje zaspale voj ske, a iz polja mu se odazivahu jasnim rzanjem ždrepci, kojima ne beše po volji što su im noge sapete.

Utom se nešto veličanstveno i strašno umeša u lepotu julske noći. To behu požari što su dogorevali daleko po okolini. Na jednom se mestu plamen mirno i veličanstveno dizao u nebo; na drugom mestu naiđe na nešto zapaljivo, pa na jedan mah izbije kao vihor, zviždi i leti naviše do samih zvezda, i otkinuti prameni njegovih gase se čak pod visokim nebesima. Onamo opaljen crn manastir stoji strašno, kao surovi kartezijski kaluđer, pokazujući pri svakom odsevu svoju mračnu veličinu; tamo gori manastirski voćnjak: rekao bi čuje se kako pište drveta dok ih dim obavija, a kad izbije plamen, on najedanput obasja fosfornom, ljubičastoognjenom svetlošću zrele gronje šljiva ili pretvori u rujevo zlato kruške što se žute ovde i onde, a odmah među njima zacrni se telo jadnog Jevrejina ili kaluđera, obešeno o zidu na zgradi ili o grani na drvetu, te propada zajedno sa zgradom u plamenu. Iznad plamena vijuju se u daljini ptice, koje izgledaju kao gomila tamnih sitnih krstića na ognjenom polju.

Opsednuti grad beše, rekao bi, zaspao: vrhovi kula i krovovi, i prošće, i zidovi njegovi odsjajivali su od udaljenih požara.

Andrija je obišao kozačke redove. Vatre kod kojih su sedeli stražari spremale su se da se svaki čas ugase, pa i stražari su spavali, pošto su se dobro prihvatili čega bilo kozačkim apetitom. On se malo začudi takvoj bezbrižnosti i pomisli u sebi: „Sreća što nema blizu nikakvog jakog neprijatelja i što se nemamo čega bojati." Naposletku, i on priđe jednome vozu, pope se na njega i leže naleđice, poturivši pod glavu sastavljene ruke; ali ne mogaše zaspiti i dugo je gledao u nebo; ono beše jednako, rašireno nad njim; u vazduhu beše i providno; ona gustina zvezda što čini Kumovu Slamu

i što se pruža preko neba kao kos pojas, sva se svetlela. Kadšto se Andrija kao zanese i neka laka magla dremeža zakloni za trenut nad njim nebo, pa se zatim ono opet raščisti i nanovo se ugleda.

Utom mu se učini kao da se obrete pred njim nekakva neobična slika ljudskoga lica. Misleći da je to prosta tlapnja u snu, koja će odmah nestati, on otvori bolje oči i ugleda: kako se baš nagla k njemu neka iznurena suva osoba i gleda mu pravo u oči. Duga, kao ugljen crna kosa, nepribrana, raščupana virila je ispod crnog pokrivala nabačenog na glavu; i neobičan sjaj pogleda i mrtvačka boja lica koje se odlikovalo oštrim crtama doveli su ga pre na pomisao da je to utvara. On se nehotice uhvati rukom za pištolj i viknu gotovo drščući:

- Ko si ti? Ako si nečist duh, izgubi mi se ispred očiju; ako si živ čovek, u nevreme si se našalio - ubiću te smesta!

Mesto odgovora na to, utvara prinese prst usnama i, rekao bi, zamoli ga da ćuti. On spusti ruku i stade je pažljivo zagledati. Po dugoj kosi, vratu i po upola golim crnim grudima poznade da je to žena. Ali nije bila rodnom iz tog kraja: sve joj lice beše tamno, iznureno bolešću; široke jagodice iskočile jako nad opalim ispod njih obrazima; uzane oči išle su kao lučni razrez naviše. Što je više gledao u njene crte, sve je više nalazio u njima nešto poznato. Naposljetku, ne može otrpeti nego upita:

- Kazuj ko si? Čini mi se kao da sam te poznavao ili negde video?

- Pre dve godine, u Kijevu.

- Pre dve godine, u Kijevu? - ponovi Andrija, trudeći se da pređe sve što se sačuvalo u njegovoj pameti od pređašnjeg bursaćkog života.

On se još jednom dobro zagleda u nju, pa najedanput uz viknu punim glasom:

- Ti si, Tatarka! Sluškinja gospođice, vojvodine kćeri...

- Psss! - učini Tatarka, sklopivši molbeno ruke, drščući sva i u isti mah osvrćući se nazad da vidi da se nije ko probudio od tako jakog uzvika Andrijinog.

- Kazuj, kazuj, otkud, otkud ti ovde? - upita Andrija gotovo zagušeno šapatom koji se svakog trenutka prekidao od unutrašnjeg uzbuđenja. - Gde je gospođica? Je li još živa?

- Ona je tu, u gradu.

- U gradu? - reče on i umalo opet ne uzviknu, a oseti kako mu sva krv pojuri k srcu. - A zašto je u gradu?

- Zato što je i stari pan u gradu: već je godina i po kako je vojvoda u Dubnu.

- Šta je, je li udata? Ta govori, kako si čudna! Šta radi sad...

- Drugi je dan kako nije ništa jela.

- Kako?

- Ni u koga od gradskih stanovnika nema već odavno ni parčeta hleba, svi jedu samu zemlju.

Andrija se prenerazi.

- Panočka te ugledala s gradskoga bedema zajedno sa Zaporoščima. Rekla mi: „Idi, kaži vitezcu: ako me se seća, nek dođe k meni; ako se ne seća - nek ti da parče hleba za staricu, moju majku, jer neću da gledam kako mi mati umire na moje oči. Bolje nek ja umrem najpre, a posle ona. Moli ga i obgrli mu kolena i noge: i on ima staru majku - nek ti za ljubav njenu da hleba!"

Mnogo se svakojakih osećanja probudi i planu u mladim grudima kozakovim.

- Ali otkud ti ovde? Kako si došla?

- Tamnikom.

- Zar ima tamnik?

- Ima.

- Gde?

- Ti me nećeš odati, viteže?

- Kunem ti se krstom svetim!

- Kad se siđe u jarugu i pređe potok, onde gde je trščak.

- I izlazi baš u grad?

- Pravo kod gradskog manastira.

- Hajdemo, hajdemo, odmah!

- Ali, tako ti Hrista i svete Marije, parče hleba!

- Dobro, biće. Stoj ovde pored kola, ili bolje legni na njih: neće te niko videti, svi spavaju; ja ću se sad vratiti.

I on ode ka kolima na kojima beše provijant što je pripadao njihovom kurenju. Srce mu je lupalo. Sva prošlost, sve što beše zaglušeno sadašnjim kozačkim bivacima, surovim ratničkim životom - sve najedanput izbi na površinu, a potopi sadašnjost. Opet iskoči pred njega, kao iz mračne morske pučine, ponosita ženska; nanovo

blesnuše u njegovom sećanju prekrasne ruke, oči, nasmejana usta, gusta smeđa kosa što se kudravo spustila po grudima, i svi gipki, u simetričnoj harmoniji stvoreni udovi devičkoga stasa. Aja, nisu se oni ni gasili, nisu ni iščezavali iz grudi njegovih, samo su se sklonili da dadu za neko vreme mesta drugim jakim pokretima; ali su često brkali duboki san mladoga kozaka i on je često, kad se probudi, ležao rasejan na postelji, a nije umeo rastumačiti šta je tome uzrok.

On je išao, i srce bi mu zalupalo jače, jače, kad samo pomisli kako će je opet videti, i zaklecala bi mu mlada kolena. Kad je došao do kola, beše sasvim zaboravio zašto je došao: prinese ruku k čelu i dugo ga je trljao, trudeći se da se seti šta treba da radi. Najzad se trže, svega ga obuze strah: najedanput mu dođe na um kako ona umire od gladi. On pritrča vozu i zgrabi nekoliko velikih crnih hlebova pod pazuhu; ali odmah pomisli: da li ta hrana koju podnosi snažni, zadovoljni onim što ima Zaporožac, neće biti gruba i neugodna za njen nežni sklop? Uto se seti kako je koševi sinoć karao kuvare što su odjedanput utrošili sve heljdano brašno na salamatu, kad bi ga bilo taman za tri puta. Tvrdo uveren da će naći u kazanima dosta salamate, on izvuče očev putni kotlić i pođe s njim kuvaru njihova kurenja, koji spavaše kod dva kazana velika za deset vedara, pod kojima beše još topao pepeo. Kad zaviri u njih, on se zaprepasti, jer vide da su oba prazna. Trebalo je natčovečje snage pa da se to sve pojede, tim pre što je u njihovu kurenju bilo manje ljudi nego u ostalima. On zaviri u kazane drugih kurenja - nigde ništa! I nehotice mu pade na um poslovica: „Zaporošci su kao deca: kad je malo - sve pojedu, kad je mnogo - ništa ne ostane.“

Šta sad da radi? Ama bila je, čini mu se, negde na vozu očeva puna torba s belim hlebom, koji su našli kad su opljačkali manastirsku pekarnicu. On priđe pravce očevu vozu, ali torbe ne beše na kolima: metnuo je Ostap sebi pod glavu, pa se izvalio na zemlji i hrče da se razleže po svem polju. Andrija zgrabi torbu jednom rukom i trže je najedanput, tako da glava Ostapova spade na zemlju, a on đipi bunovan i, sedeći onako zatvorenih očiju, zavika što igda može:

- Držite, držite đavoljeg Leha, a konja hvatajte, konja hvatajte!
- Ućuti, ubiću te! - viknu poplašeno Andrija zamahnuvši na njega torbom.

Ali Ostap ionako nije više govorio, nego se umirio i tako zahrkao da se od njegova disanja povijala trava na kojoj je ležao.

Andrija se plašljivo obazre na sve strane da vidi da nije bunovna vika Ostapova probudila koga od kozaka. I doista jedna čupava glava podiže se u obližnjem kurenju, povede očima tamo i amo, pa se brzo opet spusti na zemlju. Andrija počeka dva minuta, pa se krete sa svojim bremenom. Tatarka je ležala, jedva dišući.

- Ustaj, hajdemo! Svi spavaju, ne boj se! Možeš li poneti makar jedan od ovih hlebova, ako meni bude nezgodno da ponesem sve?

I rekavši to, on uprti torbe na leđa. Kad bi pored jednoga voza, smače još jednu torbu s prosom, uze u ruke i one hlebove koje htjede dati Tatarki da ponese i, nagnuvši se malo pod teretom, pođe odvažno između redova pospalih Zaporožaca.

- Andrija! - reče stari Buljba kad naiđe pored njega. Srce se u Andriji sledi; on stade i sav drščući reče tiho.

- Šta je?

- S tobom je žena! Ao, dok li ustanem, isprebijaću ti sva rebra! Nećeš ti dobro proći sa ženama!

I kad to reče, on se nasloni glavom na lakat i zagleda se nepomično u umotanu u pokrivalo Tatarku.

Andrija je stojao ni živ ni mrtav, i nije smeo pogledati u oči ocu. I potom, kad diže oči i kad pogleda u njega, vide kako stari Buljba već spava metnuvši glavu na dlan.

On se prekrsti. Najedanput nestade onog straha oko srca brže nego što ga beše i obuzeo. A kad se okrete da pogleda Tatarku, ona je stojala pred njim, kao crna statua od granita, sva zamotana u pokrivalo, i svetlost udaljenoga požara što na jedan mah izbi obasja joj samo oči koje behu ukočene, kao u mrtvaca. On je povuče za rukav i pođoše oboje zajedno obzirući se neprestano, i najzad se spustiše niza stranu u jednu nisku dolu - gotovo jarugu, koja se po nekim krajevima zove i vodojaža - kojom je lenjo milio potok što beše obrastao šašem i pun busova. Kad se spustiše u tu dolinu, izgubiše se sasvim iz vida svega polja, zauzetog zaporoškim taborom. Bar kad se Andrija osvrnuo, video je kako se iza njega izdigla kao strm zid više od čovečjeg boja ona nizbrdica; na njenom vrhu njihalo se nekoliko stabljčića poljskoga bilja, a iznad njih dizao se na nebu mesec u obliku koso okrenutog srpa od sjajnog rujevog zlata.

Povetarac koji pirnu sa stepe kazivaše im da već nije mnogo do rasvitka. Ali se nigde nije čuo udaljen petlov kukurek: ni u gradu, ni po opustošenim okolnim mestima nije ostao ni jedan petao.

Oni pređoše uzanim brvnom potok, iza koga se beše izdigla suprotna obala, koja im se učini viša od one što im osta pozadi i koja se izdizala kao potpun obronak. Na tom mestu bila je, rekao bi čovek, po sebi jaka i pouzdana tačka gradske tvrđave; bar zemljani bedem bio je tu niži i nije izvirivala iza njega posada. Ali se zato malo dalje dizao debeo manastirski zid. Okomita obala beše sva obrasla korovom, a po maloj doli između obale i potoka rastao je trščak visok gotovo kao čovek. Na vrhu obronka viđahu se ostaci pletera koji pokazivahu da je tu nekad bila gradina; ispod njega - široko lišće lopusine; iza njega strči lodoba, divlja ljuta palamida i suncokret koji beše iznad svega izdigao svoju glavu.

Tu Tatarka izu cipele i pođe bosa prikupivši pažljivo svoju haljinu, jer tu beše podvodno i puno vode. Provlačeći se kroz trščak, zaustaviše se pred natrpanim granjem i prućem za fašine. Oni ukloniše granje i nađoše neku vrstu zemljanog svoda - vrata, malo nešto veća od vrata na hlebnoj peći. Tatarka se sagnu i uđe prva; za njom uđe Andrija, sagnuvši se što je mogao niže kako bi se provukao sa svojim torbama, i brzo se obreše u potpunoj pomrčini.

B a l k a n d o w n l o a d . o r g

VI

Andrija se jedva micao kroz mračan i uzan zemljani hodnik idući za Tatarkom i vukući na sebi torbe hleba.

- Skoro će nam biti vidno - reče ona - primičemo se onom mestu gde sam metnula svećnjak.

I, doista, mračni zemljani zidovi počеше se malo pomalo obasjavati. Oni stigoše do neke male prostorije gde je, kanda, bila kapela; bar uza zid beše namešten uzan stočić kao oltar, i nad njim se viđaše gotovo sasvim istrvena, izbledela ikona katoličke Madone. Malo srebrno kandilo koje je visilo pred njom, jedva je osvetljavaše. Tatarka se sagnu i uze sa zemlje ostavljen bakarni svećnjak, na tankoj, visokoj nožici, oko koje su visili na verižicama usekač, igla za doterivanje plamena i gasilo. Ona ga pripali na kandilu. Svetlost se pojača, i oni su, idući zajedno, čas jako obasjani svećom, čas pokriveni crnom kao ugljen senkom, podsećali sobom na Gerardove slike *delle notti*. Jedro lice vitezovo koje buja zdravljem i mladošću beše jaka protivnost prema iznurenom i bledom licu njegove pratilje. Prolaz postade malo širi te se Andrija mogaše ispraviti. On je radoznalo razgledao te zemljane zidove koji su ga podsećali na kijevske pećine. Kao god u kijevskim pećinama, tako su se i tu videli izdupci u zidovima, i gdešto stajali mrtvački sanduci; mestimice nalazile su se, onako, čovečje kosti, odmeknule od vlage i pretvorene u prašinu. Videlo se da su i tu bili pobožni ljudi i da su se krili od svetske huke, jada i zavođenja. Vlaga beše mestimice vrlo jaka: gdešto im je bila pod nogama sama voda. Andrija se morao često zaustavljati da se odmori njegova pratilja, koju je umor neprestano osvajao. Mali zalogaj hleba koji je progutala izazvao je samo bol u želucu, koji se odviknuo od hrane, i ona je često ostajala nepomično po nekoliko minuta na jednom mestu.

Jedva jednom ukazaše se pred njima mala gvozdена vrata.

- Hvala Bogu, došli smo - reče slabim glasom Tatarka i diže ruku da zakuca, ali ne imade snage.

Andrija zakuca mesto nje snažno na vratima; odjeknu lupa i pokaza da je iza vrata velika prostorija. Taj se jek izmeni, jer naiđe, kako se

činjaše, na visoke svodove. Posle dva minuta zakloparaše ključevi i neko, rekao bi, siđe niza stepenice. Jedva jednom otvoriše se vrata; dočeka ih kaluđer koji stajaše na uzanim stepenicama s ključevima i svećom u rukama. Andrija i nehotice zastade kad ugleda katoličkog kaluđera, koji je izazivao tako mrsko preziranje u kozacima, koji su postupali s njima nečovečnije nego s Jevrejima. I kaluđer malko odstupi nazad kad ugleda zaporoškog kozaka, ali ga umiri reč koju polako izgovori Tatarka. On im posvetli, zatvori za njima vrata, povede ih uza stepenice naviše, i oni se obretoše pod visokim tamnim svodovima manastirske crkve.

Kod jednog od oltara, na kom behu visoki svećnjaci i sveće, klečao je sveštenik i tiho se molio. Pored njega s obe strane klečala su dva mlađa đaka u ljubičastim mantijama, s belim čipkastim stiharima povrh njih i s kadionicama u rukama. On se molio da Bog pošlje čudo: da spase grad, da okrepi duh koji je klonuo, da pošlje strpljenje, da ukloni đavola koji navraća na roptanje i na malodušan, bojažljiv plač zbog zemaljskih nesreća. Nekoliko žena, nalik na utvare, klečalo je oslonivši se i sasvim metnuvši iznemogle glave na naslone od stolica i crnih drvenih klupa što behu pred njima; nekoliko muškaraca klečalo je tužno, prislonivši se uza stubove i polastre na koje se naslanjaju pobočni svodovi. Prozor s bojenim oknima što beše nad oltarom osvetli se ružičastim jutarnjim rumenilom, te padoše od njega po podu plavi, žuti i drugih boja koturići svetlosti i iznenadno osvetliše crkvu. Sav oltar u svom dalekom izdupku pokaza se najedanput u sjaju; dim od kadionice zaustavi se u vazduhu kao oblak osvetljen bojama. Andrija je začuđeno gledao iz svog tamnog ugla čudo koje načini svetlost. U taj mah veličanstveno brujanje orgulja ispuni ponovo svu crkvu; ono je bivalo sve jače i jače, razrastalo se, prešlo u krupnu grmljavu i zatim se ponovo pretvorilo u nebesku muziku, zaorilo se visoko ispod svodova svojim tonovima što pevahu i podsećahu na tanke devičke glasove, a zatim se opet okrete u jaku jeku i grmljavu, i učuta. I dugo je još brujala grmljava, trepereći ispod svodova, i Andrija se zablenuo divio veličanstvenoj muzici.

Utom oseti kako ga neko povuče za skut od kaftana.

- Hajdemo! - reče Tatarka.

Prođoše preko crkve, a niko ih ne opazi, iziđoše na poljanu koja beše pred njom. Zora beše već davno zarumenela na nebu; sve je nagoveštavalo izlazak sunčev. Poljana koja imađaše kvadratni oblik beše sasvim prazna; nasred nje stajali su još drveni stočići, koji pokazivahu da je tu, možda još pre nedelju dana, bilo tržište za žitak. Ulice, koje tada još nisu kaldrmili, behu prosto osušene gomile blata. Oko poljane behu unaokolo male kamene i zemljane kuće od jednog sprata, kojima se vidi u zidovima drveno kolje i direci koliko su god visoki, isprepletani koso drvenom čatmom, kao što su tadašnji stanovnici uopšte gradili kuće, što se i sad još može videti u nekim krajevima Litve i Poljske. Sve kuće behu pokriveno preterano visokim krovovima, s mnogo tavanskih prozora i odušaka.

Na jednoj strani, gotovo blizu crkve, izdigla se jedna zgrada više od drugih i sasvim različita od ostalih, po svoj prilici magistrat ili kakva državna ustanova. Ta zgrada beše na dva sprata i na njoj beše načinjen na dva luka belveder, gde je stajao stražar; u krovu beše umešten veliki brojčanik sata.

Poljana je bila kao mrtva; ali se Andriji učini da čuje neko slabo ječanje. Razgledajući poljanu, spazi na drugoj strani njenoj dva-tri čoveka u grupi koji su ležali na zemlji gotovo bez ikakva pokreta. On upre oči pažljivije da vidi jesu li ti ljudi pospali ili su mrtvi, i u isti mah nagazi na nešto što je ležalo pred njegovim nogama. To beše mrtvo telo neke žene, kao što se viđaše Jevrejke. Činjaše se da je bila još mlada, iako se to nije moglo videti u nagrđenim, iznurenim crtama njenim. Na glavi njenoj beše crvena svilena marama; naušnice joj behu ukrašene s dva reda bisera ili đinđuva; dva-tri duga, sva ukovrčena, pramena kose pala su ispod njih na njen osušeni vrat sa zapetim žilama. Pored nje je ležalo detence, koje se beše grčevito uhvatilo rukom za praznu dojku njenu i od nehotične ljutine zgnječilo je svojim prstima, ne našavši u njoj mleka. Ono već nije plakalo niti vikalo, i samo se po njegovu trbušćiću koji se lagano izdizao i spuštao moglo misliti da još nije umrlo ili bar da se sprema da ispusti poslednji dah.

Oni skretoše u ulicu i najedanput ih zaustavi nekakav zgranovnik koji, kad ugleda u Andrije dragocen tovar, jurnu na njega kao tigar, obište o njemu vičući: „Hleba!“ Ali ne beše i snažan koliko zgranovan; Andrija ga odgurnu: on polete na zemlju. Pokrenut

sažaljenjem, on mu baci jedan hleb, na koji ovaj napade kao besno pseto, izgrize ga, izjede i odmah tu, na ulici, ispusti u strašnom trzanju dušu, jer se odavno beše odvikao da prima hranu. Gotovo na svakom koraku poražavale su ih žrtve gladi. Izgledalo je kao da mnogi nisu mogli podneti muke u kući, pa su navlaš istrčali na ulicu: neće li se naći štogod u vazduhu što održava snagu. Pred vratima jedne kuće seđaše jedna starica, i nije se moglo znati je li zaspala, umrla, ili se, onako, zanela; bar već nije ništa ni čula ni videla, i sedela je nepomično na jednom istom mestu, spustivši glavu na grudi. S krova druge kuće visilo je o užetu otegnuto i izmršalo telo: nije jadnik mogao podneti do kraja muke od gladi, voleo je voljnim samoubistvom ubrzati svoju smrt.

Kad je Andrija video tako strašne svedodžbe gladi, on ne mogade otrpeti da ne upita Tatarku:

- Zar baš nisu ništa našli čim bi produžili život? Kad čoveku dođe poslednja nevolja, onda on nema kud, nego se mora hraniti onim na što se dotle gadio, može se hraniti onim stvarima što su zabranjene zakonom, sve se tad može jesti.

- Sve su pojeli - reče Tatarka - svu stoku: nećeš naći u svem gradu ni konja, ni pseta, pa čak ni miša. U nas u gradu nije se nikad držala nikakva ostava, sve se donosilo iz sela.

- Pa kako vi još jednako pomišljate da odbranite grad kad umirete od tako ljute smrti?

- Pa vojvoda bi ga, možda, i predao, ali pukovnik koji je u Budžacima, pustio je juče izjutra u grad žuricu s pisamcem da ne predaju grad: da on ide u pomoć s pukom, a čeka samo drugog pukovnika pa da pođu zajedno. I sad im se nadaju svaki čas... Nego evo dođosmo kući.

Andrija je već izdaleka video kuću koja nije naličila na ostale i koju je, kako se činjaše, gradio kakav italijanski neimar; beše sazidana od lepih tankih opeka na dva sprata. Prozori na donjem spratu uokvireni u visoke granitne karnize; gornji sprat bio je sav od malih svodova koji su činili galeriju; između njih videle su se rešetke s grbovima; na uglovima kućnim takođe behu grbovi. Široke spoljašnje stepenice od obojenih opeka izlazile su na samu poljanu. Na dnu stepenica seđaše s obe strane po jedan stražar; oni su se slikovito i simetrično držali jednom rukom za halebarde što stajahu pored njih, a drugom

podupirali svoje nagnute glave, te su tako, rekao bi, više naličili na kipove nego na žive stvorove. Oni nisu spavali niti su dremali, nego su, kanda, bili neosetljivi prema svemu; nisu obratili pažnju ni na to ko se penje uza stepenice.

Navrh stepenica nađoše bogato odevena, od glave do pete naoružana vojnika koji držaše u ruci molitvenik. On kao pogleda u njih umornim očima, ali mu Tatarka reče jednu reč, i on ih nanovo obori u otvorene strane svoga molitvenika. Oni uđoše u prvu, dosta prostranu sobu, koja je služila kao soba za primanje ili upravo kao predsoblje; ona beše puna soldata, slugu, pisara, peharnika i ostale posluge, preko potrebne da se pokaže dostojanstvo poljskog velikaša, kako vojničkoga, tako i imaoca svojih spahiluka. Osećaše se dim ugašene sveće; iako je već davno zabelelo jutro kroz širok prozor s rešetkama, još su gorele dve druge sveće u dva ogromna, gotovo s boja čovečjeg visoka, svećnjaka što stajahu nasred sobe. Andrija htede poći pravo na široka hrastova vrata ukrašena grbom i množinom rezbarskih ukrasa; ali ga Tatarka povuče za rukav i pokaza mu mala vrata u pobočnom zidu. Na ta vrata iziđoše u hodnik, pa onda u sobu, koju on poče pažljivo razgledati. Svetlost što je prolazila kroz pukotine na prozorskom kapku beše dodirnula ponešto: zavese malinove boje, pozlaćen karniz i živopis na zidu. Tatarka reče Andriji da ostane tu, a ona otvori vrata u drugu sobu, iz koje blesnu svetlost od sveće. On ču šapat i tih glas, od koga ustrepta sve u njemu.

Vide kroz otvorena vrata kako se brzo ukaza stasita ženska figura s dugom bujnom kosom, koja je padala na podignutu naviše ruku. Tatarka se vrati i reče mu da uđe.

On nije znao kako je ušao i kako su se zatvorila vrata za njim. U sobi su gorele dve sveće, pred ikonom je gorelo kandilo; ispod ikone beše visok stočić sa stepenicama da se, po običaju katoličkom, na njih klekne dok se Bogu moli. Ali to nisu tražile oči njegove. On se osvrte na drugu stranu i ugleda ženu, rekao bi, ukočenu i skamenjenu u nekom brzom pokretu. Činjaše se kao da je sva njena figura htela da poleti k njemu, pa najedanput zastala. I on zastade iznenađen pred njom. Nije zamišljao da će je videti takvu: to ne beše ona, ne beše ona koju je pređe poznavao; ništa na njoj ne beše nalik na onu, ali je sad bila dvaput lepša i divnija nego pređe; onda je bilo

u nje nešto nedovršeno, nepotpuno, sad je to bio proizvod kom je umetnik dao poslednji potez kičice. Ona je bila dražesna, vetrenjasta devojka; a ova je lepotica žena u potpuno razvijenoj lepoti svojoj. U njenim podignutim očima ogledaše se puno osećanje, ne odlomci, ne znaci sećanja, nego celo osećanje. Još se suze u njima ne behu isušile; još joj se u njima viđaše blistava vlaga koja u dušu tiče; grudi, vrat i ramena behu u onim prekrasnim granicama što su određene potpuno razvijenoj lepoti; one kose što su se pređe rasipale po njenu licu u lakim kovrčicama sad su se pretvorile u gustu bujnu kosu, kod koje jedan deo beše pokupljen, a jedan se razasuo niza svu dužinu njene ruke, i u tankim, dugim, prekrasno savijenim pramenovima pao joj na grudi. Izgledalo je kao da su joj se crte izmenile sve do jedne. Uzalud se on upinjao da nađe u njima makar jednu od onih što su se vrzle po njegovoj pameti - ni jedne ne beše. Ali ma koliko da beše jaka njena bledoća, opet nije potamnela divnu njenu lepotu, nego joj, naprotiv, čisto dodala nešto plahovito, neodoljivo osvajačko. I oseti Andrija u duši svojoj smernu bojažljivost, i stajaše nepomičan pred njom. I ona, rekao bi, beše poražena kad ugleda kozaka koji iziđe pred nju u punoj lepoti i snazi mladičke muškosti, koji je, rekao bi, i u samoj nepomičnosti svojoj već odavao neusiljenu slobodu pokreta; iz oka njegova sevala je jasna čvrstina, kao duga povila mu se kadifasta obrva, preplanuli obrazi blistali su svim sjajem mladičkoga plamena, a mladi crni brk laštio mu se kao svila.

- Ne, ja ti nisam kadra ničim zahvaliti, velikodušni viteže - reče ona i srebrni zvuk njena glasa sav je treperio. - Sam Bog može te nagraditi, a ne ja, slaba žena...

Ona obori oči; kao prekrasni snežni polukruzi nadneše se nad njih kapci, okrajčeni dugim, kao strelice, trepavicama; nakloni se njeno divno lice i laka rumen podiđe ga.

Andrija ne umede ništa na to reći; on bi izgovorio sve što mu je god na srcu, izgovorio bi onako vatreno kako mu je bilo na srcu - ali ne mogade. Oseti kako mu nešto zaveza usta, reči se oduze zvuk; oseti kako on, koji je odgajen u bursi i u ratničkom skitačkom životu, ne ume odgovoriti na takve reči, i bi mu krivo na svoju kozačku prirodu.

Utom uđe u sobu Tatarka. Ona već beše izrezala na kriške hleb koji je vitez doneo, donese ga na zlatnom služavniku i metnu pred svoju gospođicu. Lepotica pogleda u nju, u hleb, i okrete oči na Andriju - i

mного beše u tim očima. Taj ganuti pogled što pokazivaše kako je iznemogla i kako nije kadra iskazati šta oseća, beše Andriji razumljiviji od svih reči. Najedanput mu laknu na srcu; rekao bi, sve mu se odreši. Duševni pokreti i osećanja, koje dotle čisto neko zadržavaše teškom uzdom, sad se osetiše oslobođeni, na slobodi, i već htedoše da se izliju u bujne potoke reči, ali se lepotica najedanput okrete Tatarki i upita uznemireno:

- A mati! Jesi li odnela njoj?

- Ona spava.

- A ocu?

- Odnela sam; on je rekao da će doći da zahvali vitez. Ona uze hleb i prinese ga ustima.

Andrija je gledao s neiskazanim uživanjem kako ga ona lomi prstima i jede; i najedanput se seti onog zgranovnika od gladi, što je na oči njegove ispustio dušu kad je progutao zalogaj hleba. On poblede, uhvati je za ruku i povika:

- Dosta! Ne jedi više! Ti tako odavno nisi jela pa će ti sad hleb biti otrov.

I ona odmah spusti ruku; metnu hleb na služavnik i kao pokorno detence gledaše mu u oči. I neka iskaže čija god reč... ali nisu kadri iskazati ni vajar, ni kičica, ni najsnažnija reč ono što se nekad vidi u pogledima devojačkim, niti ono ganuto sećanje što obuzme onog koji gleda u takve devojačke poglede.

- Vladarko! - uzviknu Andrija prepuna srca, i duše, i svega. - Šta ti treba, šta želiš? Zapovedi meni! Odredi mi službu najnemogućniju, kakve samo ima na svetu - potrčaću da je izvršim. Kaži mi da učinim ono što nije kadar učiniti nijedan čovek - ja ću učiniti, poginuću. Poginuću, poginuću! A kunem ti se časnim krstom da mi je poginuti za tebe toliko slatko... ali nisam kadar to iskazati! Imam tri majura, polovina očevih tabuna moja je, sve što je donela ocu mati moja, pa i ono što krije od njega - sve je moje. Takvog oružja nema sad ni u koga od naših kozaka kao u mene: za sam balčak moje sablje daju mi najbolji tabun i tri hiljade ovaca. I ja ću se svega toga odreći, ostaviću, baciću, sažeći, potopiti, ako samo ti izustiš jednu reč ili ako bar samo makneš svojom tankom, crnom obrvom. Ali znam da, može biti, govorim lude reči, i da ne priliči, i da ne prolazi to sve ovde, da ja, koji sam proveo život u bursi i na Zaporozju, nisam

kadar govoriti onako kako je običaj govoriti onde gde dolaze kraljevi, kneževi i sve što je najbolje u vlastelinskom viteštvu. Vidim da si ti drugačije stvorenje božje nego svi mi i da su daleko zaostale iza tebe sve ostale bojarske žene i devojke. Mi nismo pristali ni robovi da ti budemo; samo nebeski anđeli mogu ti služiti.

Sa sve većim divljenjem, pretvorivši se sva u slušanje i ne propustivši ni jedne reči, slušala je devojka otvorenu, srdačnu besedu u kojoj se, kao u ogledalu, ogledala mlada, puna snage duša. I svaka prosta reč u toj besedi, izgovorena glasom koji leti pravce sa dna srca, beše obučena u snagu. I prekrasno njeno lice beše se naglo napred, beše zabacila daleko nazad dosadnu kosu, otvorila usta i dugo je gledala otvorenih usta. Zatim htjede nešto reći, pa na jedan mah zastade, i seti se da viteza vodi drugi put, da otac, braća i sva otadžbina njegova stoje iza njega kao surovi osvetcnici, da su Zaporošci što su opseli grad strašni, da su oni svi sa svojim gradom osuđeni na ljutu smrt... i oči joj se najedanput napuniše suza; i dugo je sedela, zabacivši nazad prelepu glavu, stegnuvši belim kao sneg zubima svoju prekrasnu donju usnu - kao god da je iznenadno osetila ujed otrovne guje - i nije skidala s lica marame da ne bi on video ubistvenu žalost.

- Kaži mi jednu reč - reče Andrija i uze je za belu kao atlas ruku.

Živi plamen prolete po žilama njegovim od tog dodira, i on je stiskao ruku koja se neosetljivo nahođaše u ruci njegovoj.

Ali je ona ćutala i nije skidala marame s lica i ostala je nepomična.

- A zašto si tako tužna? Kaži mi zašto si tako tužna? Ona baci maramu, zabaci dugu kosu svoju i sva se razli

u žalostive reči koje izgovaraše tihim, tihim glasom, sličnim onome kad se vetar zapodene u prekrasno veče, pa proleti najedanput po gustom trščaku kraj vode te zašumore, zaječe i začuju se iznenada tužno tanki zvuci, i zastali putnik sluša ih s nepojamnom tugom, a ne opaža da se hvata suton, niti čuje vesele pesme naroda koji ide polako s poljskih radova i žetve, ni udaljeno kloparanje teretnih kola koja negde prolaze.

- Ta zar nisam vredna večitog žaljenja! Ta zar nije nesrećna mati koja me je na svet rodila? Zar mi nije gorka sudbina pala u deo? Zar ti, opaka sudbino moja, nisi moj ljuti krvnik? Sve si ti dovela pred moje noge: najbolje plemiće iz sveg plemstva, najbogatije panove,

grofove i barone iz tuđine, i sve što je god cvet našeg viteštva. Svima je bilo slobodno da me vole, i svaki od njih smatrao bi kao veliko blago ljubav moju. Valjalo je samo da mahnem rukom pa bi ma koji od njih, najlepší, najkrasniji i licem i rodom, bio moj muž. I ti, strašna sudbino moja, nisi ni za jednoga od njih opčinila moje srce; nego si opčinila moje srce, mimo najbolje vitezove naše zemlje, za tuđina, za neprijatelja našega. I zašto me ti, prečista Majko božja, za kakve grehove, za kakve teške krivice tako neumoljivo i neštedice goniš? U bogatstvu i raskošnom obilju svega prolazili su dani moji; najbolja, skupa jela i slatka vina behu mi hrana. I na što je to sve bilo? Čemu je to sve bilo? Je li zato da naposletku umrem od ljute smrti od koje ne umire ni poslednji prosjak u kraljevini? I pored toga što sam osuđena na tako strašan udes; pored toga što pred svoju smrt moram gledati kad stanu umirati u nesenim mukama otac i mati, za čije bih spasenje dvadeset puta bila gotova da dam svoj život; pored svega toga, treba da pred svoju smrt vidim i čujem reči i ljubav kakvu nisam videla. Treba da on, svojim govorom, iscepa na parčad moje srce, kako bi gorki moj udes bio još gorči, kako bi mi još žalije bilo svog mladog života, kako bi mi se još strašnija učinila smrt moja, i kako bih, umirući, još više prekorela tebe, opaka sudbino moja, i tebe - oprosti mi grešnoj - Sveta božja Majko!

I kad ućuta, na njenu se licu ogledaše očajničko oćajanje; svaka crta njegova poče kazivati tešku tugu, i sve, počevši od setno pognutog čela i oborenih očiju pa do suza koje su se ohladile i usahnule po njenim tiho zaplamljenim obrazima, sve je, rekao bi, govorilo: „Nema sreće ovo lice!”

- Nije se čulo na svetu, nije mogućno - reće Andrija - niti će biti, da najlepša i najbolja između žena podnosi takav gorki udes, kad je rođena da se pred njom, kao pred svetinjom, klanja sve što je god najbolje na svetu. Ne, ti nećeš umreti? Ti nisi za umiranje; kunem ti se svojim rođenjem i svim što mi je milo na svetu - ti nećeš umreti! A ako li već dođe dotle, i ničim se - ni snagom, ni molitvom, ni junaštvom, ne uzmogne otkloniti gorka sudbina, onda ćemo umreti zajedno, i pre ću ja umreti, umreću pred tobom, kod tvojih prekrasnih kolena, i već ako me mrtva rastave od tebe.

- Ne varaj, junače, i sebe, i mene! - reće ona mašući tiho prekrasnom glavom svojom. - Ja znam i, na velike jade svoje, znam

isuviše dobro da ti ne smeš mene voleti; i znam kakva je dužnost i obaveza tvoja: tebe zove otac, drugovi, otadžbina, a mi smo - tvoji neprijatelji.

- A šta je meni stalo do oca, drugova i otadžbine? - reče Andrija usturivši brzo glavu i ispravivši sav svoj stas, prav kao topola kraj reke. - Ako je tako, onda evo šta je: ja nemam nikoga! Nikoga, nikoga! - ponovi on onim glasom i proprati ga onim pokretom ruke kojim elastični, stalni kozak iskazuje da se rešio na delo nečuveno i drugome nemogućno. - Ko je rekao da je Ukrajina moja otadžbina? Ko mi je nju dao da mi bude otadžbina? Otadžbina je ono što traži duša naša, što joj je milije od svega. Otadžbina moja - ti si! Eto moje otadžbine! I ja ću tu otadžbinu nositi u srcu svome, nosiću je dok mi veka traje, pa da vidim: hoće li je kogod od kozaka istrgnuti odatle! I sve što je god prodaću, daću, uništiću za takvu otadžbinu!

Ukočena za trenut, kao prekrasna statua, gledala mu je ona u oči, pa se najedanput zaplakala, i s neobičnom ženskom bujnošću, za koju je podobna samo jedna nepromišljena velikodušna ženska, stvorena za prekrasan srdačni pokret, pade mu oko vrata, obgrli ga belim kao sneg, divnim rukama i zarida.

Utom se zaoriše na ulici nejasni uzvici, uz pratnju truba i doboša; ali ih on nije čuo: on je samo osećao kako ga divna usta zapahuju mirisavom toplinom svoga disanja, kako njene suze teku potokom njemu po licu, i kako su ga sve njene mirisne kose, spuštene s glave, obavile svega svojom vranom i blistavom svilom.

U taj mah utrča im Tatarka s radosnom vikom:

- Spaseni smo, spaseni! - vikala je ona, kao van sebe. Naši su ušli u grad, dovukli hleba, pšenice, brašna i svezanih Zaporožaca!

Ali ni jedno od njih nije čulo kakvi su to „naši“ ušli u grad, šta su to dovukli sa sobom, i kakve su to Zaporošce svezali.

Pun osećanja kakva se ne okušaju na zemlji, Andrija poljubi u mirisna usta, prislonjena uz obraz njegov, i mirisava usta ne ostaše bez odgovora. Ona se odazva tim istim i u tom, od oboga stopljenom poljupcu oseti se ono što je čoveku dato da oseti samo jedanput u životu.

I propade kozak! Propade svemu kozačkom viteštvu! Neće on videti više Zaporožja, ni majure svoje, ni crkvu božju. Niti će Ukrajina videti

najhrabrijega od svojih sinova koji su se poduhvatili da je brane.
Iščupaće stari Taras sed pramen kose sa svoje glave i prokleti i dan i
čas u koji je rodio sebi na sramotu takvoga sina.

B a l k a n d o w n l o a d . o r g

VII

U zaporoškom taboru beše se digla graja i uzbuna. Isprva niko nije mogao dati pravog računa kako se to desilo da vojska prođe u grad. Posle se već saznalo da je sav perejaslavski kurenj koji se beše namestio pred pobočnom gradskom kapijom bio mrtav pijan; dakle, nije bilo nikakvo čudo što je polovina pobijena, a druga polovina povezana pre nego su i mogli i saznati šta se zbiva. Dok su se obližnji kurenji razbuđeni vikom, mašili za oružje, vojska je već ulazila na kapiju i poslednji redovi branili su se vatrom iz pušaka od bunovnih i poluotrežnjenih Zaporožaca koji su u neredu navalili na njih.

Koševi naredi da se svi iskupe, i kad su svi stali u krug, skinuli šabure i utišali se, reče:

- Eto, braćo panovi, šta se dogodi noćas; eto do čega dovede piće! Eto kakvu nam porugu učini neprijatelj! Vidi se kako je u vas već takav običaj: ako dopustiš da se udvoji porcija, vi ste onda gotovi tako povući da će neprijatelj vojske Hristove ne samo skinuti s vas čakšire nego vam se i u samo lice nakijati, pa ni to nećete čuti.

Svi su kozaci stajali, oborivši glavu, jer su znali da su krivi; samo nezamaj kovski kurenjski ataman Kukubenko odgovori:

- Stani, baćko! - reče on. - Iako nije u redu odgovarati što, kad koševi govori pred licem sve vojske, ipak treba govoriti, jer nije tako bilo. Ti nisi sasvim pravično prekorio svu hrišćansku vojsku. Kozaci bi bili krivi i zaslužili bi smrt da su se napili u pohodu, u ratu, na trudu, tešku radu; ali mi smo sedeli besposleni, bazali uzaludni ispred grada. Nije bilo ni posta, niti drugog hrišćanskog uzdržavanja; pa kako može biti da se čovek na besposlici ne napije? Tu nema grehote. Nego bolje će biti da mi njima pokažemo šta je napadati na prave ljude. Pre smo ih valjano tukli, a sad ćemo ih istući tako da ni pete neće odneti kući.

Kozacima se dopade govor kurenjskoga atamana. Oni podigoše malko već sasvim pognute glave i mnogi klimaše glavom odobravajući, i uz to rekoše:

- Dobro veli Kukubenko!

A Taras Buljba, koji je stojao blizu koševoga, reče:

- Pa šta veliš, koševi, vidi se da je Kukubenko rekao istinu? Šta ćeš ti na to reći?

- A šta ću da rekнем? Reći ću: blago ocu koji rodi takvoga sina! Nije još velika mudrost kazati prekornu reč, ali je veća mudrost kazati takvu reč koja se neće narugati nevolji čovekovoј nego ga osokoliti, dati mu hrabrosti, kao što ostruge daju snage konju oporavljenom na vodopoju. I ja sam vam hteo posle reći utešnu reč, ali se Kukubenko pre doseti.

- Lepo veli i koševi! - ču se među Zaporoščima.

- Valjana reč - ponoviše drugi.

I sami sedi starci, koji su stojali kao sivi golubovi, klimnuše glavom, mrdnuše sedim brkom i rekoše tiho:

- Dobro rečena reč!

- Čujte me, panovi! - nastavi koševi. - Otimati tvrđavu, puzati se i potkopavati se, kao što rade tuđinski nemački majstori - nek ih đavo nosi! - niti dolikuje, niti je kozački posao. A sudeći po tom kako je, neprijatelj nije ušao u grad s velikom hranom; kanda je malo kola bilo s njim. Narod je u gradu gladan, dakle, sve će odjednom pojesti, pa ni konjima sena... je ne znam, manj ako im baci na vile s neba kakav njihov svetac... to će još jedini Bog znati; a njihovi ksjonzi vešti su samo na reči. Bilo jedno ili drugo, oni će izići iz grada. De podelite se na tri gomile i stanite na tri puta pred tri kapije. Pred glavnom kapijom pet kurenja, pred ostalim po tri kurenja. Đađkivski i korsunski kurenj u zasedu! Pukovnik Taras s pukom u zasedu! Titarevski i timoševski kurenj u rezervu s desnog boka vozova! Ščerbinovski i steblijkovski gornji - s levog boka! I odberite se iz sredine, momci koji ste pozubatiji na reči, da dražite neprijatelja! Leh je naduvene naravi: neće otrpeti grdnje; i, može biti, danas će svi izići na kapije. Vi, kurenjski atamani, pregledajte svaki svoj kurenj: u kog nije potpun broj, neka ga popuni iz ostatka perejaslavskoga. Nek se pregleda sve iznova. Nek se da pića svakom po čašica i po hleb na kozaka. Ali je, jamačno, svaki još od sinoćnice sit, jer nema se kud kriti, svi su se najeli toliko da se čudim kako noćas nije niko pukao. I evo vam još jedne naredbe: ako ma koji krčmar Javrejlin proda kozaku makar jedan bardak rakije, prikovaću mu, psu, na čelo svinjsko uvo i obesiću ga strmoglavce! Na posao, braćo! Na posao!

Tako naredi koševi, i svi mu se duboko pokloniše i, ne mećući šubare na glavu, odoše svojim vozovima i taborima, i kad su već sasvim daleko otišli, tek su onda natakli šubare. Svi su se počeli spremati: ogledali su sablje i paloše, nasipali iz kesa barut u rogove, izvlačili i zaustavljali kola i odabirali konje.

Odlazeći svome puku, Taras je mislio i nije mogao da se domisli kud bi se to denuo Andrija: „Da li su ga uhvatili s ostalima i sanjiva svezali? Ama nisu, nije takav Andrija da se da živ uhvatiti." Među pobijenim kozacima nisu ga takođe videli. Beše se jako zamislio Taras i išao je ispred puka, a nije čuo kako ga odavno više neko po imenu.

- Ko me zove? - reče on, najzad, prenuvši se. Pred njim je stojao Jevrejin Jankelj.

- Pane pukovniče, pane pukovniče! - reče Jevrejin brzo i isprekidano, kao da hoćашe da kaže stvar ne sasvim sitnu.

- Ja sam bio u gradu, pane pukovniče!

Taras pogleda u Jevrejina i začudi se kako je on to već uspeo da bude u gradu.

- A kakav te vrag odnese tamo?

- Odmah ću ispričati - reče Jankelj. - Čim sam čuo u zoru vrevu i čim kozaci počеше pucati, ja zgrabim kaftan, pa, ne oblačeći ga, potrčim onamo trkom; uzgred sam ga već obukao, jer sam hteo što brže da doznam zašto je vika i zašto su kozaci u sam rasvitak počeli pucati. Zapnem i dotrčim do same gradske kapije, upravo kad je poslednja vojska u grad ulazila. Gledam - pred jednom četom pan zastavnik Galjandovič. To mi je poznat čovek: još pre tri godine zadužio mi se sto dukata. Ja za njim, kao bajagi da naplatim od njega dug, i uđem zajedno s njima u grad.

- Šta, zar ti ušao u grad, pa još i dug hteo da naplatiš? - reče Buljba. - A zar on nije zapovedio da te odmah obese kao psa?

- Bogami, hteo je da me obesi - odgovori Jevrejin. - Već su me njegove sluge bile dokopale i naturile mi uže na vrat; ali ja zamolim pana, rekнем da ću ga pričekati za dug koliko pan hoće i obećam mu dati još u zajam čim mi pomogne da naplatim dugove od drugih vitezova; jer u pana zastavnika - ja ću sve kazati panu - nema ni jednoga dukata u džepu. Istina, on ima i majure, i sela, i četiri zamka, i zemlje u stepi čak do Šklova, ali novaca, kao god u kozaka,

nema ni pare. Pa ni sad ne bi imao u čem otići na vojsku da ga nisu opremili breslavski Jevreji. Zbog toga nije bio ni na saboru...

- Pa šta si radio u gradu? Jesi li video naše?

- Dakako! Tamo je mnogo naših: Icko, Bahum, Samuilo, Hajvaloh, Jevrejin arendator...

- Nek idu do vraga, pašcad! - podviknu Taras rasrdi-vši se. - Šta ti meni uplićeš svoju čivutsku sortu? Ja tebe pitam za naše Zaporošce?

- Naše Zaporošce nisam video; ali sam video pana Andriju.

- Andriju si video? - uzviknu Buljba. - Šta kažeš, gde si ga video? U podrumu? U hapsu? Je li osramoćen? Je li svezan?

- Ta ko bi smeo svezati pana Andriju? Sad je on tako znamenit vitez... Nisam ga, bogami, ni poznao! I naplećnici u zlatu, i naručnici u zlatu, i oklop u zlatu, i kapa u zlatu, i po pojasu zlato, i svud zlato i sve zlato. Kao god sunce što se pomoli u proleće, kad u gradini svaka ptičica cvrkuće i peva i travka miriše tako i on sav sija u zlatu. I konja mu je dao vojvoda najboljeg da ga jaše; sam konj valja dvesta dukata.

Buljba se zapanji.

- A zašto je obukao tuđe ruho?

- Pa lepše je, zato je obukao. I on projahuje na konju, i drugi projahuju; i on njih uči, i oni njega uče: kao najbogatiji poljski pan!

- A ko ga je na to primorao?

- Ama ne velim ja da je njega neko na to primorao. Zar pan ne zna da je on od svoje volje prešao njima?

- Ko prešao?

- Pa pan Andrija.

- Kud prešao?

- Prešao na njihovu stranu; on je sad već sasvim njihov.

- Lažeš, svinjsko uvo!

- Kako bi to bilo da ja lažem? Zar sam ja lud da lažem? Zar bih ja lagao da glavu izgubim? Zar ja ne znam da Jevrejina obese, kao psa, kad slaže pana?

- Onda, po tvom kazivanju, izlazi da je on prodao otadžbinu i veru?

- Ama ja ne velim da je on što prodao; ja samo kažem da je prešao njima.

- Lažeš, đavolji Judo! Takvo što nije bilo na hrišćanskoj zemlji! Ti buncaš, psino!

- Nek trava poraste po pragu moje kuće ako lažem! Nek svako pljune na grob oca, matere, tasta i oca oca moga i oca matere moje ako lažem. Ako pan hoće, ja ću kazati i zašto je prešao njima.

- Zašto?

- U vojvode je kći lepotica. Bože sveti, još kakva lepotica!

Tu se Jevrejin potrudi da koliko god može pokaže na licu svom lepotu, pošto raširi ruke, zaškilji očima i iskrivi malko usta na stranu, kao da je nešto okusio.

- Dobro, pa šta je s tim?

- On je zbog nje i učinio sve, i prešao. Kad se čovek zaljubi, onda je on kao đon koji kad raskvasiš u vodi, uzmi, savij - i on se savije.

Veoma se zamisli Buljba. Dođe mu na um kako je velika moć u slabe žene, kako je ona mnoge jake ljude upropastila, kako je s te strane podložna narav u Andrije; i dugo je stajao, kao ukopan, na jednom i istom mestu.

- Nek sluša pan, ja ću sve pripovediti panu - reče Jevrejin. - Čim sam čuo viku i video kako ulaze na gradsku kapiju, ja za svaki slučaj dokopam i ponesem uza se niz bisera, jer u gradu ima lepotica i plemkinja; a kad ima lepotica i plemkinja, rekoh u sebi, one će kupiti biser, pa makar i nemale šta jesti. I čim su me zastavnikove sluge pustile, ja otrčim u vojvodin dvor da prodam biser. Izvestim se sve od sluškinje Tatarke: „Svadba će biti odmah, čim oteraju Zaporošce. Pan Andrija je obećao da će oterati Zaporošce.”

- I ti ga nisi ubio onde na mestu, đavoljeg sina? - uzviknu Buljba.

- A zašto da ga ubijem? On je dobrovoljno prešao. Što je čovek kriv? Tamo mu je bolje, pa je tamo i prešao.

- I ti si video baš njega lično?

- Bogami, njega lično! Divan vojnik! Viđeniji od svijju. Bog mu dao zdravlja, mene je odmah poznao; i kad sam mu prišao, odmah reče...

- Šta reče?

- Reče - najpre mi je mignuo prstom, pa onda rekao: „Jankelju!” A ja njemu: „Pane Andrija!” - „Jankelju! Kaži ocu, kaži bratu, kaži kozacima, kaži Zaporošcima, kaži svima: da mi sad otac nije otac,

brat nije brat, drug nije drug, i da ću se biti sa svima njima, sa svima ću se biti!"

- Lažeš, đavolji Judo! - zavika Taras izvan sebe. - Lažeš, pseto! Ti si i Hrista raspeo, prokleti od Boga čoveče! Ubiću te, satano! Beži odatle, inače - tu ti je grob!

I to rekavši, Taras potrže sablju. Poplašeni Jevrejin naže bežati što igda može i koliko su god mogli izdržati njegovi tanki, suvi listovi. Dugo je još bežao bez obzira kroz kozački tabor i zatim daleko preko svega širokog polja, iako ga Taras nije ni gonio, jer je razmislio da nije pametno iskaliti gnev na prvome ko se desi pod rukom.

Sad se on seti da je prošle noći video Andriju kako ide po taboru s nekakvom ženom, i obori sedu glavu; ali još nije hteo verovati da se moglo dogoditi tako sramno delo i da je njegov rođeni sin prodao veru i dušu.

Najzad povede svoj puk u zasedu i nestade ga s njim iza šume, jedine koju kozaci još ne behu spalili. A Zaporošci, i pešaci i konjanici, izlažahu na tri drumu k trima kapijama. Jedan po jedan primicahu se kurenju: umanski, popovičevski, kanjevski, steblijkivski, nezamajkovski, gurguzivski, titarevski, timoševski. Samo ne beše perejaslavskoga. Dobro su pinuli kozaci njegovi, i ispili svoju sudbinu. Neko se probudio svezan u neprijateljskim rukama, neko se nije nikako ni probudio, nego u snu otišao pod zemlju, pa se i ataman Hlib obreo u leškom stanu bez čakšira i gornjega ruha.

U gradu začuše da se kozaci kreću. Svi povrveše na bedem, i pred kozacima se pojavi živa slika: poljski vitezovi, sve jedan od drugoga lepši, stajali su na bedemu. Na jednim su se sijale kao sunce kape od medi okićene belim kao labud perjem. Na drugima behu lake šubarice, ružičaste i plave, s nakrivljenim vrhovima; kaftani s usturenim rukavima, vezeni zlatom i prosto išarani gajtanom. U onih behu sablje i oružje u skupocenu nakitu, koje su panovi skupo plaćali. I mnogo beše svakog drugog nakita.

Napred je stajao gordo budžakovski pukovnik, u crvenoj šubari, okićenoj zlatom. Gojazan beše pukovnik, od sviju viši i deblji, i prostran skupocen kaftan jedva je obukao. Na drugoj strani, gotovo do pobočne kapije, stajao je drugi pukovnik, omalen čovek, sav mršav; ali male oštre oči njegove gledale su živo ispod gustih obrva, i on se osvrtao brzo na sve strane pokazujući živo svojom tankom,

suvom rukom i izdajući zapovesti; videlo se da je, iako je malen, znao dobro ratnu nauku. Nedaleko od njega stojao je zastavnik, dugačak, dugačak, gustih brkova, i kako se viđaše, nije mu oskudevala boja na licu; voleo je pan jaku medovinu i dobru gozbu.

A iza njih se videlo mnogo svakojakih plemića koji su se opremili, ko za svoje dukate, ko o kraljevskom trošku, ko o čivutskom novcu, založivši sve što se god našlo u dedovskim zamkovima. Bilo je dosta i svakojakih senatorskih čankoliza, koje su senatori vodili sa sobom na ručkove počasti radi, a koji su krali sa stola i iz bifea srebrne kupe i posle današnje počasti sedali sutradan na kočijaško sedište da teraju konje kakvog pana. Bilo je tamo svakojakih. Ponekad nisu imali za šta ni napite se, ali su se na vojsku svi opremili.

Kozački redovi stajali su mirno pred zidovima. Ni na jednom od njih ne beše zlata; manj samo što se gdešto sijalo na balčacima i puščanim nakitima. Kozaci nisu marili kititi se bogato u bitkama; njihovi panciri i svitke bili su prosti, i izdaleka su se crnele i crvenele njihove crne jagnjeće šubare sa crvenim vrhovima.

Iz zaporoških redova izjahaše dva kozaka: jedan još sasvim mlad, drugi postariji, oba zubati na reči, a i na delu nisu loši kozaci: Ohrim Naš i Nikita Golokopitenko. Odmah za njima izjaha i Demid Popovič, temeljit kozak, koji se već odavno vrze po Seči, koji je bio pod Jedrenom i mnogo pretrpeo u veku svom: goreo je na vatri i dobegao na Seču s usmoljenom, pocrnelom glavom i osmuđenim brkovima; ali se nanovo oporavio Popovič, pustio iza uva perčin, brci mu izrasli gusti i crni kao smola. I oštar je bio u zajedanju Popovič.

- A lepa su odela na svoj vojsci, nego hteo bih da znam da li je lepa i snaga u vojske?

- Daću ja vama! - viknu ozgo krupni pukovnik. - Sve ću vas povezati! Predajte, robovi, puške i konje. Jeste li videli kako sam povezao vaše? Izvedite im na bedem Zaporošce!

I izvedoše na bedem tvrdo vezane užetima Zaporošce. Pred njima beše kurenjski ataman Hlib, bez čakšira i gornjeg ruha - onako kako su ga uhvatili pijana. Obori glavu ataman, stideći se nagote svoje a pred svojim kozacima, i što je pao u ropstvo u snu, kao pas. I za jednu noć osedela je glava njegova.

- Ne brini se, Hlibe! Izbavićemo te! - vikali su mu ozdo kozaci.

- Ne žalosti se, dobri družo! - doviknu mu kurenjski ataman Bradati.
- Nisi ti kriv što su te uhvatili naga; nesreća se može dogoditi svakomu; ali je njihova sramota što su te izveli na porugu, a nisu pokrili pristojno golotinju tvoju.

- Vi ste, kako se vidi, hrabra vojska kad udarite na pospale ljude? - reče Golokopitenko, pogledajući na bedem.

- Ta, počekajte malo, potkratićemo mi vama perčine! - vikali su im ozgo.

- Baš bih voleo videti kako će nam oni potkratiti perčine! - reče Popovič, okrenuvši se pred njima na konju, pa pogleda u svoje i reče: - A što da ne! Može biti Lesi pravo i vele; ako ih izvede eno onaj puponja, biće im svima dobar zaklon.

- A zašto misliš da će im biti dobar zaklon? - upitaše kozaci, jer su znali da se Popovič jamačno već sprema da štogod odvali.

- Pa zato što će se iza njega sakriti sva vojska, pa već vruga što ćeš moći iza njegove mešine domašiti koga kopljem.

Svi se kozaci zasmehaše; i mnogi od njih još su dugo mahali glavom govoreći:

- E, već Popovič! Kad taj kome prišije reč, onda već... Ali kozaci i ne izgovoriše šta to „već“.

- Uzmaknite, uzmaknite brže od zidova! - zavika koševi; jer Lesi, kanda, nisu otrpeli zajedljivu reč, i pukovnik je mahnuo rukom.

Tek što se skloniše kozaci, a grunuše s bedema kartečom. Na bedemu se uskomešaše, pojavi se i sedi vojvoda na konju. Otvori se kapija i iziđe vojska. Napred izjahaše u urednom konjičkom poretku šareni husari, za njima pancirlije, pa oklopnici s kopljima, pa svi oni u bakrenim kapama, a zatim su jahali posebice najbolji plemići, svaki odeven na svoj način. Gordi plemići nisu hteli da se umešaju u redove s ostalima, nego ko nije imao komande, taj je jahao sam sa svojim slugama. Zatim opet redovi, pa za njima izjaha zastavnik; za njim opet redovi, pa izjaha debeli pukovnik; a pozadi cele vojske izjaha poslednji omaleni pukovnik.

- Ne dajte im! Ne dajte im da se uredi i stanu u redove! - zavika koševi. - Odjednom navalite na njih svi kurenji! Ostavite sve druge kapije! Titarevski kurenj nek napadne s boka! Đađkivski kurenj nek udari s drugoga. Navalite s leđa, Kukubenko i Palivoda! Smetite ih, smetite i rastavite!

I udariše kozaci sa svih strana, uzbiše i smetoše Lehe, pa se i oni smešale. Ne dadoše im čak ni puške izbaciti; pobiše se mačevima i kopljima. Svi se sabiše u gomilu i svakome se dade prilika da se pokaže.

Demid Popovič poseče tri prosta vojnika i dva najbolja plemića obori s konja, govoreći:

- Evo dobrih konja! Odavno sam želeo steći takve konje. I istera konje daleko u polje, vičući kozacima koji tamo behu da ih prihvate. Potom se nanovo probi u gomilu, napade opet na plemiće oborene s konja: jednoga ubi, a drugom nabaci arkan na vrat, priveza ga za sedlo i povuče ga po svem polju, pošto skide s njega sablju sa skupocenim balčakom i otpasa mu pun ćemer s dukatima.

Kobita, valjan i još mlad kozak, udari se takođe s jednim od najhrabrijih u poljskoj vojsci, i dugo se biše. Već se uhvatiše u kosti. Osvoji kozak i, kad ga savlada, udari ga oštrim turskim nožem u grudi; ali se on ne sačuva: baš u taj mah zgodi ga vreo kuršum u slepo oko. Obori ga jedan od najčuvenijih panova, najlepši i od starinskog kneževskog porekla vitez. Stasit kao topola, jurio je na svom riđanu. I već je pokazao mnogo plemićkog i viteškog junaštva: dva Zaporošca presekao je napola; Fedora Korža, valjanog kozaka, oborio je zajedno s konjem, konja pogodio iz puške, a kozaka domašio iza konja kopljem, mnogima je otkinuo glave i ruke i oborio kozaka Kobitu, zgodivši ga kuršumom u slepo oko.

- Evo s kim bih se voleo ogledati! - zavika nezamajkovski kurenjski ataman Kukubenko.

I pusti konja, nalete pravo s leđa i podviknu silovito, tako da oni što behu blizu zadrhtaše od natčovečje vike. Hoćale Leh odmah obrnuti konja i stati mu s lica: ali ne poslušala konj: poplašena strašnom vikom skoči u stranu, i Kukubenko zgodi Leha kuršumom iz puške. Udari ga vreo kuršum između plećaka, i on se svali s konja. Ali se još nije dao Leh, još se upinjao da udari neprijatelja, ali mu beše malaksala ruka i klonula zajedno sa sabljom. A Kukubenko uze u obe ruke svoj težak paloš, sabi mu ga u sama pobledela usta: paloš izbi dva zuba bela kao šećer, raseče napola jezik, razbi grleni pršljen i zabi se duboko u zemlju. I tako ga on prikova zanavek za crnu zemlju. Šiknu mlazom naviše crvena, kao kalina kraj reke, visoka plemićka krv i

oboji mu sav zlatom vezen žut kaftan. A Kukubenko ga već ostavi i probi se sa svojim nezamajkovcima u drugu gomilu.

- Ih, gde ostavi nepokupljen ovako skupocen nakit! - reče umanski kurenjski ataman Bradati kad odjaha do onog mesta gde ležaše plemić kog pogubi Kukubenko. - Sedam plemića pobio sam svojom rukom, a ovakvog nakita još ne videh ni na jednom.

I polakomi se Bradati na ćar: sagnu se da poskida s Leha skupoceno oružje, već izvadi turski nož u koricama od dragoga kamenja, otpasa mu ćemer s dukatima, skide mu jankesu s tankim rubljem, skupim srebrom i pramenom devojačke kose, koju je čuvao za spomen. I ne ču Bradati kako nalete na njega ozadi zastavnik sa crvenim nosom, kog je on već jednom oborio sa sedla i koji je dobio dobar ožiljak za spomen. Zamahnu on iz sve snage i udari ga sabljom po nagnutu vratu. Nije dobit bila kozaku na dobro: odskoči snažna glava i pade obezglavljen leš, okvasivši daleko unaokolo zemlju. Odlete u visine surova kozačka duša, mrgodeći se i zlovoljna, a u isti mah čudeći se što je tako rano izletela iz takog snažnog tela. Još zastavnik nije dospeo da uhvati za perčin atamanovu glavu te da je priveže za sedlo, a već je bio tu strašni osvetnik.

Kao jastreb kad šestari pod nebom, pa se, pošto načini mnogo krugova jakim krilima, najedanput zaustavi raširen na jednom mestu i odatle udari kao strela na prepelicu mužjaka što se raspevao pored samog puta, tako Tarasov sin, Ostap, nalete iznenadno na zastavnika i odjednom mu nabaci uže na vrat. Još jače se zacrvene crveno lice zastavnikovo kad mu steže grlo strašna zamka: on se maši za pištolj, no grčevito skupljena ruka ne mogade pravo nanišaniti i kuršum odlete uzalud u polje. A Ostap odreši od njegova sedla svileni gajtan koji je zastavnik nosio sa sobom da veže zarobljenike i njegovim gajtanom sveza mu i ruke i noge, priveza kraj užeta za sedlo i povuče ga preko polja, dozivljući sve kozake umanskoga kurenja da idu te učine poslednju poštu atamanu.

Ėim čuše Umanci da njihov kurenjski ataman Bradati nije već među živima, ostaviše bojno polje i dotrčaše da odnesu telo njegovo: i odmah se počеше dogovarati koga će izabrati za kurenjskog atamana. Najzad rekoše:

- A šta da se dogovaramo? Boljega ne možemo postaviti za atamana od Ostapa Buljbenka; on je, istina, mlađi od sviju nas, ali mu je razum kao u stara čoveka.

Ostap skide kapu i zahvali svima kozacima drugovima na toj počasti; ne htjede se izgovarati ni mladošću, ni mladom pameću, jer vide da je vreme ratno i da sad nije do tog, nego ih odmah povede u okršaj i pokaza im svima da ga nisu uzalud izabrali za atamana.

Opaziše Lesi da borba postade isuviše vatrena, pa uzmakoše i pretrčaše polje da se iskupe na drugom kraju njegovu. A omaleni pukovnik mahnu na četiri odmorne satnije što stajahu odvojeno kod same kapije i grunu otud karteč u kozačke gomile; ali slabo koga pogodi: karteč udari u kozačke volove koji su zabezeknuto gledali bitku. Zarikaše poplašeni volovi, okrenuše na kozačke tabore, polomiše vozove i mnoge pogaziše. Ali u taj mah ispade Taras sa svojim pukom iz zasede, pa vičući pojuri da ih pohvata. Okrete se nazad besno stado, poplašeno vikom, i navali na leške pukove, potište konjicu, sve zbuni i rastera.

- O, hvala vam, volovi! - zavikaše Zaporošci. - Služili ste nam uvek u pohodu, a sad nam i u boju poslužiste!

I udariše s novom snagom na neprijatelja. Mnogo tad pobiše neprijatelja. Mnogi se tu pokazaše: Metelica, Šilo, oba Pisarenka, Vovtuzenko i još dosta drugih. Videše Lesi da već zlo dođe, istakoše zastavu i povikaše da im se otvori gradska kapija. Škripečići otvoriše se gvožđem okovana vrata i primiše nagnule, kao ovce u tor, iznurene i prašinom pokrivenne konjanike. Mnogi od Zaporožaca nagnuše se za njima, ali Ostap zaustavi svoje Umance rekavši:

- Podalje, panovi braćo, od zidova! Nije dobro prilaziti im blizu.

I istinu je rekao, jer sa svih strana udariše i osuše svačim što se god našlo pri ruci, i mnogi tu zaglaviše. Utom koševi pritera konja bliže i pohvali Ostapa, rekavši:

- Evo nov je ataman, a vodi vojsku kao i stari! Osvrte se stari Buljba da vidi kakav je to novi ataman

i vide kako pred svima Umancima sedi na konju Ostap, i šubara mu nakrivljena, i atamanska palica u ruci.

- Gle ti njega! - reče on gledajući u njega; i obradova se starac i stade zahvaljivati svima Umancima na počasti koju su ukazali sinu.

Kozaci nanovo odstupiše spremajući se da idu k taborima, a na gradskom bedemu nanovo se ukazaše Lesi, sad s poderanim plaštima. Na mnogim skupocenim kaftanima zapekla se krv, a prašina pokrila lepe bakrene kape.

- Šta je, povezaste li nas? - vikahu im ozdo Zaporožci.

- Ovim ću ja vas! - derao se jednako ozgo debeli pukovnik, pokazujući uže; i prašljivi, iznureni vojnici pretili su još neprestano, i svi koji behu zajedljiviji zajedali su se s obe strane oštrim rečima.

Naposletku se razidoše svi. Neko se namestio da se odmori, umoran od boja; neko je posipao zemljom svoje rane i cepao na zavoje marame i skupocene haljine skinute s ubijenoga neprijatelja. A ostali, koji behu malo odmorniji, stadoše kupiti leševe i odavati im poslednju poštu; palošima i kopljima kopali su rake; u kapama i skutovima iznosili zemlju; spustili su časno kozačka telesa i zasuli ih svežom zemljom da im ne kljuju oči gavrani i grabljivi orlovi. A leške lešine privezali su kako su stigli, po desetinu za repove divljim konjima, pustili ih po svem polju, i dugo ih zatim gonili i šibali po bokovima. Leteli su besni konji preko jaraka, humića, preko rovova i potoka, i razbijale su se o zemlju krvave i prašljive leške trupine.

Potom sedoše na krugove svi kurenji da večeraju, i dugo su razgovarali o borbi i junačkim delima, kojih je dopalo svakome u deo, za večitu priču došljacima i potomstvu. Zadugo oni nisu plegali. Ali je najduže od sviju sedeo stari Taras, razmišljajući neprestano što li to Andrije nije bilo među neprijateljskim vojnicima. Ili je Judu bilo stid izići protiv svojih, ili je Jevrejin slagao, a on je, prosto, dopao ropstva. Ali mu odmah pade na um kako je srce Andrijino prekomerno povodljivo za ženskim govorom, obuze ga tuga i tvrdo se zakle u duši da će se osvetiti Poljakinji koja je primamila njegova sina. I on bi ispunio svoju zakletvu: ne bi se obazreo na njenu lepotu, izvukao bi je za njenu gustu, krasnu kosu, povukao bi je za sobom preko sveg polja između svih kozaka. Izrazbijale bi se okrvavljene i pokrivene prašinom njene divne grudi i ramena, belinom ravna neotopljenim snegovima što pokrivaju brdske vrhove. Razneo bi na parčad njeno divno, prelepo telo. Ali Buljba nije znao šta Bog sprema čoveku sutra, i stade se zanositi u san i, najzad, zaspao. A kozaci su se još jednako razgovarali, i svu noć je stajala kod vatara i pažljivo motrila na sve strane trezna, budna straža.

Balkandownload.org

VIII

Još sunce ne beše došlo do polovine neba, a svi se Zaporožci iskupiše u krugove. Sa Seče je stigao glas da su Tatari, u vreme kad kozaci nisu bili tamo, opljačkali po njoj sve, iskopali ostavu koju su kozaci držali u potaji pod zemljom, pobili i porobili sve koji su tamo ostali i sa svim zaplenjenim stadima i tabunima otišli pravce put Perekopa.

Samo jedan kozak, Maksim Goloduha, iščupao se putem iz tatarskih ruku, zaklao mirzu, odrešio mu kesu sa cekinima i na tatarskom konju, u tatarskom ruhu, bežao od potere dan i po i dve noći, satro konja, uzjahao usput na drugoga, satro i njega, i tek na trećem stigao u zaporoški tabor, razabravši u putu da su Zaporožci pod Dubnom. Samo je mogao izustiti da se dogodilo takvo zlo; a zašto se dogodilo, da li su se zaostali Zaporožci napili, po kozačkom običaju, i kao pijani dali se zarobiti, i kako su doznali Tatari gde je bila zakopana ratna ostava - ništa od tog nije kazao. Beše se kozak jako umorio, sav podnadio, lice oprljeno i opaljeno od vetra; odmah je pao na zemlju i zaspao kao zaklan.

U takvim prilikama Zaporožci su imali običaj da tog časa pojure u poteru za grabljivcima, trudeći se da ih stignu u putu, jer se zarobljenici mogu najedanput obresti na tržištima u Maloj Aziji i Smirni, na ostrvu Kritu i bogzna gde bi se još pojavile kosmate zaporoške glave.

Eto zašto su se iskupili Zaporožci. Svi do jednoga behu pod kapama, jer nisu došli da čuju starešinsku atamanovu zapovest, nego su došli da se dogovore kao ravni među sobom.

- Nek najpre stariji dadu savet! - zavikaše u gomili.
- Nek koševi dP savet! - rekoše drugi.

I koševi skide šubaru, ali ne kao starešina nego kao drug, zahvali svima kozacima na počasti i reče:

- Među nama ima mnogo starijih i u savetu mudrijih, ali kad ste mene počastvovali, ovo je moj savet: da ne gubimo vreme, drugovi, nego da idemo u poteru za Tatarinom; jer vi i sami znate kakav je Tatarin: neće on čekati s nagrabljenim dobrom naš dolazak, nego ga

očas raspućkati da mu ni traga nećeš naći. Dakle, moj je savet: da se ide. Ovde smo se već tukli. Lesi su zapamtili šta su kozaci; za veru smo se osvetili koliko smo mogli! A dobitka od gladna grada slabo će biti. I tako je moj savet - da se ide.

- Da se ide! - ču se glasno po zaporoškim kurenjima. Ali Tarasu Buljbi ne behu po volji takve reči, i spusti

još niže nad oči svoje nabrane, prosede obrvi, nalik na žbunove izrasle po visokoj kosi brdskoj, kojima je vrhove popalo sitno severno inje.

- Ne, nije prav savet tvoj, koševi! - reče on. - Ti ne govoriš kako treba: ti si, vidi se, zaboravio da ostaju u ropstvu naši koje su Lesi pohvatali? Ti hoćeš, kako se vidi, da mi ne poštuemo prvo sveto pravilo drugarstva, hoćeš da ostavimo svoju braću da s njih živih oderu kožu ili da iseku načetvoro njihovo kozačko telo, pa da ga nosaju po varošima i selima, kao što su već učinili s hetmanom i najboljim ruskim vitezovima u Ukrajini. Zar su se malo i bez toga narugali našoj svetinji? Pa šta smo mi, pitam ja sve vas? Kakav je to kozak koji ostavi u nevolji druga, ostavi ga kao psa da propadne u tuđini? Kad se već na to ide da niko ni u što ne ferma kozačku čast, jer dopušta da mu se pljune u sede brkove i da se prekori uvredljivom reči, onda mene neće niko prekoreti. Ostaću ja sam!

Uskomešaše se svi Zaporošci.

- A zar si ti zaboravio, hrabri pukovniče - reče tad koševi - da su i u tatarskim rukama naši drugovi i da će, ako ih sad ne izbavimo, biti prodani u večito robovanje bezbožnicima, što je gore od svake ljute smrti? Zar si ti zaboravio da je sad u njihovim rukama sva riznica naša, koja je zadobijena hrišćanskom krvlju?

Zamisliše se svi kozaci i ne znađahu šta će reći. Niko od njih nije bio rad da zasluži prekoran glas. Tad iziđe napred po godinama najstariji od svijuu u svoj zaporoškoj vojsci Kasijan Bovđug. Njega su poštovali svi kozaci; već je dvaput bio biran za koševoga i u ratovima bio je veoma valjan kozak, ali je već davno ostareo i nije išao ni u kakve pohode; nije voleo davati ni savet nikomu, nego je voleo stari ratnik leškarići kraj kozačkih krugova, te slušati pripovetke o svakojakim događajima i kozačkim pohodima. Nikad se on nije pleo u njihove razgovore, nego je sve sam slušao i pritiskivao prstom pepeo u svojoj kratušnoj luli koju nije puštao iz usta, i posle je

zadugo sedeo, zažmurivši lagano, i kozaci nisu znali: spava li ili još sluša. Svakoga pohoda ostajao je kod kuće; ali se sad i starac krenuo. Mahnuo je rukom kozački i rekao: „Pa šta je, tu je! Idem i ja: možda ću u ponečem valjati kozaštvu!”

Svi se kozaci utišaše kad on iziđe pred zbor, jer odavno nisu čuli od njega ni jedne reči. Svaki je hteo da čuje šta će reći Bovđug.

- Dođe red i meni, panovi braćo, da kažem koju! - tako počeo on. - Poslušajte lepo starca. Mudro je rekao koševi; i kao starešina kozačke vojske, koji je dužan da je čuva i da se stara o vojničkoj ostavi, mudrije nije mogao reći. Eto šta! Ovo nek bude prva moja reč! A sad počujte šta će reći druga moja reč. A evo šta će reći druga moja reč: veliku je istinu rekao i Taras pukovnik, nek mu Bog da poviše veka, i nek da da takvih pukovnika bude poviše u Ukrajini! Prva je dužnost i prva čast kozakova da čuva drugarstvo. Otkako sam živ, nisam čuo, panovi braćo, da je kozak ostavio gde ili izdao kako svoga druga. I jedni i drugi drugovi su nam - bilo ih manje ili više, svejedno, opet su drugovi, svi su nam dragi. Dakle evo kakva je moja reč: nek oni kojima su Tatari pohvatali mile idu za Tatarima, a neka ostanu oni čije su mile zarobili Lesi i koji nisu radi ostavljati pravičnu stvar. Koševi će po dužnosti poći s jednom polovinom za Tatarima, i druga će polovina izabrati sebi zamenika atamana. I ako ćete poslušati sedu glavu, niko drugi nije priličniji da bude zamenik atamana do jedini Taras Buljba. Nije mu niko između nas ravan u junaštvu.

Tako reče Bovđug i ućuta; i obradovaše se svi kozaci što ih starac tako urazumi. Svi baciše kape uvis i zavikaše:

- Hvala ti, baćko! Ćutao si, ćutao, dugo ćutao, pa si, eto, najzad rekao: nisi ti uzalud govorio kad si se spremao na pohod da ćeš valjati kozaštvu; tako, eto, i bi.

- Šta je, pristajate li na to? - upita koševi.

- Svi pristajemo! - zavikaše kozaci.

- Dakle, zbor je svršen?

- Svršen je zbor! - viknuše kozaci.

- A sad čujte, deco, vojničku zapovest - reče koševi, iziđe napred i natače šubaru, a svi Zaporošci, koliko ih god beše, poskidaše kape i ostaše gologlavi, oborivši oči u zemlju, kao što je vazda bivalo među kozacima kad se stariji spremao da govori što. - Sad se odvajajte,

panovi braćo! Ko hoće da ide, taj nek prelazi na desnu stranu; ko ostaje, taj nek pređe na levu! Gde pređe većina kurenja, tamo nek pređe i ataman; ako manjina pređe, nek se pridruži drugim kurenjima.

I svi počеше prelaziti - ko na desnu, ko na levu stranu. Gde je od kurenja prešla većina, tamo je prelazio i kurenjski ataman; a gde je prešla manjina, ona se pridruživala drugim kurenjima; i iziđe bezmalo podjednako na obe strane. Hteli su ostati: gotovo sav nezamajkovski kurenj, veći deo popovičevskog kurenja, sav umanjki kurenj, sav kanjevski kurenj, većina steblijkivskoga kurenja, većina timoševskog kurenja. Svi ostali javiše se da idu u poteru za Tatarima.

Na obe strane beše mnogo kršnih i hrabrih kozaka. Među onima što naumiše da idu za Tatarima beše Čerevati, valjan stari kozak, Pokatipolje, Lemiš, Prokopovič Homa; i Demid Popovič prešao je k njima, jer to beše veoma žive naravi kozak, nije se mogao dugo skrasiti na jednom mestu, s Lesima se već ogledao, pa je bio rad da se ogleda još i s Tatarima. Kurenjski atamani behu: Nostjugan, Pokriška, Nevilički i mnogo još drugih čuvenih i hrabrih kozaka htelo je ogledati mača i snažne mišice u boju s Tatarinom.

Isto tako bilo je mnogo i mnogo valjanih kozaka i među onima koji su hteli ostati: kurenjski atamani Demitrovič, Kukubenko, Vertihvist, Balaban, Buljbenko Ostap. Pa onda još mnogo drugih glasovitih i kršnih kozaka: Vovtuzenko, Čerevičenko, Stepan Guska, Ohrim Guska, Mikola Gusti, Zadorožni, Metelica, Ivan Zakrutiguba, Mojsije Šilo, Degtjarenko, Sidorenko, Pisarenko, pa drugi Pisarenko, pa još jedan Pisarenko i mnogo drugih valjanih kozaka. Sve su to bili vešti, prekaljeni: išli su po anadolskim obalama, po krimskim slatinama i stepama, po svim rekama i velikim i malim što utiču u Dnjepar, po svima kutovima i dnjeparskim ostrvima; bili su u moldavskoj, vlaškoj i turskoj zemlji; proplovili su sve Crno more na kozačkim čunovima s dva vesla, napadali su s pedeset čunova u redu na najbogatije i veoma visoke brodove; potopili su dosta turskih galija i ispucali mnogo i mnogo baruta u svom veku. Više puta cepali su na obojke skupocenu svilu i kadifu; više puta nabijali su učkure od čakšira sve čistim cekinima. A već koliko je svaki od njih popio i profučkao dobra koje bi drugom bilo dosta dok je živ, to se ni izračunati ne može. Sve

su to oni utuckali kozački, časteći sav svet i uzimajući muziku da se veseli sve što je god na svetu. Još i sad retko u koga od njih da nije bilo zakopanih stvari: bokala, srebrnih kutlića i narukvica, ispod trščaka na dnjeparskim ostrvima, da ih ne može naći Tatarin ako bi se desila nesreća da izenadno napadne na Seču; ali bi ih Tatarin mučno našao, jer je i sam gosa već počeo zaboravljati na kom ih je mestu zakopao. Takvi su to bili kozaci koji su hteli ostati i osvetiti se Lesima za verne drugove i za veru Hristovu! I stari kozak Bovđug htede da ostane s njima rekavši:

- Sad mi nisu te godine da ganjam Tatare, a i ovde ima mesta gde se može počinuti lepom kozačkom smrću. Ja već odavno molim Boga, ako dođe kraj životu, da ga završim u ratu za svetu i hrišćansku stvar. Tako se eto i desilo. Slavnije smrti za starog kozaka neće biti na drugom mestu.

Kad se svi poizdvajaše i stadoše na dve strane, u dva reda na kurenja, koševi prođe između redova i reče:

- Pa, panovi braćo, je li po volji obema stranama?

- Svima je po volji, baćko! - odgovoriše kozaci.

- Dobro, a vi se izljubite i oprostite se jedan s drugim, jer Bog zna hoćete li se još videti u životu. Slušajte svoga atamana i činite ono što i sami znate: a sami znate šta nalaže čast kozačka.

I svi kozaci, koliko ih god beše, izljubiše se. Prvo počеше atamani i pogladivši rukom sede brkove, poljubiše se unakrst, a zatim se uzeše za ruke i čvrsto držahu ruku u ruci; kao da htedoše jedan drugog upitati: „Šta misliš, pane brate, da li ćemo se videti ili se nećemo videti?" pa se ne upitaše nego začutaše - i zamisliše se obe sede glave. I kozaci su se svi do jednoga opraštali, jer su znali da će biti mnogo rada i jednima i drugima, ali se ipak ne htedoše odmah rastati nego dokonaše da dočekaju tamno noćno doba kako ne bi dali neprijatelju da spazi manjak u kozačkoj vojsci. Zatim se svi razidoše po kurenjima da ručaju.

Svi koji behu za putem legoše posle ručka da se odmore i spavali su tvrdo i dugo, kao god da im se slutilo da je to možda poslednji san što ga borave u takvoj slobodi. Spavali su čak do zahoda sunčanoga; a čim je sunce zašlo i malko se smračilo, stali su podmazivati kola. Kad su se opremili, pustiše kola napred, a oni se još jednom zdraviše s drugovima, pa pođoše lagano za kolima;

konjica uredno, bez vike na konje i zviždanja, zatopota tiho za pešacima i ubrzo se izgubiše u tamnini. Samo se potmulo čuo konjski topot i škripa ponekog točka koji se još nije ukarario u hod, ili nije bio dobro podmazan zbog pomrčine.

Drugovi koji ostadoše dugo su im još mahali izdaleka rukama, iako se ništa nije videlo. A kad su se već vratili na svoja mesta i kad su prema jasno svetlim zvezdama videli da već polovina kola nije na mestu, da mnogih i mnogih drugova nema, svakom pade neka tuga na srce i svi se preko volje zamisliše oborivši k zemlji nemirne glave svoje.

Video je Taras kako kozački redovi postaše zabrinuti i kako seta, koja ne dolikuje hrabrome, poče lagano obuzimati glave; ali je ćutao: hteo je dati svačemu vremena, da se naviknu i na setu koju ostavi opraštanje s drugovima. A međutim se u tišini spremao da ih odjedanput i iznenada sve razbudi, podviknuvši kozački, te da se nanovo i s većom snagom nego pređe vrati hrabrost svakome u dušu, zašto je podobno samo jedino slovensko pleme, veliko, moćno pleme, prema ostalim plemenima kao more prema sitnim rekama: kad je vreme burno, ono se celo pretvara u bučanje i grmljavu, uzavri i diže vale kakve ne mogu podići nejake reke; a kad nema vetra i kad je tiho, ono bistrije od svih reka razastre svoju nedoglednu staklastu površinu, večitu nasladu očima.

I zapovedi Taras svojim slugama da razdreše jedan od vozova koji je stajao zasebito. Behu ta kola veća i jača od sviju ostalih u kozačkoj komori; dvostrukom jakom šinom behu okovani debeli njihovi točkovi; behu teško natovarena, pokrivena pokrovcima i debelim volujskim kožama i uvezana tvrdo usmoljenim užetima. Na voz u behu sve bremenice i mala burad starog dobrog vina koje je dugo stajalo kod Tarasa u podrumima. Poterao ga je on neka se nađe za svečanu priliku, kako bi, ako se desi uzvišen trenutak i ako bude svakoga čekalo delo, dostojno da se pripoveda potomcima, svaki do jednoga kozak imao da se napije zavetnoga vina, te da u uzvišenom trenutku obuzme čoveka i uzvišeno osećanje.

Kad čuše sluge pukovnikovu zapovest, poleteše k vozovima, palošima ispresecaše jaka užeta, posvlačiše s kola debele volujske kože i pokrovce i poskidaše bremenice i burad.

- De, uzmite svi - reče Buljba - svi koliko vas je god, uzmite šta ko ima: kutlić ili kovanju kojom konja poji, ili rukavicu, ili kapu, ili nek prosto podnese obe šake.

I svi kozaci što ih god beše uzeše: ko kutlić, ko kovanju kojom konja poji, ko rukavicu, ko kapu, a neko podnese onako obe šake. Sluge Tarasove zađoše između redova i svakome natočiše iz bremenica i buradi. Ali im Taras ne dade piti dok im ne da znaka te da ispiju svi sloški. Videlo se da je hteo nešto reći. Znao je Taras, neka je staro dobro vino ma koliko po sebi jako, i neka je ma kako kadro okrepiti duh čoveku, da će, ako mu se pridruži još i prikladna reč, biti dvaput jača i snaga vina i duh.

- Častim vas, ponovi braćo - tako poče Buljba - ne u slavu toga što ste me učinili svojim atamanom, ma koliko da je velika takva počast, niti u slavu opraštanja s našim drugovima: ne, u drukčije vreme dolikuje i jedno i drugo; sad nije pred nama takav trenutak. Nas čekaju poslovi velikog truda, velikog kozačkog junaštva! I tako ispijmo, drugovi, ispijmo svi sloški pre svega za svetu pravoslavnu veru: neka bi, najzad, došlo vreme da se po svem svetu rasprostire i da svud bude sveta vera, i svi poganici, koliko ih je god, svi da postanu hrišćani! I odjednom ispijmo sloški i za Seču, neka bi bila na pogibiju svoj neveriji, neka bi svake godine izlazili iz nje junaci, sve bolji od boljega, sve lepši od lepšega. I još uz to ispijmo i za svoju sopstvenu slavu, neka bi kazivali unuci i praunuci, kako su bili nekad takvi ljudi koji nisu postideli drugarstvo niti su izdali svoje. I tako za veru, panovi braćo, za veru!

- Za veru! - zagudeše krupnim glasom svi što behu u bližnjim redovima.

- Za veru! - prihvatiše dalji.

I svi što ih god bi, i stari i mladi, ispiše za veru.

- Za Seču! - viknu Taras i diže ruku visoko iznad glave.

- Za Seču! - zaori se gusto u prednjim redovima.

- Za Seču! - rekoše tiho starci maknuvši sedim brkom; a mladići, prenuvši se kao mladi sokolovi, ponoviše:

- Za Seču!

I ču daleko polje kako kozaci spominju svoju Seču.

- Sad poslednji gutljaj, drugovi, za slavu i za sve hrišćane što ih je na svetu!

I kozaci svi do poslednjega ispiše poslednji gutljaj za slavu i za sve hrišćane što ih je na svetu. I dugo se još ponavljao po svim redovima između svih kurenja:

- Za sve hrišćane što ih je god na svetu!

Već kutlići behu prazni, a kozaci su još stajali podignuvši ruke; iako su u sviji veselo gledale oči koje se behu zasvetlele od vina, ipak su se jako zamislili. Nisu oni sad mislili o dobitku i vojničkom čaru, nisu mislili o tom ko će biti srećan da nakupi dukata, skupoga oružja, vezenih kaftana i čerkeskih konja, nego su se zamislili kao orlovi kad padnu po vrhovima kamenitih brda, okomitih visokih brda, s kojih se nadaleko vidi kako se prostrlo beskrajno more, načičkano galijama, brodovima i svakojakim lađama kao sitnim pticama, ograđeno sa strane jedva vidnim tankim primorjem, s primorskim gradovima kao mušicama, i šumama što se spuštaju kao sitna trava. Oni su kao orlovi gledali oko sebe sve polje i svoju sudbinu što se crni u daljini. Biće, biće sve polje s okrajcima i putovima potrušeno njihovim belim kostima, pošto se obilato okupa njihovom kozačkom krvlju i pokrije izlomljenim kolima, isprebijanim sabljama i kopljima; daleko će se razbacati kosmate glave s ispresavijanim i zapeklim u krvi perčinima i obešenim naniže brkovima; doleteće orlovi da kljuju i vade iz njih kozačke oči. Ali je veoma dobro na takvom širokom i slobodnom smrtnom noćištu! Ne propadne nijedno velikodušno delo niti propadne, kao ni malo zrnce baruta iz puščane cevi, kozačka slava. Naći će se, naći bandurist, sa sedom bradom do pojasa a možda još pun zrele muške snage, ali sedoglav starac, mudar duhom, i kazati o njima svoju krupnu, moćnu reč. I poći će pravce po svem svetu glas o njima, i sve što se god poznije izrodi govoriće o njima: jer se daleko raznosi moćna reč, jer je slična zvučnoj medi u zvonu, u koju je livac metnuo skupoga čistog srebra da bi se daleko po gradovima, kolibama, palatama i selima orilo lepo zvonjenje, sazivajući podjednako svakog na svetu molitvu.

B a l k a n d o w n l o a d . o r g

IX

U gradu nije niko doznao da je polovina Zaporožaca otišla u poteru za Tatarima. Samo su stražari s magistratske kule opazili kako se jedan deo kola otegao iza šume: ali su pomislili da se kozaci spremaju da uhvate zasedu; a to je mislio i francuski inženjer.

Međutim, reči koševoga nisu bile naprazno, u gradu je nastala oskudica u hrani: po običaju prošlih vekova, vojska nije izračunala koliko joj treba. Pokušali su da učine ispad, ali su kozaci polovinu tih smelica pobili, a polovinu saterali u grad bez ičega.

Jevreji su se, pri svem tom, koristili ispadom i pronjuškali sve: kud su i zašto otišli Zaporošci, i s kojim poglavicama, i koji kurenji po imenu, i koliko ih je otišlo, i koliko ih je ostalo, i šta misle činiti - nakratko, posle nekoliko minuta u gradu su sve doznali. Pukovnici se ohrabriše i spremahu se da zametnu bitku.

Taras je to već poznao po kretanju i vrevi u gradu, i vešto je radio, uređivao, davao zapovesti i naredbe, namestio kurenja u tri tabora, okruživši ih vozovima kao tvrđavom - vrsta bitke u kojoj su Zaporošci bili nepobedivi; dvama kurenjima naredio da se sklone u zasedu; po jednom delu polja pozabadao oštra koplja, izlomljeno orožje, olomke od koplja da tu nagna neprijateljsku konjicu, ako bude prilike. I kad je sve to bilo urađeno kako treba, izgovorio je besedu kozacima ne da ih osokoli i okrepi - znao je on da su oni i bez toga jaki duhom - nego onako, hteo je da iskaže sve što mu je bilo na srcu.

- Hoću, panovi, da vam kažem šta je naše drugarstvo. Vi ste slušali od očeva i dedova koliko je svako poštovao našu zemlju: i Grci su je zapamtili, i od Carigrada je uzimala dukate, i imala je gradove krasne, i hramove, i vladare, vladare ruskoga roda, svoje vladare, a ne katoličke poluverce. Sve su oteli nevernici, sve je izgubljeno; samo smo ostali mi, sirotni, i, kao što udovica ostane posle jake muža sirotna, tako smo ostali i mi, naša zemlja! I eto, u takvo vreme, drugovi, pružili smo ruku u bratstvo! Eto na čem se drži naše drugarstvo! Nema svetlijih veza od drugarstva. Otac voli svoje dete, mati voli svoje dete, dete voli oca i majku; ama to nije drugarstvo, braćo: i zver voli svoj porod! Ali oroditi se srodstvom po duši a ne po

krvi, to može jedino čovek. Bivalo je i po drugim zemljama drugara, ali takvih drugara kao u ruskoj zemlji nije bilo. Vama se mnogima dešavalo da se dugo zagubite u tuđini; pogledaš: i tamo su ljudi, i tamo je božji čovek, i razgovoriš se s njim kao sa svojim; ali čim dođe dotle da se kaže reč od srca - vidiš: nije! pametni su ljudi, ali nisu oni; isti ljudi, ali nisu oni! Ne, braćo, tako voleti kao što može voleti ruska duša, voleti ne umom ili čim drugim nego svačim što je dao Bog, što je god u tebi - aja!... - reče Taras i mahnu rukom, i potrese sedom glavom, i mače brkom, pa nastavi: - Aja, tako voleti niko ne može! Znam, sad je nastao gadan običaj u zemlji našoj; misle samo kako će imati stogove žita, plastove sena, i tabune svojih konja, i kako će im ostati čitava u podrumima zapečaćena medovina; primaju, đavo će ih znati, nekakve poganičke običaje; gnušaju se svoga jezika; svoj sa svojim neće da govori; svoj svoga prodaje; kao što se prodaje bezdušna stvar na tržištu. Milost tuđega kralja, pa još ne kralja nego odvratna milost poljskoga magnata, koji ih svojom žutom čizmom bije po njušci, draža im je od svakoga bratstva. Ali i u poslednjem podlaca, ma kakav da je, makar se sav umrljao u kalu i klanjanju, ima, braćo, mrvica ruskoga osećanja; i ono će se probuditi kadgod - i on će se, nesrećnik, pljesnuti rukama: uhvatiće se za glavu i prokleti glasno svoj podli život, gotov da mukama otkaje sramno delo. I nek znaju oni svi šta znači u zemlji rusko drugarstvo! A kad već dotle dođe da se mre, niko od njih neće tako umreti! Niko, niko! Nije za to dorašla njihova mišja traga!

Tako je govorio ataman i, kad je svršio besedu, još je jednako potresao glavom osedelom u kozačkim poslovima. Svakoga ko je god tu stojao ganula je jako takva beseda i taknula ga čak u samo srce; najstariji među njima ostaše nepomični oborivši sede glave k zemlji; suza se lagano zavrtela u njihovim starim očima; oni su je polako otirali rukavom. I potom svi, kao god da su se dogovorili, mahnuše u jedan isti mah rukom i potresoše starim glavama. Dakle, videlo se da ih je stari Taras mnogo podsetio na ono što im je znano i što je bolje, a što biva na srcu u čoveka orazumljena žalošću, trudbom, smelim delom i svakojakom nezgodom u životu, ili i ljudi koji to istina nisu poznavali, ali su osetili mladom, čistom dušom na večitu radost starim roditeljima koji su iz izrodili.

A iz grada je već izlazila neprijateljska vojska, grmeli su doboši i trube i izjezdiše panovi, podbočivši se, okruženi nebrojenim slugama. Debeli pukovnik izdavao je zapovesti. I počеше nastupati zbijeno na kozačke tabore, preteći, nišaneći dugim puškama, sevajući očima i blistajući bakrenim oklopima.

Èim videše kozaci da su se primakli na puškomet, svi složno opališe iz dugih pušaka i pucahu neprekidno. Daleko se razleže puščani prasak po svim okolnim poljima i njivama slivajući se u neprekidnu grmljavinu; dim pokri sve polje; a Zaporošci su jednako pucali ne odušujući: zadnji su samo punili i dodavali prednjima, te se začudi neprijatelj, jer ne mogaše razumeti kako to kozaci pucaju, a ne pune puške. Već se nije videlo od velikog dima koji obuze i jednu i drugu vojsku, nije se videlo kako čas jednog čas drugog nestaje u redovima; ali opaziše Lesi da gusto lete kuršumi i da je pritužila vatra; i kad se povukoše nazad da se malo sklone od dima i da se pregledaju, mnoge nisu nabrojali u redovima svojim; a u kozaka je poginulo, može biti, dva-tri od stotine. A kozaci su još jednako pucali iz pušaka ne prekidajući ni za trenut. Čak se tuđinac inženjer začudi takvoj taktici koju ne beše nikad video i reče tu pred svima:

- Eto kako su Zaporošci valjani junaci! Eto tako treba da se biju i drugi po drugim zemljama!

I savetova im da okrenu topove na tabor. Silno grmnuše iz širokih grla gvozdeni topovi; zatrese se, daleko zatutnja zemlja i dvojinom više pokri dim sve polje. Osetili su miris od baruta po tržištima i ulicama u daljnim i bližim gradovima. Ali su nišandžije nišatile i suviše visoko, usijana đulad načini suviše visok luk: zazvižda strašno kroz vazduh, prelete iznad glave svemu taboru i zabi se daleko u zemlju izrivši i izbacivši visoko u vazduhu crnu zemlju. Uhvati se za kosu francuski inženjer kad vide takvu neveštinu, pa uze sam navijati topove ne obzirući se na to što kozaci neprestano pucaju i sipaju kuršume.

Vide Taras još izdaleka da će zlo proći sav nezamajkovski steblijikovski kurenj, pa podviknu glasovito:

- Brže uklanjajte se iza vozova i sedajte svako na konja! Ali kozaci ne bi imali kad učiniti ni jedno od tog da

Ostap ne udari u samu sredinu: šestorici tobdžija izbi iz ruku fitilje, samo četvorici ne mogaše izbiti, oteraše ga Lesi nazad. A utom

tuđinac kapetan uze sam u ruku fitilj da opali najveći top, kakav dotle nije video niko od kozaka. Strašno mu je zijalo široko ždrelo i hiljadu smrti virilo je iz njega. I kad grunu on i za njim tri druga topa, potresavši četiri puta zemlju koja potmulo odjeknu - mnogo jada zadadoše! Za mnogim će kozakom zakukati stara majka bijući se koštunjavim rukama i staračke prsi; ostaće mnoga udovica po Gluhovu, Nemirovu, Černigovu i drugim varošima. Izlaziće, jadnica, svaki dan na tržište, hvatati se za svakoga mimohoca, zagledati svakog od njih u oči, da li nije među njima jedan, najmiliji od sviju; ili će proći kroz grad mnogo svakojake vojske i doveka neće biti u njoj onog jednog najmilijeg od sviju.

I tako, polovine nezamajkovskoga kurenja kao da nije ni bilo! Kao što grad najedanput potuče svu njivu, gde se svaki klas žuteo kao žut dukat, tako je i njih potuklo i poobaralo.

Kako li navališe kozaci! Kako li se svi dokopaše! Kako li planu kurenjski ataman Kukubenko kad vide da mu nema više od pola kurenja! S ostatkom svojih nezamajkovaca upade u samu sredinu. U gnevu iseče na komade prvog koji mu dođe pod ruku, mnoge konjanike obori s konja, probi se do tobđžija i ote jedan top; a već onamo, vidi, bije se umanski kurenjski ataman, i Stevan Guska već osvaja glavni top. Ostavi Kukubenko te kozake, pa se okrete sa svojim na drugu neprijateljsku gomilu: i gde prođoše nezamajkovci - tu se ulica načini, gde zaokrenuše - tu se i po dve grade! Sa-mo se vidi: kako se proređuju redovi i kako Lesi padaju kao snoplje!

A kod samih vozova bije se Vovtuzenko, a spreda Čerevičenko, a kod daljih vozova Degtjarenko, a iza njega kurenjski ataman Vertihvist. Već je Degtjarenko digao na koplje dva plemića i napao na trećega koji se ne da savladati. Vešt i snažan beše Leh, krasna je na njemu oprava i poveo je sa sobom samih slugu pedeset. Jako saleti Degtjarenka, obori ga na zemlju i zamahnuvši na njega sabljom, viknu:

- Nema ni jednog među vama, psima kozačkim, ko bi se usudio stati mi na megdan!

- Evo ima! - reče i istupi napred Mojsije Šilo. Silan to kozak beše, više je puta atamanovao po moru i natrpeo se mnogo svakojakih nevolja. Uхватili su ih Turci kod samog Trapezunta i odveli kao roblje na galijske, okovali im i noge i ruke u železne verige, po čitave nedelje

nisu im davali hleba, i pojili su ih otužnom morskom vodom. Sve su podnosili i pretrpeli jadni sužnji, samo da ne promene pravoslavnu veru. Nije otrpeo ataman Mojsije Šilo, pogazio je nogama sveti zakon, zavio oko grešne glave gadnu čalmu, stekao poverenje kod paše, postao ključar na brodu i starešina nad svima sužnjima. Mnogo su se zabrinuli zbog toga jadni sužnji jer su znali kad svoj proda veru i pređe k nasilnicima, onda je teže i grđe biti pod njegovom rukom nego pod ikakvim drugim nekrštenikom; tako je i bilo. Mojsije Šilo okovao je sve u nove okove po trojicu u red, pritegao ih do samih belih kostiju tvrdim užetima; sve ih bio po vratu i častio ćuškama. I kad su Turci, obradovani što su dobili takvog slugu, počeli da se goste i, zaboravivši zakon svoj, svi se opili, on je doneo sva šezdeset četiri ključa i razdao sužnjima da se otključaju, da pobacaju verige i okove u more, pa da mesto njih uzmu sablje i da seku Turke. Tad su kozaci zadobili mnogo ćara i vratili se sa slavom u otadžbinu, i dugo su banduristi proslavljali Mojsija Šila. Izabrali bi njega i za koševoga, ali je bio sasvim čudan kozak. Neki put izvrši takav posao kakav ne bi pao na um ni najmudrijemu, a neki put, nakratko, ludost spopadne kozaka. Popio je i profučkao sve, svima se zadužio na Seči i, kao dodatak tome, počeo krasti kao poslednji lopov: izvukao je noću iz tuđeg kurenja potpuno kozačko oružje i založio kod krčmara. Za takvo sramno delo privezali su ga na tržištu za stub i metnuli pored njega batinu da mu svaki, koliko god može, odvali po udarac; ali se među Zaporošcima nije našao ni jedan koji bi podigao na nj batinu kad se seti pređašnjih njegovih zasluga. Takav je bio kozak Mojsije Šilo.

- Ima ih što biju vas, pse! - reče on, jurnuvši na njega. I već se udariše sabljama! I naplećnici i poprsja

ulubiše se u obojice od udaraca. Raseče vražji Leh pacir-košulju, dohvativši ga rezom do samoga tela: zarumeni se kozačka košulja. Ali Šilo na to i ne gleda nego zamahnu žilavom rukom (a teška mu je bila snažna ruka) i udari ga po glavi iznenadno i onesvesti ga. Razlete se bakrena kapa, zaljulja se i tresnu o zemlju Leh; a Šilo stade seći i udarati obeznanjenoga. Ne udri više, kozače, neprijatelja, već bolje osvrni se nazad! Ne osvrte se kozak nazad, i jedan od slugu ubijenoga udari ga nožem u vrat. Okrete se Šilo i već bi smelicu domašio; ali se izgubi u dimu. Sa svih strana zapraštaše

samokresi. Posrte Šilo i oseti da mu je rana smrtna. Pade, pritište rukom ranu i reče okrenuvši se drugovima:

- Zbogom, panovi braćo, drugovi! Nek na večita vremena živi pravoslavna zemlja ruska i nek joj bude večita čast.

I sklopi svoje malaksale oči, i izlete kozačka duša iz surovoga tela.

A onamo već izjezdi Zadorožnji sa svojim, prolama redove kurenjski ataman Vertihvist i nastupa Balaban.

- Šta je, panovi - reče Taras dovikujući se s kurenjskim atamanima - ima li još baruta u fišeklijama? Da nije malaksala kozačka snaga? Da se ne podaju kozaci?

- Još ima, baćko, baruta u fišeklijama; još nije malaksala kozačka snaga; još se ne dadu kozaci!

I navališe jako kozaci: sasvim zbuniše sve redove. Omaleni pukovnik udari zbor i zapovedi da se istakne osam šarenih zastava da bi iskupio svoje, koji se behu rasuli daleko po svem polju. Svi Lesi potrčaše zastavama, ali se još i ne urediše a kurenjski ataman Kukubenko udari nanovo sa svojim Nezamajkovcima u sredinu i napade baš na trbušatoga pukovnika. Ne izdrža pukovnik nego okrete konja i naže bežati; a Kukubenko ga gonjaše daleko preko sveg polja i ne dade mu da dođe do puka.

Spazi to iz pobočnog kurenja Stepan Guska, pa se pusti njemu na pretek s arkanom u ruci, polegnavši po grivi konju, i kad ugrabi zgodu, on mu jednim mahom nabaci arkan na vrat: pukovnik sav pocrvene, hvatajući se obema rukama za uže i upinjući se da ga prekine, ali mu jak zamašaj zabi smrtonosno koplje u sam trbuh. I osta onde prikovan za zemlju. Ali ni Stepan ne prođe dobro! Još se kozaci i ne obazreše dobro, a već videše Stepana Gusku podignuta na četiri koplja. Samo što jadnik izusti:

- Nek propadnu svi neprijatelji i nek navek vekova likuje ruska zemlja!...

I odmah ispusti dušu svoju.

Obazreše se oko sebe kozaci, a već onamo s boka kozak Metelica časti Lehe obarajući ovog i onog; a onamo s drugog boka navaljuje na svojim ataman Nevelički; a kod vozova uzbija i tuče neprijatelja Zakrutiguba; a kod drugih vozova treći Pisarenko već oterao čitavu gomilu; a onamo kod drugih dokopali se pa se biju na samim vozovima.

- Kako je, panovi - doviknu ataman Taras, projahavši ispred sviju - ima li još baruta u fišeklijama? Je li još jaka kozačka snaga? Da li se još ne dadu kozaci?

- Još ima, baćko, baruta u fišeklijama; još je jaka kozačka snaga; još se ne dadu kozaci.

A već pade s voza Bovđug. Udari ga kuršum baš ispod samog srca: ali starac pribra svu svoju snagu i reče:

- Nije mi žao rastati se sa svetom. Nek Bog da svakomu ovakvu smrt! A nek se slavi doveka zemlja ruska!

I odlete u visine Bovđugova duša da priča davno izginulim starcima: kako se umeju biti u ruskoj zemlji i, što je još lepše, kako umeju ginuti u njoj za svetu veru.

Ubrzo posle toga tresnu o zemlju i kurenjski ataman Balaban. Zadobio beše tri smrtne rane, od koplja, kuršuma i teške palošine. A bio je jedan od najjunavnijih kozaka; za svojega atamanstva učinio je mnogo morskih pohoda, ali mu je bio najčuveniji pohod na anadolijsko primorje. Mnogo su tad nakupili cekina, skupocenih turskih stvari, kindaka i svakojaka nakita, ali su zlo prošli kad su se vratili; naiđoše, siromasi, pod tursku đulad. Kad ih domašiše s broda - polovina se čunova zaošija i prevrte utopivši mnogoga u vodu; ali privezana uz bokove trska sačuva čunove da se ne potope. Balaban zape svim veslima, okrete ploviti pravo prema suncu i tim učini da ga ne mogaše videti turski brod. Zatim su svu noć ispolcima i kapama ispljuskiivali vodu i zatiskivali probijena mesta; od kozačkih čakšira skrojili su jedra, poleteli i utekli od najbržeg turskog broda. I osim toga što su stigli zdravo na Seču, donelisuzlatomvezenuodežduarhimandritumežigorskoga kijeenskoga manastira, a hramu Svetoga Pokrova, što je na Zaporozju, nakit od čistoga srebra. I dugo su posle banduristi veličali junaštvo kozačko.

Sad Balaban obori glavu opažajući samrtne muke, i reče tiho:

- Čini mi se, panovi braćo, da umirem lepom smrću: sedmoricu sam posekao, devetoricu kopljem isprobadao, dosta njih konjem pogazio, a već ne sećam se koliko sam ih iz puške pobio. Pa nek večito cveta zemlja ruska!... I odlete duša njegova.

Kozaci, kozaci! Ne trošite najbolji cvet svoje vojske! Već su opkolili Kukubenka; već je samo sedam ljudi ostalo od sveg nezamajkovskog kurenja; već se i oni jedva brane; već je

iskrvavljena na Kukubenku haljina. Sam Taras, kad vide u kakvoj je nevolji, pohita mu u pomoć.

Ali dockan stigoše kozaci; već ga zgodi koplje ispod srca pre nego što behu oterani neprijatelji koji su ga opkolili. Lagano klonu on na ruke kozacima koji ga prihvatiše, i linu potokom mlada krv, kao god skupoceno vino koje su ponele iz podruma u staklenu sudu nepažljive sluga, pa pokliznule baš na ulasku i razbile skupocenu bocu; sve se vino proli po zemlji, i uhvati se za kosu domaćin, koji ga je čuvao za najbolju priliku u životu, da bi se, ako dadne Bog te se u starim godinama sastane s drugom iz mladosti, setili zajedno pređašnjeg, drukčijeg vremena, kad se čovek drukčije i bolje veselio...

Povede Kukubenko očima oko sebe i progovori:

- Hvalim Boga što mi dade da umrem na oči vaše, drugovi! Nek posle nas bude još boljih od nas i nek se diči večito Hristom ljubljena ruska zemlja!...

I izlete mlada duša. Uzeše je anđeli pod ruke i odneše na nebesa. Lepo će njemu biti tamo. „Sedi mi, Kukubenko, s desne strane!” reći će mu Hristos: „Ti nisi izneverio drugarstva, nisi učinio nepošteno delo, nisi izdao čoveka u nevolji, čuvao si i branio moju crkvu.”

Sve je ožalostila smrt Kukubenka. Već su se jako proredili kozački redovi: mnogih i mnogih hrabrih nije već bilo na broju; ali su se još borili i držali kozaci.

- Kako je, panovi - doviknu se Taras sa zaostalim kurenjima - ima li još baruta u fišeklijama? Da se nisu sablje istupile? Da se nije umorila snaga kozačka? Da se ne podaju kozaci?

- Još će, baćko, biti baruta; još valjaju sablje; nije se umorila kozačka snaga; još se ne daju kozaci!

I navališe nanovo kozaci tako kao da nisu ni pretrpeli nikakvih gubitaka. Već su ostala u životu samo tri kurenjska atamana; već su se svuda crvenele crvene reke; nagomilaše se visoko mostovi od kozačkih i neprijateljskih leševa. Pogleda Taras u nebo, a već se po nebu oteгла povorka gavranova. Dakle, biće nekome za dušu! A već onamo podigoše na koplje Metelicu; već se glava drugoga Pisarenka zakotrlja i zatrepta očima; već posrte i tresnu o zemlju načetvoro isečen Ohrim Guska.

- Hajd! - viknu Taras i mahnu maramom.

Razumede Ostap taj znak, ispade iz zasede i udari silovito na konjicu. Lesi ne izdržaše jaku navalu, i on ih potera i nagna upravo na ono mesto gde beše pobijeno u zemlju kolje i odlomci od kopalja. Stadoše se spoticati i padati konji i leteti preko njihovih glava Lesi. A u taj mah korsunci, koji su stajali poslednji iza vozova, kad videše da će doturiti puška, grunuše na jedan mah iz samokresa. Svi se Lesi zbuniše i pometoše, a kozaci se osokoliše.

- Evo, naša je pobeda! - začuše se sa svih strana zaporoški uzvici, zatrubiše u trube i istakoše pobjedničku zastavu.

Svud su bežali i krili se razbijeni Lesi.

- Ne, ne, još nije sasvim pobeda! - zavika Taras, gledajući na gradsku kapiju, i istinu je rekao.

Otvori se kapija i izlete na nju husarski puk, ukras svih konjičkih pukova. Pod svima konjanicima behu svi, kao jedan, mrkolasti argamac. Pred njima polete vitez od sviju žešći, od sviju lepši; crna kosa leprša mu se ispod njegove bakrene kape; na ruci se vijori privezana skupocena traka vezena rukom prve lepoticice.

Taras se okameni kad vide da je to Andrija.

A on, međutim, obuzet zanosom i vatrom bitke, žudan da zasluži privezani na ruku dar, pojuri kao mlad hrt, najlepši, najbrži i najmlađi od svih u povodu. Tutnuo ga je vešt lovac - i on je poleteo pustivši svoje noge kao pravu prugu kroz vazduh, sav nakrivljen na stranu, izrivajući sneg i deset puta prestižući u vatri svoje trke i samoga zeca.

Zastade stari Taras i gledaše kako on čisti pred sobom put, razgoni, seče i sipa udarce i desno i levo. Ne otrpe Taras i zavika:

- Šta? Zar svoje? Zar svoje biješ, đavolji sine?

Ali Andrija nije razlikovao ko je pred njim, da li svoji ili drugi neki; ništa on nije video. Uvojke kose, uvojke je on video, duge, duge uvojke i grudi slične rečnome labudu, i vrat beo kao sneg, i ramena, i sve što je stvoreno za bezumne poljupce.

- Ej, momčadi! Zamamite mi ga samo u šumu, zamamite mi ga samo! - viknu Taras.

I odmah se izdvoji trideset najbržih kozaka da ga zamame. I namestivši na glavi visoke šubare, odmah se pusiše na konjima, pravo na pesak husarima. Udariše s boka na prednje, smetoše ih, odvojiše od zadnjih, darivaše ponekoga, a Golokopitenko udari

pljoštimize sabljom Andriju po leđima, i u isti mah nagoše bežati od njih koliko su god imali kozačke snage.

Kako li napade Andrija! Kako li se uzbuni po svim žilama mlada krv! Obode konja oštrim ostrugama, pa polete što igde može za kozacima, ne obzirući se nazad niti videći da za njim pritiče samo dvadeset ljudi; a kozaci su leteli na konjima u sav trk i okretoše pravce k šumi. Zahuktao se beše na konju Andrija i umalo što ne stiže Golokopitenka, kad najedanput nečija snažna ruka ščepa mu konja za uzdu. Pogleda Andrija; pred njim stoji Taras! Zadrhta sav i najedanput poblede: tako đak, kad nepažljivo zajede svoga drugara pa za to dobije od njega udarac lenjirom po čelu, bukne kao plamen, iskoči besan na skamije i juri za poplašenim drugom svojim, gotov da ga iskida na parčeta, i najedanput natrči na učitelja koji ulazi u školu: onog trenutka utiša se besna vatra i klone nemoćna ljutina. Slično tome, za jedan trenut izgubi se gnev u Andrije kao da ga nije nikada ni bilo. I on je video pred sobom samo strašnoga oca.

- Pa šta ćemo sad? - reče Taras gledajući mu pravo u oči.

Ali Andrija ne mogaše ništa na to reći nego je stojao oborivši oči u zemlju.

- Šta bi, sinko, pomogoše li ti tvoji Lesi? Andrija ne odgovori.

- Zar tako izdati? Izneveriti veru? Izdati svoje? Stani, silazi s konja!

Pokorno, kao malo dete, sjaha on s konja i stade ni živ ni mrtav pred Tarasa.

- Stoj, ne miči se! Ja sam te rodio, ja ću te i ubiti! - reče Taras.

I odmaknuvši se korak nazad, skide pušku s ramena.

Andrija beše bled kao krpa; videlo se kako mu se tiho miču usta i kako izgovara nečije ime; ali to nije bilo ime otadžbine, ili matere, ili braće - to beše ime prelepe Poljakinje.

Taras okide.

Kao vlat žita odrezan srpom, kao mlad jančić kad oseti ispod srca ubistveno gvožđe, klonu Andrija glavom i pade u travu ne izustivši ni jedne reči.

Stade sinoubilac i dugo gledaše mrtav trup. Bio je i mrtav prekrasan: njegovo muško lice, do maločas puno snage i neodoljive za žene čari, još je bilo neobične lepote; crne obrve, kao crna kadifa, osenčavale su njegove pobledele crte.

- I u čem ne bi bio kozak? - reče Taras. - I visok stasom, i crnomanjast, i lice kao u plemića, i ruka mu beše krepka u boju! Propade! Propade sramno, kao podlo pseto!

- Baćko, šta učini! To ga ti ubi? - reče Ostap, koji u taj mah dojaha. Taras klimnu glavom.

Zagleda se Ostap mrtvome u oči. Žao mu beše brata, i progovori:

- Pa da ga predamo, baćko, časno zemlji, da se ne narugaju nad njim neprijatelji i da mu ne razvlače tela grabljive ptice.

- Pogrepšće ga i bez nas! - reče Taras. - Naći će se njemu i pokajnica i ukopnika!

I premišljao je dva minuta: da li da ga ostavi neka ga raznesu vuci, ili da poštedi u njemu viteško junaštvo, koje junak valja da poštuje pa ma u kom to bilo - kad ugleda, leti k njemu na konju Golokopitenko:

- Nesreća, atamane, osnažili se Lesi, stigla im upomoć odmorna vojska!...

Još ne beše dobro izustio Golokopitenko a dopade Vovtuzenko:

- Nesreća, atamane, pridolazi još nova vojska!...

Ne izusti dobro ni Vovtuzenko a trkom trči bez konja Pisarenko:

- Gde si, baćko? Traže te kozaci. Već pogibe kurenjski ataman Nevilički, Zadorožnji pogibe, Čerevičenko pogibe; ali se drže kozaci, neće da ginu dok tebe ne vide: hoće da ih pogledaš pre smrtnoga časa.

- Na konja, Ostape! - viknu Taras i pohita da zastane još kozake, da ih još vidi i da oni pred smrt pogledaju u svoga atamana.

Ali još i ne iziđoše iz šume, a već neprijateljska vojska opkoli sa svih strana šumu, i svud se između drveta pojavije konjanici sa sabljama i kopljima.

- Ostape! Ostape! Ne daj se! - zavika Taras, a on trže sablju i poče komadati prve što domaši s obe strane.

A na Ostapa već natrčaše odjednom šestorica; ali, vidi se, nisu natrčali u dobri čas; jednome odlete glava, drugi se preturi i odstupi, trećega zgodi koplje u rebra, četvrti beše poodvažniji, skloni glavu od kuršuma, te udari vreo kuršum konja u grudi - prope se besan konj, tresnu o zemlju i ugnjavi pod sobom konjanika.

- Tako, sinko! Tako, Ostape! - viče Taras. - Evo i mene za tobom!

A i on se jednako brani od navale. Seče i bije Taras, sipa udarce da ovom, da onom, a jednako gleda napred u Ostapa, i ugleda kako se

nanovo dočepaše s Ostapom maltene osmorica skupa.

- Ostape! Ostape! Ne daj se!

Ali već savladaše Ostapa; već mu jedan nabaci na vrat arkan, već vežu, već hvataju Ostapa.

- Ej, Ostape, Ostape! - uzvikuje Taras probijajući se k njemu i sekući na komade i kog naiđe i kog domaši. - Ej, Ostape, Ostape!...

Ali u tom trenutku lupi i njega nešto kao težak kamen. Sve se okrete i prevrte u njegovim očima. Na jedan mah zaigraše pred njim izmešano glave, koplja, dim, sevanje plamena, lisnato granje na drvetima promače mu ispred samih očiju. I sruši se na zemlju, kao podsečen hrast. I navuče mu se magla na oči.

B a l k a n d o w n l o a d . o r g

X

- **A**la sam dugo spavao! - reče Taras prenuvši se, kao iz tvrdog sna posle pića, i trudeći se da raspozna predmete oko sebe.

Strašna slabost beše osvojila njegove udove. Teško je raspoznavao pred sobom zidove i uglove nepoznate sobe. Jedva jednom vide da pred njim sedi Tovkač i, rekao bi, osluškuje svaki njegov dah.

„Da“, pomisli u sebi Tovkač, „ti bi, možda, i zanavek zaspao!“ Ali ne reče ništa nego mu popreti prstom i dade znak da ćuti.

- Ama kaži mi gde sam ja sad - upita opet Taras naprežući um i trudeći se da se seti šta je bilo.

- Ta ućuti! - podviknu surovo na njega drug - šta bi još hteo znati? Zar ne vidiš da si sav isečen? Već je dve nedelje kako bežimo bez odmorka, i kako u groznici i vatraštini buncaš i govoriš ludorije. Sad si, eto, prvi put spavao mirno. Ćuti ako nisi rad da sam sebi navučеш nesreću.

Ali se Taras jednako trudaše i upinjaše da prikupi svoje misli i da se seti prošlosti.

- Jest, mene su saleteli i sasvim opkolili Lesi? Ja se nisam mogao nikako probiti iz gomile?

- Ama ćuti kad ti kažem, đavolje derište! - podviknu Tovkač ljutito, kao što podvikne dadilja nemirnom spadalu detetu kad već izgubi strpljenje. - Koja ti je vajda da znaš kako si se izvukao? Dosta je što si se izvukao. Našlo se ljudi koji te nisu izdali - ali će imati posla zbog tebe! Još ćemo mi dosta noći bežati zajedno! Ti misliš da su te smatrali za prosta kozaka? Nisu, tvoju su glavu ucenili s dve hiljade dukata.

- A Ostap? - viknu najedanput Taras, upe se da se pridigne, pa se iznenada seti kako su Ostapa uhvatili i svezali na oči njegove i kako je sad već u leškim rukama.

I obuze tuga staru glavu. Smače i zdera sve zavoje s rana svojih: baci ih daleko od sebe, htede nešto glasno reći - pa mesto toga zausti nešto ludo; vatra i bunilo opet ga osvoji i počе izgovarati bez smisla i bez veze lude reči.

A međutim je verni drugar stojao pred njim, svađao se i sipao na njega mnoštvo oštih reči i prekora. Najzad ga dokopa za noge i ruke, povi ga kao malo dete, zavi mu sve zavoje, uvi ga u volujsku kožu, uveza u lubove, priveza ga užetima za sedlo, i krete se s njim opet na put.

- Makar mrtva, ali ću te odneti! Neću ja dopustiti da se Lesi rugaju tvom kozačkom plemenu, da kidaju na parčad tvoje telo, da ga bacaju u vodu. Ako ti baš i orao iskljuje oči, neka ih kljuje naš stepski orao a ne leški, ne onaj što doleće iz poljske zemlje. Ma i mrtva, ali ću te doneti do Ukrajine!

Tako je govorio verni drug. Jurio je bez odmora i danju i noću i doneo ga onesvesla na Zaporošku Seču. Tu se latio lečiti ga neumorno travama i mazovima; nađe nekakvu veštu Jevrejku koja ga je mesec dana pojila raznim lekovima, i najzad Tarasu bi bolje. Ili lekovi, ili njegova gvozdena snaga osvoji, tek on je za mesec i po dana ustao; rane su zarasle, a ožiljci od sablje pokazivali su kako je nekad duboko bio ranjen stari kozak.

Ali je postao osetno turoban i neveseo. Tri velike bore navukoše mu se na čelo i već se nikad više ne izgadiše. Pogledao je sad oko sebe: sve novo na Seči, svi stari drugovi pomrli. Nema ni jednog od onih koji su se borili za pravednu stvar, za veru i bratstvo. I oni što su otišli s koševim u poteru za Tatarima, i njih već odavno nema: svi su pali, svi izginuli, neko u samom boju izgubio čestitu glavu, neko umro od gladi i žeđi po krimskim slatinama; neko propao u ropstvu, jer nije mogao podneti sramotu; pa ni pređašnjeg koševoga nije već odavno bilo na svetu, niti ikoga od starih drugova, i nekad bujna kozačka snaga već je odavno zarasla u travu. On je samo video da je bila silna gozba, burna gozba: sve je posuđe izrazbijano u komade; nigde nije ostalo ni kapi vina, razgrabili gosti i sluge sve skupocene kupe i sudove - i smućen stoji domaćin, misleći: „Bolje i da nije bilo tog pira!"

Uzalud su se trudili da zabave i razvesele Tarasa: uzalud su bradati, sedi banduristi, prolazeći po dvojica i po trojica, pevali njegova kozačka junaštva - on je surovo i hladno gledao sve, a na njegovom nepomičnom licu ogledala se neizlečiva tuga, i on je, oborivši glavu, tiho šaputao: „Sine moj! Ostape moj!"

Spremili su se Zaporošci na morsku ekspediciju. Dve stotine čunova spuštено je u Dnjepr, i Mala Azija videla ih je, s obrijanim glavama i dugim perčinima, kako predaju maču i ognju njezine bogate obale; gledala je čalme svojih muhamedanskih stanovnika kako su razbacane, kao nebrojeni njeni cvetovi, po poljima okvašenim krvlju i kako plivaju pored obala. Videla je dosta zaporoških čakšira umrljanih katranom i muskuloznih ruku sa crnim nagajkama. Zaporošci su pojeli i polomili sve vinograde; po džamijama ostavili čitave gomile đubreta; skupe persijske šalove upotrebljavali su mesto učkura i opasivali njima uprljane svitke. Još su zadugo posle toga nalazili po onim mestima zaporoške kratke lulice. Oni su veselo plivali nazad; za njima se zagnao turski brod s deset topova i plotunom iz svih topova svojih rasterao, kao ptice, napukle njihove čunove. Trećina ih je potonula u morske dubine; ali su se ostali opet iskupili zajedno i stigli na ušće Dnjepra s dvanaest burića napunjenih cekinima.

Ali to sve nije zanimalo Tarasa. On je odlazio na livade i stepe, kao da lovi, ali mu je metak ostajao neizbačen. I spustivši pušku, pun tuge, seo bi kraj morske obale. Dugo bi tu sedeo oborene glave i neprestano govorio: „Ostape moj! Ostape moj!“ Pred njim se presijava i širi Crno more; u udaljenom trščaku pišti čajka; sedi njegov brk beli se kao srebro, a suza suzu stiže.

I najzad Taras nije izdržao.

- Ma šta bilo, idem da razberem što je s njim: je li živ? Ili u grobu? Ili ga već ni u grobu nema? Razabraću pošto-poto!

I posle nedelju dana već se nađe u gradu Umanji, opremljen, na konju, s kopljem, sabljom, putničkom čuturom o sedlu, ratničkim grncem salamate, fišecima baruta, konjskim putom i ostalom opremom.

On pritera konja pravo k jednoj nečistoj, uprljanoj kućici, u koje su se mali prozorčići jedva videli, zaprljani ne zna se čime; dimnjak beše zatisnut krpom, a isprovaljivan krov beše sav pokriven vrapcima. Pred samim vratima hrpa svakojakog smetišta. Na prozor izviri glava jedne Jevrejke u čepcu s potamnelim biserom.

- Je li ti muž kod kuće? - upita Buljba sjahujući s konja i privezujući uzdu za gvozdenu kuku što beše kod samih vrata.

- Kod kuće je - reče Jevrej ka i brže-bolje iznese konju pšenice u merici a vitez u bokal piva.

- A gde je tvoj Jevrej?

- On je u drugoj sobi, moli se Bogu - odgovori Jevrejka klanjajući se i poželevši mu zdravlja u isti mah kad Buljba prinese bokal ustima.

- Ostani ovde, nahrani mi i napoj konja, a ja idem da se razgovaram s njim nasamo. Imam posla s njim.

Taj je Jevrej bio poznati Jankelj. On se već tu stvorio kao arendator i krčmar; prikupio je malo-pomalo u svoje ruke sve panove i plemiće po okolini, izmuzao malo-pomalo gotovo sve novce i jako se osetilo njegovo jevrejsko prisustvo u tom kraju. Na tri i po milje daleko na sve strane nije ostalo ni jedne uredne kuće: sve je propadalo i rušilo se, sve se propilo, a ostala siromaština i dronjci; sav je kraj opustošen kao posle požara ili čume. I kad bi tu Jankelj živio još deset godina, on bi jamačno opustošio i svu vojvodovinu.

Taras uđe u sobu. Jevrej se moljaše Bogu pokriven svojim dosta prljavim savanom i osvrte se da po običaju svoje vere pljune poslednji put, pa najedanput oči njegove ugledaše Buljbu gde stoji ozadi. Odmah se stvoriše Jevrejnu pred očima pre svega dve hiljade dukata što behu obećane za Buljbinu glavu; ali se zastide svojega koristoljublja i upre se da uguši u sebi večitu pomisao na zlato, koja kao crv grize dušu Jevrejnu.

- Slušaj, Jankelju! - reče Taras Jevrejnu, koji se počeo pred njim klanjati i zatvori oprezno vrata da ih ko ne vidi. - Tebe bi Zaporožci rastrgnuli kao psa... Ja sam ti sačuvao život, sad je na tebe red da ti meni učiniš uslugu.

Jevrej se malko namrgodi.

- Kakvu uslugu? Ako je usluga takva da se može učiniti, onda što je ne bih učinio?

- Ne govori ništa. Vozi me u Varšavu.

- U Varšavu? Šta, u Varšavu? - uzviknu Jankelj. Obrve i ramena digoše mu se naviše od iznenađenja.

- Ne govori mi ništa. Vozi me u Varšavu. Ma šta bilo, hoću da ga vidim još jedanput, da mu kažem makar jednu reč.

- Kome da kažete reč?

- Njemu, Ostapu, sinu mome.

- Zar pan nije čuo da je...

- Znam, znam sve: za moju glavu daju dve hiljade dukata. Ta znadu oni, rđe, koliko ona vredi! Ja ću ti dati pet hiljada. Evo ti dve hiljade odmah (Buljba izruči iz kožne kese dve hiljade dukata), a ostatak - čim se vratim.

Jevrejin odmah zgrabi ubrusić i pokri njim dukate.

- Aao, da krasna novca! Ao, da dobre monete! - govoraše on, okrećući jedan dukat u rukama i probajući ga zubima. - Ja mislim da onaj čovek od kog je pan uplenio ovako lepe dukate nije ni časka živeo na svetu: otišao je on onaj čas u reku, i potonuo u nju posle ovakvih divnih dukata.

- Ja te ne bih molio. Ja bih, može biti, sam pogodio put u Varšavu! Ali me mogu prokleti Lesi poznati i uhvatiti; jer nisam vešt dovijanju. A vi ste, Jevreji, za to i stvoreni. Vi ćete i samog đavola prevariti; vi znate svaku majstoriju: eto zašto sam k tebi došao! Pa i u Varšavi ne bih sam mogao ništa učiniti. Odmah preži kola i vozi me!

- A pan misli da je to tako, uzmi samo kobilu, upregni, pa: „Đi, hajde, đogušo!" Pan misli da ja mogu voziti pana tako a da ga ne sakrijem?

- Pa sakrij me, sakrij; je li u prazno bure, a?

- Jao, jao! A zar pan misli da ga mogu sakriti u bure? Zar pan ne zna da će svako pomisliti da je u buretu rakija?

- Pa nek pomisli da je rakija.

- Kako? Nek pomisli da je rakija? - reče Jevrejin i uhvati se obema rukama za pejsike, a zatim podiže naviše obe ruke.

- Šta je, što si se tako prenerazio?

- A zar pan ne zna da je Bog stvorio rakiju za to da je svako proba? Tamo su sve sami lakomci i popašnici: šljahtić će trčati pet vrsta za buretom, pa će tek probušiti rupicu, odmah će videti da ne teče i reći: „Jevrejin neće povesti prazno bure; jamačno tu ima nešto! Uхватite Jevrejina, svežite Jevrejina, oduzmite sve novce od Jevrejina, bacite u tamnicu Jevrejina!" Jer sve što je god rđavo, sve se tovari na Jevrejina; jer svako smatra Jevrejina kao pseto; jer misle da nije ni čovek ako je Jevrejin!

- Dobro, a ti me metni na kola s ribom.

- Nije moguće, pane, bogami, nije moguće. Sad su ljudi po svoj Poljskoj gladni kao psi: i ribu će početi krasti, i pana napipati.

- A ti me vozi makar na đavolu, samo me vozi!

- Slušaj, slušaj, pane! - reče Jevrejin usturivši ru-kave i prilazeći mu raširenih ruku. - Evo šta ćemo raditi. Sad svuda zidaju tvrđave i zamkove; iz Švapske su došli francuski inženjeri, pa se zbog toga vozi drumovima mnogo cigle i kamena. Nek pan legne na dno kola, a ja ću ga ozgo zatrpati ciglom. Pan je zdrav i jak, kako izgleda, pa mu neće biti ništa ako bude malo poteško; a ja ću načiniti u kolima dole rupicu, da hranim pana!

- Čini kako hoćeš, samo me vozi!

I posle jednog sahata iziđoše iz Umanji kola s opekom, u koja behu upregnute dve rage. Na jednoj od njih sedeo je Jankelj, i dugi kovrčavi pejsici njegovi vijorili su ispred jevrejskoga jalomka, a on je klimao na konju, dugačak kao onaj direk što se udara kraj puta da obeležava vrste.

Balkandownload.org

XI

U ono vreme kad se dešava ovaj događaj što ga opisujemo nije bilo na graničnim mestima još nikakvih carinskih činovnika ni stražara, te strašne opasnosti za preduzimljive ljude, i zato je svako mogao uvoziti što mu god padne na um. Ako je ko i činio pretres i pregled, to je činio većinom za svoje lično zadovoljstvo, osobito ako je na vozu bilo primamljivih za oko stvari i ako je njegova vlastita ruka imala priličnu težinu i zamašaj. Ali opeka nije imala mušterija i ušla je bez smetnje na glavnu gradsku kapiju.

Buljba je u svom tesnom zatvoru čuo samo vrevu, viku kočijašku i ništa više. Jankelj, klimajući na svom kratkom, uprašenom konju, načini nekoliko krugova pa skrete u mračnu, uzanu ulicu, koja se zvala Kaljava i ujedno Jevrej ska, zato što su tu doista bili Jevreji gotovo iz sve Varšave.

Ta je ulica neobično naličila na izvrnutu unutrašnjost stražnjeg dvorišta. Sunce, rekao bi, nije tu zavirivalo nikako. Sasvim pocrnele drvene kuće, s množinom pruženih s prozora srgova još su više uvećavale mrak. Gdešto se crveneo među njima zid od opeka, ali i on beše na mnogim mestima sasvim pocrneo. Gdešto je parče zida, okrečeno samo u vrhu, obasjano suncem, bleštalo belinom koju nisu mogle oči izdržati. Tu je sve jako padalo u oči: dimnjaci, rite, ljuške, izbačene razbijene kačice. Svaki je bacao na ulicu što je god imao nepotrebno, dajući mimohocima moguće zgode da tim đubretom nahrane sva svoja čula. Konjanik na konju umalo nije dohvatao rukom srgove, pružene preko ulice od jedne kuće do druge, na kojima su visile jevrejske čarape, kratke pantalone i osušene guske. Pokoji put izviri na stari prozorčić dosta glatko lišce kakve Jevrejke nakićeno potamnelim đinđuvama. Gomila Jevrejčadi, kaljave, dronjave, s kovrčastom kosom, derala se i valjala po blatu.

Na jedan prozor izviri riđ Jevrejjin, s pegama po svem licu, koje su ga načinile nalik na vrapčje jaje; odmah poče govoriti s Jankeljom svojim nerazumljivim jezikom, i Jankelj odmah utera kola u jedno dvorište. Ulicom je išao drugi Jevrejjin, pa zasta i upusti se i on u

razgovor, i kad se Buljba, najzad, iskobelja ispod opeka, video je tri Jevrejina kako se razgovaraju veoma živo.

Jankelj se okrete njemu i reče da će sve biti svršeno, da je njegov Ostap u gradskoj tamnici i da se on nada, i ako je teško nagovoriti straže, da će mu izraditi da se vide.

Buljba uđe s trojicom Jevreja u sobu.

Jevreji počеше opet razgovarati među sobom svojim nerazumljivim jezikom. Taras je pogledao u svakoga od njih. Nešto ga je, rekao bi, jako potreslo: na njegovom grubom i hladnom licu planuo je kao neki plamen nade - one nade koja dolazi kadšto čoveku u poslednjem stupnju očajanja; njegovo staro srce poče jako kucati, kao u mladića.

- Slušajte, Jevreji! - reče on, i u rečima njegovim beše nešto ushićeno. - Vi možete učiniti sve na svetu, vi iskopate makar sa dna morskoga, i poslovice je već davno rekla da će Jevrejin i sebe sama ukrasti, samo kad htedne ukrasti. Izbavite mi moga Ostapa! Dajte mu prilike da pobegne iz đavolskih šaka. Ja sam evo ovom čoveku obećao dvanaest hiljada dukata - dodaću još dvanaest hiljada. Sve što god imam, skupocene kupe i zakopano u zemlji zlato, kuću i poslednju haljinu prodaću, i uglaviću s vama ugovor doveka da sve što god zadobijem u ratu delim s vama napola.

- O, nije moguće, ljubazni pane! Nije moguće! - reče Jankelj i uzdahnu.

- Nije, nije moguće! - reče drugi Jevrejin. Sva tri Jevrejina pogledaše se.

- Pa da pokušamo - reče treći pogledajući bojažljivo u ona dva. - Može biti, daće Bog.

Sva tri Jevrejina stadoše govoriti nemački. Buljba nije mogao ništa razabrati, ma koliko naprezao svoj sluh; čuo je samo kako često izgovaraju reč „Mardohaj” i ništa više.

- Slušaj, pane! - reče Jankelj - treba da se posavetujemo s jednim čovekom kakvog još nikad nije bilo na svetu. U, u! On je tako mudar, kao Solomon, i ako on ništa ne učini, onda više niko na svetu ne može ništa učiniti. Sedi tu; eto ti ključ, i ne puštaj nikoga!

Jevreji iziđoše na ulicu.

Taras zaključa vrata i stade gledati kroz majušan prozorčić u tu prljavu jevrejsku ulicu.

Sva tri Jevrejina zaustaviše se nasred ulice i počеше govoriti dosta živo; brzo im se pridruži četvrti, pa najzad peti. Buljba je čuo kako se opet ponavlja: „Mardohaj, Mardohaj“. Jevreji su neprestano pogledali na jednu stranu ulice; jedva jednom pomoli se na kraju njenom iza jedne opale kuće noga u jevrejskoj plitkoj cipeli i promakoše skutovi jevrejskog polukaftana.

- Ej, Mardohaj! Mardohaj! - zavikaše svi Jevreji. Mršav Jevrejin, malko manji od Jankelja, ali mnogo više pokriven borama, pregrdnom gornjom usnom približi se nestrpljivoj gomili, i svi Jevreji pohitaše nadmećući se pripovedati mu, a uz to je Mardohaj nekoliko puta pogledao u majušni prozorčić, i Taras se seti da to govore o njemu. Mardohaj je razmahivao rukama, slušao, upadao u reč, često pljuvao u stranu, zagrtao skutove polukaftana, zavlacio ruku u džep i vadio nekakve igračke, i uz to pokazivao svoje veoma prljave pantalone. Naposletku, svi Jevreji digoše takvu vrevu da im je Jevrejin koji je stojao na straži morao davati znak da učute, i Taras već poče strahovati za svoju sigurnost, ali se umiri kad pomisli da Jevreji ne mogu drukčije misliti nego na ulici, i da njihov jezik ni sam demon neće razumeti.

Posle dva minuta, svi Jevreji uđoše u njegovu sobu. Mardohaj se približi Tarasu, potapka ga rukom po ramenu i reče:

- Kad mi i Bog naumimo da nešto uradimo, onda će biti onako kako treba.

Taras pogleda u tog Solomona, „kakovog još nije bilo na svetu“, i dobi neku nadu. Doista, njegov je izgled mogao uliti neko pouzdanje: gornja usna bila mu je, jednom reči, strašilo; njena se debljina, jamačno, uvećala od uzgrednih uzroka.

U bradi tog Solomona beše samo petnaest dlačica, i to na levoj strani. Na licu Solomonu beše toliko belega od boja koje je podobijao za svoju drskost da im je, bez sumnje, odavno izgubio račun i navikao se smatrati ih kao belege s kojima se rodio.

Mardohaj ode zajedno s drugovima punim divljenja njegovoj mudrosti.

Buljba ostade sam. On beše u neobičnom položaju, u kakvom nikad još nije bio: osećao je prvi put u životu nespokojstvo. Duša mu beše u grozničavom stanju. On nije bio onaj predašnji, krut, čvrst, jak, kao dub; on beše malodušan: beše sad slab. Zadrhtao bi čim što

šušne i čim se pomoli na kraju ulice kakva nova jevrejska figura. U takvom stanju proveo je ceo dan; niti je jeo, niti pio, i oči njegove nisu se ni časka odvajale od majušnoga prozorčića što gleda na ulicu.

Jedva jednom, već dockan uveče, pojaviše se Mardohaj i Jankelj.

- Šta bi? Je li srećno? - upita ih on s neobičnim nestrpljenjem.

Ali još pre nego što se Jevreji pribraše da odgovore, spazi Taras da u Mardohaja nema ni onog poslednjeg čuperka, koji se, istina dosta prljav, ali ipak vio u uvojcima ispod njegova jalomka. Viđaše se kako htjede nešto reći, ali izgovori takvu zbrku da Taras nije ništa razumeo. Pa i sam Jankelj prinosisio je vrlo često ruku ustima, kao da pati od nazeba.

- O, ljubazni pane! - reče Jankelj. - Sad se nikako ne može! Tako mi Boga, ne može! Tako je to rđav svet da mu treba pljunuti na samu glavu. Eto i Mardohaj će kazati. Mardohaj je radio kako još nije radio ni jedan čovek na svetu; ali Bog nije hteo da tako bude. Tri hiljade vojske stoji, i sutra će ih sve kazniti.

Taras pogleda Jevrejina u oči, ali već bez nestrpljenja i bez gneva.

- A ako pan hoće da se vidi, onda treba sutra rano, tako da to bude još pre sunca. Stražari pristaju, i jedan je tamničar obećao. Ali nemali, dabogda, sreće na onom svetu, jao, vaj mir! Kako je to grabljiv svet! Takvih nema ni među nama: pedeset dukata dao sam svakome, a tamničaru...

- Dobro. Vodi me k njemu! - reče Taras odlučno, i sva čvrstina vrati se u njegovu dušu.

On pristaje na Jankeljev predlog da se pruruši kao tuđinski grof koji je došao iz nemačke zemlje, a za to je uviđavni Jevrejin već i ruho spremio. Ali već beše noć. Domaćin, onaj poznati riđi Jevrejin s pegama, izvuče debeo dušek, natkriven nekakvom asurom, i prostre ga na klupi za Buljbu. Jankelj leže na pod na takav isti dušek. Riđi Jevrejin popi malu čašicu nekakve začinjene rakije, skide polukaftan, te u svojim čarapama i plitkim cipelama postade malko nalik na pile, pa ode sa svojom Jevrejkom u nešto nalik na ormar. Dva Jevrejčeta, kao dva domaća kučeta, legoše na pod pored ormara.

Ali Taras nije spavao; sedeo je nepomičan i lagano dobovao prstima po stolu; u ustima je držao lulu i puštao dim, od kog je

Jevrejkin kijao u snu i zavlačio nos u jorgan. Tek što se nebo zabeležilo bledim obeležjem zore, a on već gurnu nogom Jankelja.

- Ustaj, Jevrejine, i daj svoje grofovsko ruho!

Za časak se obuče Taras; nacrni brkove i obrve, natače na glavu malu crnu kapicu - ni niko od naj bližih njegovih kozaka ne bi ga mogao poznati. Po izgledu činjaše se da mu nema više od trideset i pet godina. Zdrava rumen treperila je na njegovim obrazima, pa čak i oni ožiljci pridavali su mu nešto gospodsko. Ruho, vezeno zlatom, veoma mu je dolikovalo.

Ulice su još spavale. Ni jedna trgovačka prilika još se ne beše pojavila u gradu s kotaricom u rukama. Buljba i Jankelj dođoše do jedne zgrade koja je izgledala kao čaplja kad leži na gnezdu. Bila je niska, široka, ogromna, pocrnela, i s jedne strane istegla joj se, kao vrat u rode, dugačka uzana kula, navrh koje štrči parče krova. Ta je zgrada vršila mnoštvo raznih dužnosti: tu su bile i kasarne, i tamnice, i čak sud za krivice.

Naši putnici uđoše na kapiju i obretoše se u prostranoj dvornici ili u pokrivenom dvorištu. Oko hiljadu ljudi spavalo je zajedno. Pošav pravo, behu niska vrata pred kojima su sedela dva stražara i igrala nekakvu igru, a ta im igra beše da jedan drugog udara s dva prsta po dlanu. Oni su slabo obraćali pažnju na došljake i okrenuše glave samo onda kad Jankelj reče:

- To smo mi; čujete, panovi, to smo mi.

- Ulazite! - reče jedan od njih otvarajući jednom rukom vrata, a drugu pružajući svome drugaru da primi od njega udarac.

Oni uđoše u hodnik, uzan i mračan, koji ih odvede opet u takvu dvornicu s malenim prozorima u vrhu.

- Ko ide? - zavika nekoliko glasova i Taras ugleda priličnu količinu vojnika u punoj opremi. - Nama nije zapovedeno da koga puštamo.

- To smo mi! - vikao je Jankelj. - Bogami, mi smo, svetli panovi!

Ali to niko nije hteo da čuje. Srećom u taj mah priđe neki debeljko, koji je, po svima znacima, bio starešina, jer je psovao gore od svijuju.

- Pane, to smo mi; vi nas već znate, a pan grof još će vam biti zahvalan.

- Propustite ih, do sto đavola, đavoljoj im materi! I više nikog ne puštajte. I nek niko ne otpasuje sablju i nek se ne valja kao pseto po podu...

Nastavak ove leporeke zapovesti već nisu čuli naši putnici.

- To smo mi, to sam ja, naši smo! - govorio je Jankelj s kim se god sretne.

- Pa može li se sad? - upita on jednoga od stražara kad se, najzad, približiše onom mestu gde se hodnik već završavao.

- Može se; samo ne znam da li će vas pustiti u samu tamnicu. Sad već nema Jana: mesto njega drugi je - odgovori stražar.

- Jao, jao - reče polako Jevrejin. - To je rđavo, ljubazni pane!

- Vodi me! - reče uporno Taras. Jevrejin ga poslušao.

Kod vrata tamničkih, šiljatih pri vrhu, stajao je vojnik s brkovima na tri kata. Gornji kat brkova otišao mu nazad, drugi pravo napred, a treći naniže, što ga je načinilo veoma sličnim mačku.

Jevrejin se naježi kao isprebijan i gotovo nasatke priđe mu.

- Vaša svetla velemoćnost! Svetli i velemoćni pane!

- Veliš li to meni, Čivutine?

- Vama, svetli i velemoćni pane.

- Hm... pa ja sam samo prost vojnik! - reče trokatni brkonja s malo veselijim pogledom.

- A ja sam, bogami, mislio da ste vi glavom vojvoda! Ao, ao, ao!... (Tu Jevrejin mahnu glavom i raširi prste.) Ao, kako važno izgledate! Bogami, pukovnik, pravi pukovnik! Samo još za jedan prst da se doda pa pukovnik! Trebalo bi pana posaditi na konja, tako brza kao muva, pa nek uči pukove!

Vojnik pogladi donji kat brkova, a uz to mu oči dođoše sasvim vesele.

- Kako je ratnički svet! - nastavi Jevrejin. - Oh, vaj mir, kako je lep svet! Gajtanići, pulije... bije od njih blesak kao od sunca; a curice, čim ugledaju vojnike... ao, ao!!...

Jevrejin opet zavrte glavom.

Vojnik zavi rukom gornje brkove i pusti kroza zube neki glas, malko nalik na konjsko rzanje.

- Molim pana da učini uslugu! - reče Jevrejin. - Evo došao knez iz tuđe zemlje; hoće da vidi kozake. Još otkako se rodio nije video kakav je to svet - kozaci.

Pojava tuđinskih grofova i barona bila je u Poljskoj dosta obična: njih je često vukla jedino radoznalost da vide taj gotovo poluazijski kut Evrope; a Moskoviju i Ukrajinu smatrali su da pripadaju već Aziji.

I zato je vojnik, pošto se poklonio dosta duboko, držao da je umesno dodati nekoliko reči od svoje strane.

- Ja ne znam, vaša svetla velemoćnosti - reče on - zašto ste radi da ih gledate. To su psi, a nisu ljudi. I vera im je takva da je niko ne poštuje.

- Lažeš, đavolji sine! - viknu Buljba. - Ti si pas! Kako ti smeš reći da našu veru ne poštuju? To ne poštuju vašu jeretičku veru!

- Ehe, he! - učini vojnik. - Pa znam ja, prijatelju, ko si ti. I ti si od onih što su već ovde kod mene, čekaj da ja zovnem amo naše.

Taras vide da nije bio oprezan, ali tvrdoglavstvo i ljutina ne dadoše mu da pomisli kako bi to popravio. Srećom Jankelj se u tom trenutku umeša:

- Svetli velemoćni pane! Kako bi to bilo da je grof kozak? A kad bi i bio kozak, gde bi našao takve haljine i takav izgled grofovski?

- Pripovedaj ti to drugome! - reče vojnik i već otvori svoja široka usta da vikne.

- Vaše kraljevsko veličanstvo! Ćutite, ćutite, tako vam Boga! - zavika Jankelj. - Ćutite! A mi ćemo vam za to platiti toliko koliko još nikad niste ni videli; daćemo vam dva zlatna dukata.

- Ehe! Dva dukata! Dva dukata nisu meni ništa: ja dam berberinu dva dukata da mi samo polovinu brade obrije. Sto dukata daj, Ćivutine! (tu vojnik zasuka gornje brkove). A ako ne daš sto dukata, odmah ću vikati!

- A zašto tako mnogo? - reče tužno prebledeli Jevrejin, drešeći kožnu kesu; nego, bio je srećan što mu u kesi nije bilo više i što vojnik nije umeo brojati dalje od stotine.

- Pane, pane! Hajdemo brže! Vidite kako je ovde rđav svet! - reče Jankelj kad opazi kako vojnik premeće na dlanu novce, čisto žaleći što nije zaiskao više.

- Šta ti, đavolji vojniče - reče Buljba - zar uzeo novce a i ne misliš da nam pokažeš? Ne, ne, ti si dužan pokazati nam. Kad si dobio novce, sad nemaš prava odreći.

- Idite, idite do đavola! Ako ne odete, ja ću odmah javiti, i vas će tu... Izmičite brže, dok vam kažem!

- Pane, pane, hajdemo, tako vam Boga, hajdemo! Đavo ih odneo! Dabogda usnili takvo nešto na što se mora pljunuti! - vikao je jadni Jankelj.

Buljba obori glavu, lagano se okrete i pođe, praćen prekorima Jankeljevim, kog je jeo jad kad pomisli na dukate izgubljene uzalud.

- I što ste ga dirali! Nek se, pas, grdi! To je takav svet da ne može dok se ne grdi. Oh, vaj mir, kakvu sreću da Bog ponekim ljudima! Sto dukata samo za to što nas je oterao! A naš Jevrejin: njemu i bradu počupaju, i od nosa mu načine takvo čudo da se ni gledati ne može, a niko mu ne da sto dukata. O, Bože moj! Bože milostivi!

Ali je taj neuspeh daleko više uticao na Buljbu; on se ogledao u strahovitom plamenu u njegovim očima.

- Hajdemo! - reče on najedanput kao god da se prenu. - Hajdemo na tržište. Hoću da vidim kad ga stanu mučiti.

- Jao, pane! Zašto da ideš? Ta tim se nećemo pomoći.

- Hajdemo! - reče uporno Buljba i Jevrejin pođe za njim uzdišući kao dadilja.

Nije bilo teško naći tržište na kom se morala izvršiti kazna: svet je vrveo tamo sa svih strana.

To je u tadašnjem grubom veku bio jedan od najzanimljivijih prizora ne samo pvostoj svetini nego i višim redovima. Mnoge starice, najpobožnije, mnoge mlade devojke i žene, najplašljivije, kojima su se posle svu noć prisivali krvavi trupovi, koje su vikale iza sna tako glasno kako može viknuti samo pijan husar, nisu, ipak, propuštale priliku da se malo nagledaju. „Jao, kakvo je to mučenje!“, vikali su mnogi od njih s histeričnom grozničavošću, zatvarajući oči, okrećući glavu, ali su ipak prestojale kadšto dosta vremena. Neki bi, i zinuvši i pruživši ruke napred, hteo skočiti svima na glavu da odande bolje vidi. Iz gomile uzanih, malih i običnih glava pomaljao je svoje debelo lice mesar, posmatrao čitav čin kao znalac i razgovarao jednosložnim rečima s puškarom, koga je zvao kumom, jer se praznikom opijao s njim u jednoj krčmi. Neki su govorili o tom vatreno, drugi su se čak i kladili; ali je većina bila onih koji na sav svet i na sve što se dogodi na svetu gledaju čačkajući svoj nos prstom.

Napred, pored samih brkonja, koji behu gradska garda, stojao je mlad šljahtić, ili je izgledao kao šljahtić, u vojničkom ruhu, koji je navukao na se potpuno sve što je god imao, tako da mu je u stanu ostala samo podrta košulja i stare čizme. Dve verižice, jedna povrh druge, visile su mu o vratu s nekakvim dukatom. On je stojao sa

svojom draganom Juzisom i neprestano se osvrtao da joj kogod ne uprlja svilenu haljinu. Bio joj je rastumačio potpuno sve, tako da se već nije moglo ništa dodati.

- Eto, dušice Juzisa - govorio joj je on - sav ovaj svet što vidite došao je zato da gleda kad stanu kažnjavati krivce. A eno onaj, dušice, što drži, vidite, u rukama sekiru i ostale sprave, ono je dželat, i on će kažnjavati. I kad počne kolesati i ostale muke praviti, zločinac će biti još živ; a kad mu odrubi glavu, onda on, dušice, onaj čas umre. Najpre će vikati i micati se, ali kad mu odrube glavu, onda neće moći ni vikati, ni jesti, ni piti, zato što u njega, dušice, već neće biti glave.

I Juzisa je sve to slušala sa strahom i radoznalošću.

Krovovi na kućama behu načičkani svetom. Na tavanske prozore izvirivala su veoma čudna lica s brkovima i u nečem nalik na čepce. Na balkonima, pod baldahinima, sedela je aristokratija. Lepa ručica nasmejane, blistave kao beo šećer pane držala se za ogradu. Svetli i velemoćni panovi, dosta debeli, gledali su ozbiljno. Sluga, u sjajnom odelu, usturenih rukava nazad, raznosio im je razne napitke i đakonije. Često kakva đavolica crnih očiju zgrabi belom ručicom kolače i voće pa baci u svetinu. Gomila gladnih vitezova podmetala je kape da uhvati, a kakav visok šljahtić, koji je izmolio iz gomile svoju glavu, u izlisanom crvenom kaftanu s potamnelim zlatnim gajtanima, hvatao je dugim rukama prvi, ljubio dobijeni ćar, pritiskao ga na srce, pa zatim metao u usta. Soko koji je visio u zlatnom kavezu ispod balkona bio je takođe gledalac, nagnuo beše na stranu kljun i podigao nogu, pa je i on, od svoje strane, razgledao takođe pažljivo onaj svet. Ali gomila najedanput zagraja i sa svih strana čuše se glasovi:

- Vode ih! Vode! Kozaci!

Oni idahu gologlavi, s dugim kikama: brade im behu narasle. Nisu išli ni plašljivo, ni turobno, nego s nekim tihim ponosom; njihove haljine od skupocene čohe već se behu iznosile i visile su na njima kao stari dronjci; nisu gledali onaj svet niti su mu se klanjali.

Napred pred svima iđaše Ostap.

Šta li je osećao stari Taras kad je ugledao svoga Ostapa? Kako li je tad bilo srcu njegovu? On je gledao iz gomile u njega i nije propustio ni jedan pokret njegov.

Već se približiše gubilištu. Ostap se zaustavi. Njemu prvom pripadalo je da ispije tu gorku čašu. On pogleda na svoje drugove, diže ruku uvis i izgovori glasno:

- Daj, Bože, da niko od jeretika što ih je god ovde, bezakonika, ne čuje kako se muči hrišćanin! Daj, Bože, da ni jedan od nas ne izusti ni jedne reči!

Posle toga priđe gubilištu.

- Tako, sinko, tako! - šapnu Buljba i obori k zemlji svoju sedu glavu.

Dželat zdera stare dronjke, uvezaše mu i ruke i noge u osobito načinjene sprave, i...

Nećemo mučiti čitaoce slikom paklenih muka od kojih bi im se koža naježila. One su bile plod tadašnjeg grubog divljeg veka, kad je čovek provodio još krvav ratnički život i prekalio dušu u njemu, ne osećajući šta je čovečno. Uzalud su se neki, malo ih je bilo, koji behu izuzeci toga veka, isticali kao protivnici tih užasnih muka. Uzalud su kralj i mnogi vitezi prosvećena uma i duše govorili kako takva bezdušnost u kažnjavanju može samo raspaliti osvetu u kozačkom narodu. Ali kraljeva moć i moć pametnih mišljenja nije bila ništa pred neredom i drskom voljom državnih magnata, koji su svojom nepromišljenošću, nepojamnim odsustvom svake uviđavnosti, detinjskim samoljubljem i ništavnom gordošću pretvorili sabor u satiru na vladu.

Ostap je trpeo mučenje i muke kao div. Nije jauknuo niti jeknuo ni onda kad su mu stali prebijati i ruke i noge, kad su i udaljeni gledaoci u nemoj gomili čuli strahovito krckanje kostiju, kad su gospođe okrenule oči - ništa nalik na ječanje nije se otelo iz usta njegovih niti se namrštilo lice njegovo.

Taras je stojao u gomili oborivši glavu, pa u taj mah diže ponosito oči i samo odobravajući šaputaše:

- Tako, sinko, tako!

Ali kad povedoše Ostapa na poslednje samrtne muke, činjaše se kao da poče malaksavati snaga njegova. I on povede očima oko sebe: Bože! Sve nepoznata, sve tuđa lica! Da je ma ko od prijatelja tu kad umire! On nije želeo da čuje plač i tugu slabe majke, niti bezumnu kuknjavu žene koja čupa kosu i bije se u bele prsi; on bi sad želeo videti tvrda muža koji bi ga razumnom reči okrepio i utešio na samrti. I klonu mu snaga i on uzviknu u duševnoj nemoći:

- Baćko! Gde si? Čuješ li ti ovo?...

- Čujem! - grmnu usred opšte tišine, i sav onaj silan svet odjednom zadrhta.

Jedan deo konjanika jurnu pažljivo razgledati po gomilama onog sveta. Jankelj preblede kao krpa; a kad se konjanici malo odmakoše od njega, on se sa strahom obazre nazad da pogleda u Tarasa; ali Taras već nije bio pored njega: nigde traga od njega.

B a l k a n d o w n l o a d . o r g

XII

Našao se trag Tarasov.

Sto i dvadeset hiljada kozačke vojske pojavilo se na granicama ukrajinskim. To već nije bila kakva mala vojska niti četa što se digla da pljačka ili u poteru za Tatarima. Ne; to se digao sav narod jer se prevršilo strpljenje njegovo - digao se da se osveti za ismevanje svojih prava, za sramno ponižavanje svojih običaja, za vređanje vere predačke i svetoga zakona, za porugu crkava, za nepočinstva tuđinskih panova, za nasilje, za uniju, za sramotnu vlast jevrejštine u hrišćanskoj zemlji, za sve što je od davnašnjih vremena prikupljalo i udovoljilo surovu mržnju kozačku.

Mladi, ali duhom snažni hetman Ostranica predvodio je svu ovu nebrojenu silu kozačku. Uz njega se video prestareli, iskusni njegov drug i savetnik Hunja. Osmorica pukovnika vodili su pukove od po dvanaest hiljada. Dva glavna esaula i glavni bunčučki pomoćnik jahali su odmah za hetmanom. Glavni zastavnik išao je pred glavnom zastavom; mnogo drugih stegova i zastava vilo se u daljini, bunčučki pomoćnici nosili su bunčuke. A bilo je mnogo i drugih činova u pukovima: vozarinskih vojnih pomoćnika, pukovskih pisara i s njim pešačkih i konjskih odreda. Koliko je god bilo redovnih kozaka, toliko se nakupilo dobrovoljaca i neredovnih. Odsvuda su se digli kozaci: od Čigirina, od Perejaslava, od Baturina, od Gluhova, od donjega kraja Dnjepra i od svih njegovih gornjih krajeva i ostrva. Konji bez broja i nebrojeni tabori teretnih kola otegli su se preko polja.

A između tih kozaka, i između tih osam pukova najodabraniji beše jedan puk; i taj je puk predvodio Taras Buljba.

Sve mu je davalo preteg nad ostalima: i stare godine, i veština, i umenje da upravlja svojom vojskom, i najjača mržnja prema neprijatelju. Čak se i samim kozacima činilo da je preterana njegova neštedična svirepost i žestina. Samo oganj i vešala dosuđivala je seda glava njegova, i njegov savet u vojnom veću disao je samo zatiranjem.

Nije potrebno opisivati sve bitke u kojima su se odlikovali kozaci, ni sav postupni tok vojevanja, sve je to upisano u letopise. Poznato je kakav je u ruskoj zemlji rat kad se za veru zarati. Nema sile jače od vere. Ona je neoboriva i strašna, kao samotvorna stena usred burnog, večito promenljivog mora. Čak sa dna morske dubine izdiže ona pod nebesa nebrojene svoje zidove, sva stvorena od jednoga celog, čvrstog kamena. Odsvuda se vidi i gleda pravo u oči talasima što jure pored nje. I teško brodu koji naleti na nju! Razleti se u iverje njegova nejaka građa, tone i krši se sve što je god na njemu, i kroz poražen vazduh razleže se žalostan jauk samrtnika.

U letopisima je naslikano opširno kako su poljski garnizoni bežali iz oslobođenih gradova; kako su povešani nesavesni zakupci Jevreji; kako je krunski hetman Nikola Potocki s mnogobrojnom svojom vojskom bio slab protiv te neodoljive sile; kako je, razbijen, gonjen, potopio u maloj reci najbolji deo svoje vojske; kako su ga strašni kozački pukovi opkolili u maloj varošici Polonome, i kako je poljski hetman, doveden u krajnost, pod zakletvom obećao u ime kraljevo i državnih činova potpuno zadovoljenje u svemu i povratak svih pređašnjih prava povlastica. Ali kozaci nisu bili takvi da na to pristanu: znali su oni već šta je to poljska zakletva. I Potocki ne bi više jordamio na svom argamaku što mu valja šest hiljada te privlačio poglede znatnih gospođa i zavist plemstva, ne bi praskao na saborima i davao raskošne gozbe senatorima da ga nije spaslo rusko sveštenstvo koje se našlo u toj varošici.

Kad su izišli u susret svi popovi u sjajnim zlatnim odeždama, noseći ikone i krstove, a pred njima vladika s krstom u ruci pod vladičanskom mitrom, svi su kozaci sagli svoje glave i poskidali kape. Oni se u to vreme ne bi ni na koga obazreli, pa ni na samoga kralja; ali nisu smeli protiv svoje crkve hrišćanske i poštovali su svoje sveštenstvo. Pristade hetman zajedno s pukovnicima da pusti Potockoga, pošto im se zakune da će ostaviti u slobodi sve hrišćanske crkve, da će zaboraviti staru mržnju i da neće činiti nikakve nepravde kozačkoj vojsci. Samo jedan pukovnik ne pristade na takav mir.

Taj jedan pukovnik beše Taras. Istrže on pramen kose sa svoje glave i podviknu:

- Ej, hetmane i pukovnici! Ne radite tako ženski! Ne verujte Lesima, izneveriće gadovi!

A kad pukovski pisar podnese ugovor i hetman ga potpisa svojom zapovedničkom rukom, Taras skide sa sebe čistu dimišćiju, skupocenu tursku sablju od najboljeg gvožđa, prelomi je nadvoje kao trsku i baci daleko na razne strane oba komada rekavši:

- Pa zbogom! Kao što se ova dva komada ove sablje neće sastaviti u jedno ni biti jedna sablja, tako se ni mi, drugovi, nećemo više videti na ovom svetu! A upamtite što ću vam reći na rastanku... (kod te reči glas mu se pojača, povisi se, dobi nečuvenu snagu - i svi se smutiše od proročkih reči) na smrtnom svom času setićete se mene! Mislite: kupili ste spokojstvo i mir; mislite da ćete panovati? Panovaćete drukčij im panovanjem: oderaće ti, hetmane, s glave kožu, napuniti je heljdanom plevom i dugo je nositi po svima sajmovima! A ni vi, panovi, nećete sačuvati glave svoje! Propašćete po memljivim podrumima, zazidani u kamene zidove ako vas kao ovnove ne svare sve žive u kotlovima!... A vi, momci! - nastavi, okrenuvši se svojim - ko od vas hoće da umre svojom smrću - ne po zapećcima i po ženskim ležankama, ne pijan za plotom kod krčme, kao svaka strvina, nego časno kozačkom smrću, svi na jednoj postelji kao ženik s nevestom? Ili, može biti, hoćete da se vratite kući, da se obratite u poluverne, da vozate na svojim grbinama poljske ksjonze?

- S tobom ćemo, pane pukovniče, s tobom! - zavikaše svi što behu u Tarasovu puku, i k njima pritrča dosta i drugih.

- Pa kad ćete sa mnom, a vi hajte sa mnom! - reče Taras, natuče bolje na glavu šubaru, strašno pogleda sve one koji ostaju, namesti se na konju svom i viknu svojim: - Niko nas neće prekoriti ružnom reči! A sad hajdemo, deco, u goste katolicima!

I odmah ošinu konja, i oteže se za njim tabor od stotinu kola, i s njim beše mnogo kozačkih konjanika i pešadije, i on se obrtao i pretio pogledom svima što ostadoše - i gnevan mu beše pogled. Niko ne smede da ih zaustavi. Pred očima cele vojske odlazio je puk, i Taras se još dugo osvrtao i jednako pretio.

Hetman i pukovnici stajali su smućeni, svi se zamislili i ćutali su dugo, kao god da ih tišti neko teško prikazivanje. Nije Taras uzaludno proricao: sve se dogodilo onako kako je prerekao. Nije mnogo prošlo posle verolomnog postupka pod Kanjevom, a bila je

hetmanova glava nabijena na kolac zajedno s mnogim glavama najglavnijih starešina.

A šta je radio Taras? Pa Taras je hodio sa svojim pukom po svoj Poljskoj, spalio osamnaest varošica, blizu četrdeset katoličkih crkava i već dopirao do Krakova. Mnogo je pobio svakojakog plemstva, opljačkao najbogatije i najbolje zamkove. Kozaci su otvarali i prolivali po zemlji vajakadašnju medovinu i vina što su se brižljivo čuvala u panskim podrumima; isekli su i pospaljivali skupocenu čohu, ruho i stvari što su našli po ostavama. „Ništa ne štedite!" govorio je Taras. Nisu kozaci štedeli ni crnomanjaste gospođe, ni devojke belih grudi i vedra lica; nisu se mogle spasti ni kod samih oltara: spaljivao ih je Taras zajedno s oltarima. Mnoge bele kao sneg ruke dizale su se iz ognjenog plamena k nebesima, uz žalosnu vrisku, od koje bi se pokrenula i sama crna zemlja, a stepska trava ponikla bi od žalosti nikom. Ali opaki kozaci nisu ni za što hajali, oni su kopljima podizali s ulice decu njihovu i bacali ih k njima u plamen. Taras je samo uzvikivao: „Ovo vam je, đavolji Lesi, podušje Ostapu!" I takva podušja Ostapu davao je on u svakom selu, dok poljska vlada nije uvidela da je to što čini Taras nešto zamašnije od običnoga razbojništva, i onom istom Potockom bude naloženo da s pet pukova na svaki način uhvati Tarasa.

Šest dana izmicali su kozaci stranputicama od svake potere; konji su jedva podnosili neobično bežanje i spasavali kozake. Ali je Potocki ovoga puta bio dostojan datog mu naloga; gonio ih je neumorno i stigao na obalu Dnjepra, gde Buljba beše zauzeo ostavljenu razvaljenu tvrđavu da se odmori.

Na samoj strmeni uz Dnjepar viđaše se ta tvrđava sa svojim isprovaljivanim bedemom i svojim razvaljenim ostacima od zidova. Vrh te strmeni beše posut sitnili kamenom i razbijenim opekama i gotov da se svaki čas opuči i sleti dole. Tu ga opkoli krunski hetman Potocki s dve strane od polja.

Ėetiri dana bili su se i borili kozaci braneći se opekama i kamenjem. Ali se potroši i hrana i snaga, i Taras naumi da se probije kroz vojsku. I kozaci bi se već probili i, može biti, još jedanput poslužili bi ih verno brzi konji, ali na jedan mah, usred trka, zastade Taras i viknu:

- Stoj! Ispala mi lula i duvan: neću ni lula da dopadne đavolima Lesima!

I naže se stari ataman i stane tražiti po travi svoj duvan i lulu, nerazdvojnu pratilicu i po morima i po suvoti, i u pohodima, i kod kuće. A utom naleti najedanput gomila i zgrabi ga ispod snažnih mišica. Mače on svom snagom, ali već ne popadaše na zemlju vojnici koji ga behu dokopali, kao što je nekad bivalo.

- Ej, starosti, starosti! - reče i zaplaka se stari kozak. Ali nije starost kriva: sila je savladala silu. Gotovo trideset ljudi beše mu se obisnulo i o ruke i o noge.

- Dolija lisica! - zavikaše Lesi. - Sad treba samo izmisliti kakvu ćemo psu najbolju počast odati.

I presudiše, s hetmanovim odobrenjem, da ga pred svima spale živa. Tu beše golo drvo kome je vrh odlomio grom. Privezaše ga železnim verigama za deblo, klinom mu prikovaše ruke i, pošto ga podigoše, poviše da se kozak odasvud vidi, uzeše odmah ložiti pod drvetom vatru. Ali Taras nije gledao na vatru, nije mislio o vatri kojom se spremaju da ga spale; gledao je on, veselnik, na onu stranu gde se kozaci brane iz pušaka: video je sve s visine kao na dlanu.

- Zauzimajte, momci - vikao im je on - zauzimajte brže brdeljak što je iza šume: tamo vam ne mogu prići!

Ali vetar ne donese reči njegove.

- Eno, propašće, propasti uludo! - reče očajnički i pogleda naniže, gde se belasao Dnjepar.

Radost mu sinu u očima. Spazio je kako se pomoliše iza ševara četiri krme, prikupi svu snagu i glasno zavika:

- Obali! Obali, deco! Spustite se stazom ispod brda, levo. Uz obalu su čunovi, uzmite sve da ne bude potere!

Sad vetar duhnu s druge strane i kozaci čuše sve. Ali on dobi za taj savet odmah udarac telućem po glavi, od kojega mu se smrče pred očima.

Pustiše se kozaci u sav trk stazom ispod brda; a već im potera iza leđa. Vide oni: putanja se zapliće i zavija i mnogo vijuga u stranu.

- A, braćo, sad što Bog da! - rekoše svi, zastadoše za trenut, zamahnuše svoj im nagajkama, zviznuše - i njihovi taraski konji odvojiše se od zemlje i pružiše se u vazduhu kao zmije, pa preleteše preko provalije i bućnuše pravce u Dnjepar. Samo dvojica ne

doskočiše do reke, grunuše s visine o kamenje i propadoše dole zanavek, i oni i konji, čak nemadoše kad ni jauknuti. I kozaci su već plivali s konjima po reci i drešili čunove.

Zastadoše Lesi nad provalijom, diveći se nečuvenom kozačkom junaštvu i misleći: da li i oni da skaču ili ne? Jedan mlad pukovnik, živa vatrena krv, rođeni brat one prelepe Poljakinje koja je znala jednoga Andriju, nije dugo mislio, nego iz sve snage jurnu s konjem za kozacima: prevrte se triput u vazduhu s konjem svojim i tresnu upravo na oštre stene. I oštro kamenje iskida ga na komade, i on pogibe usred provalije, i mozak njegov, pomešan s krvlju, poprska ševar što je izrastao po neravnim stenama u provaliji.

Kad se Taras Buljba osvestio od udarca i pogledao na Dnjepar, kozaci su već bili na čunovima i veslali veslima; kuršumi su sipali ozgo na njih ali ih nisu domašili. I zasijaše se radosno oči u staroga atamana.

- Zbogom, braćo! - viknu im on ozgo. - Sećajte se i mene, i na proleće dođite opet ovamo, pa se dobro provedite! Šta ste dobili, đavolji Lesi? Zar mislite da ima nešto na svetu čega bi se kozak pobojao? Pričekajte, doći će vreme, nastaće vreme, poznaćete vi šta je pravoslavna ruska vera! Već i sad opažaju daljni i bliži narodi: dići će se iz ruske zemlje njen car, i neće biti na svetu sile koja se ne bi njemu pokorila!...

A već se plamen podizao iznad vatre, dohvatao mu noge i lizao uz drvo... Ali zar ima na svetu takvog ognja, muka i takve sile koja bi savladala rusku snagu!

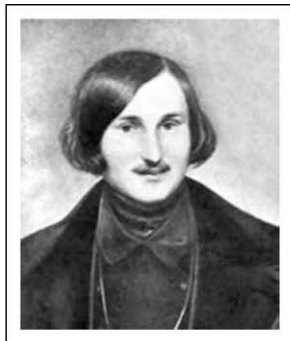
Nije mala reka Dnjepar, i mnogo je u nje okuka, rečnih gustih trščaka, prudova i dubokih virova: blista se rečno ogledalo po kom se razleže glasno gakanje labudova, i ponosita utva brzo plovi po njemu, i mnogo je šljuka, crvenokljunih petlića i svakojakih drugih ptica po trščacima i pored obala. Kozaci su živo plovili na uzanim čunovima sa dva vesla, sloški su veslali veslima, oprezno obilazili prudove, plašili ptice i razgovarali o svom atamanu.

B a l k a n d o w n l o a d . o r g

Obrada: Disco Ninja
&
www.Balkandownload.org

Beleška o piscu

NIKOLAJ VASILJEVIČ GOGOLJ (1809-1852)

Nikolaj Vasiljevič Gogolj rođen je 1809. godine u Soročincima, kozačkom selu u današnjoj Ukrajini. Ime je dobio po čudotvornoj ikoni Svetog Nikole iz crkve u rodnom selu. Otac, stari kozački oficir, razvio je kod Gogolja književni ukus. Od majke je nasledio mističnu religioznost, koja ga je morila u kasnijem životu.

Posle detinjstva provedenog u selu, zapošljava se u ministarstvu u Sankt Peterburgu. Gogolj se u školi nije odlikovao naročitim uspehom, ali po odlasku u Sankt Peterburg upoznaje ljude sa kojima je delio ista književna interesovanja. Svoj književni rad otpočeo je 1829. kada je pod pseudonimom objavio neuspelu romantičnu poemu „Gans Kihelgarten“. Godine 1831. napušta državnu službu i postaje profesor istorije u školi za oficirske kćeri, a od 1834. na univerzitetu u Sankt Peterburgu.

Gogoljevo interesovanje za književni rad produbilo je poznanstvo sa ruskim književnicima, a pre svega sa

Puškinom, koji je imao velikog uticaja na Gogoljev život i delo. Ubrzo je napustio profesiju predavača i posvetio se pisanju. Udaljenost i nostalgija za rodnim mestom inspirisala ga je da napiše zbirku pripovedaka „Večeri na salašu kod Dikanjke“ (1831), u kojima

je, koristeće elemente folklora, fantastike i humora, opisivao život na selu.

Naredni period je za Gogolja bio veoma plodan. Napisao je zbirke pripovedaka „Arabeske" i „Mirgorod". Najpoznatija priča iz ove zbirke svakako je „Taras Buljba", ljubavna priča koja se zbiva u ratno vreme, protkana fantastičnim opisom kozačkog sveta.

Jedinu svoju dramu „Revizor" objavio je 1836. godine. Ovo Gogoljevo remek-delo privuklo je veliku pažnju književne i političke javnosti, pa i samog cara. Kao što je sam govorio, u „Revizoru" je želeo da na jednom mestu skupi sve ono što je u Rusiji ružno, „sve nepravde koje se čine na onim mestima i u onim slučajevima gde se pravednost traži od čoveka više od svega...". Ipak, uspeh „Revizora" toliko je prodrmao birokratiju u Rusiji da je na njega vršen svakodnevnim strašnim pritiskom, pa se Gogolj preselio u Rim, gde je, uz manje prekide, ostao sve do 1842. godine.

Iste godine kada je objavio „Revizora", Gogolj je počeo da piše svoj kapitalni roman „Mrtve duše". Mislio je da je to njegova misija, kojom će postići natčovečanski podvig. Tim romanom uzvratilo je udarac učmaloj i korumpiranoj ruskoj birokratiji. Prvi deo „Mrtvih duša" se pojavio 1842. i pored prethodne cenzure. Ovo delo predstavlja detaljnu satiričnu studiju Rusije posmatrane iz perspektive glavnog junaka Čičikova. Iste godine objavio je svoja sabrana dela, sa dodatkom drame „Ženidba" i pripovetke „Šinjel".

Tokom četrdesetih godina XIX veka sve više pada pod uticaj crkve i biva ubeđen da treba da pročisti svoju dušu.

Zapao je u stvaralačku krizu i počeo da pokazuje znake paranoidne psihoze. Insistirajući na grešnosti u svojim delima, počeo mu se javljati strah od pakla. Da bi se iskupio, počinje da piše propovedničke radove i objavljuje „Odabrane pasuse iz korespodencije sa prijateljima", u kojima savetuje svoje prijatelje kako da idu stazom pravednika.

U noći 24. februara 1852, u naletu manije inspirisane religioznom zanosom, spalio je svoje rukopise, među kojima je bio drugi deo romana „Mrtve duše". Sam je rekao da ga je na ovaj potez naveo đavo. Nekoliko dana kasnije, 4. marta 1852. godine, preminuo je u Moskvi.

REČNIK MANJE POZNATIH REČI

arendator - zakupac zemljišta

arkan - omča, konopac za hvatanje divljih konja

atlas - vrsta svetle svilene tkanine

baldahin - pokrivač nad prestolom ili posteljom od skupocene materije

belveder - lep izgled, kula, čardak na kući

bojar - plemić, u isto vreme i ratnik; savetnik velikih kneževa i careva u staroj Rusiji

bokar - vrsta suda (posuđa)

bursa - kesa; bogoslovija

gostar - stakleni sud

disput - prepirka, spor, Raspravljanje

žurica - kurir, glasnik (prema Žuriti)

zgranov - besan, plahovit čovek

intov - kočije

jankesa - torba ili kesa koja se nosi sa strane

jordamiti se - hvalisati se, ponositi se

kadran - brojnik (na časovniku)

kalina - vrsta jorgovana

kartezijanski - što pripada kartezijancima (učenicima filozofa Dekarta)

karteč - topovsko zrno napunjeno komadićima gvožđa

kolikati se - vozikati se na kolima

ličan - stasit, gledan, ugledan

magistrat - sudski, policijski službenik; opština

mečet - mala muslimanska Bogomolja

poskura - nafora, beskvasni hleb koji se uzima posle liturgije

prelat - visoki crkveni dostojanstvenik u katoličkoj crkvi

real - vrsta starije novčane Jedinice

srg - motka za vešanje rublja

sintetičan - spojni, koji sjedinjuje

stihar - deo odežde pravoslavnog Sveštenika

tabun - ergela (konja)

tekunica - vrsta veverice

teluće - tilut, suprotna strana od oštrice noža

æemer - kožni pojas u kome se držao metalni novac

ukarariti - udesiti, uskladiti

fašina - santrač, snop pruća za ispunjavanje šančeva

husar - lako naoružan konjanik

èepac - vrsta ženskog ogrtača

B a l k a n d o w n l o a d . o r g